

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA

Rašinio mokymas ir vertinimas 11–12 klasėse

Metodinė priemonė

Ugdymo plėtotės centras
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

2015

Rengė

VIDA LISAUSKIENĖ
JŪRATĖ GALINAUSKIENĖ
DAINORA EIGMINIENĖ
AUŠRA MARTIŠIŪTĖ-LINARTIENĖ
ALDONA ŠVENTICKIENĖ
AURELIJA LESAUSKIENĖ

Dailininkas

ROKAS GELAŽIUS

Recenzavo

Doc. dr. ZITA NAUCKŪNAITĖ
MEILĖ ČEPONIENĖ

Redagavo

ALDONA ŠVENTICKIENĖ

Siūlymus teikė

ASTA NIDA PODERIENĖ

© Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

© Ugdymo plėtotės centras

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ISBN 978-609-425-171-9

Turinys

Pratarmė	5
-----------------------	---

I skyrius

Rašinio metodika: etapai, mokymo metodai ir užduotys	7
1. Rašinio etapai	7
2. Temos (užduoties) analizė: trijų žingsnių metodas	9
3. Temos aprėptis, kūrinų atranka: klausimų metodas	17
4. Kūrinio veikėjas – analizės ir interpretavimo, argumentavimo objektas: penkių klausimų metodas	21
5. Tinkamo konteksto temai, problemai atskleisti pasirinkimas: žinių kaupimas ir atranka, mąstymo schemas, padedančios jas susisteminti	22
6. Problemos formulavimas, jos įvardijimas, sprendimas ir aktualizavimas	25
7. 250–300 žodžių rašinio rašymo tikslai ir ugdomi gebėjimai, vertinimas	28

II skyrius

Užduotys atskiriems gebėjimams ugdyti	30
1. Mokomės pastraipos struktūros	30
2. Mokomės argumentuoti	41
3. Temos, problemos supratimas. Teksto struktūra. Argumentavimas, pagrindimas. Rėmimasis privalomu autoriumi ir jo kontekstu	48
3. 1. Mokomės lyginti literatūros kūrinius ir planuojame rašinius	48
3. 2. Mokomės lyginti skirtingų epochų to paties žanro kūrinius	52
3. 3. Mokomės lyginti skirtingų literatūros krypčių skirtingų žanrų kūrinius	58
3. 4. Lygindami poezijos kūrinius, mokomės tinkamai vartoti literatūrinės sąvokas	63
3. 5. Lygindami to paties žanro skirtingų literatūros krypčių prozos kūrinius, mokomės tinkamai vartoti literatūrinės sąvokas	71
3. 6. Lygindami dramos kūrinius, mokomės tinkamai vartoti dramatinio kūrinio sąvokas	74
3. 7. Samprotavimo rašinių temos	77
3. 8. Literatūrinių rašinių temos	77

III skyrius

Rašinių turinio ir konteksto analizė: įžvalgų gėlmė ir paviršius arba kaip atpažinti išskirtinius gebėjimus analizuoti, vertinti, apibendrinti	79
1. Kultūrinis kontekstas kaip nuoseklus pasakojimas apie žmogų, istoriją, kultūrą	79
2. Mokymas(is) iš literatūros kritikos. Vertybinės brandos ugdymas	83
3. Mokinių savivokos įgūdžių, vertybinės brandos ugdymas, skatinant asmeninį santykį su esė, publicistiniuose straipsniuose svarstomomis problemomis, literatūros kūriniais	95
4. Asmeninio santykio su literatūros kūriniais ugdymas	98

IV skyrius

Rašinio komponavimo aspektai. Rašinių vertinimas, jų tobulinimas, redagavimas	103
1. Samprotaujamasis rašinys	103
2. Keletas metodinių rekomendacijų, kaip mokyti kurti samprotaujamąjį rašinį	109
3. Literatūrinis rašinys	120
4. Keletas metodinių rekomendacijų, kaip mokyti kurti literatūrinį rašinį	123
5. Teksto redagavimas ir tobulinimas turinio, argumentavimo ir sandaros požiūriu	129

Priedai (vaizdo įrašai)

1. V. Lissauskienės mokiniai analizuoja poeziją
2. D. Eigminienės buvę mokiniai, jau studentai, kalba apie literatūrą

Pratarmė

Metodinė priemonė „Rašinio mokymas ir vertinimas 11–12 klasėse“ skirta mokytojams, ugdančiams literatūros analizavimo, problemų sprendimo gebėjimus, mokinių savarankišką mąstymą ir kūrybiškumą. Metodinėje priemonėje analizuojami įvairūs literatūrinio ir samprotavimo rašinių kūrimo aspektai, turinį iliustruoja ir papildo mokinių darbų pavyzdžiai su komentarais, pateikiami atskiriems aspektams analizuoti tinkamų tekstų pavyzdžiai (poskyriai Paskaitykime), demonstracinė medžiaga – vaizdo įrašai. Priemonė orientuota į vidurinio ugdymo programos reikalavimus. Metodinėje medžiagoje mokytojai suras ir konkrečių patarimų, ir idėjų, kaip mokyti rašyti rašinių skirtingų gebėjimų mokinius, kaip ugdyti aukštesnius gebėjimus, individualizuoti ugdymą.

Metodinę priemonę „Rašinio mokymas ir vertinimas 11–12 klasėse“ sudaro keturi skyriai, kuriuose ilgametę darbo patirtį turinčios pedagogės pristato savo praktikoje patikrintus metodus, atskleidžia nuoseklų mokymo rašyti rašinių procesą: „Rašinio metodika: etapai, mokymo metodai ir užduotys“, „Užduotys atskiriems gebėjimams ugdyti“, „Rašinių turinio ir konteksto analizė: įžvalgų gelmė ir paviršius arba kaip atpažinti išskirtinius gebėjimus analizuoti, vertinti, apibendrinti“, „Rašinio komponavimo aspektai. Rašinių vertinimas, jų tobulinimas, redagavimas“.

Pirmajame skyriuje „Rašinio metodika: etapai, mokymo metodai ir užduotys“ aptariami ir analizuojami rašinio rašymo etapai, pateikiama temos (užduoties) analizė – trijų žingsnių metodas, temos aprėpties supratimas, kūrinų, argumentų atranka – klausimų metodas, kūrinio veikėjas, kaip analizės ir interpretavimo, argumentavimo objektas – penkių klausimų metodas, tinkamo konteksto temai, problemai atskleisti pasirinkimas – žinių kaupimo ir atrankos metodas, problemos formulavimas, jos įvardijimas, sprendimas ir aktualizavimas, 250–300 žodžių rašinio rašymo tikslai ir ugdomi gebėjimai, rašinio vertinimas. Šios dalies priede (nr. 1) pateikiami vaizdo įrašai – mokinių analizuojamų poezijos tekstų pavyzdžiai.

Antrajame skyriuje „Užduotys atskiriems gebėjimams ugdyti“ analizuojami pastraipos struktūros aspektai, patariama, kaip ugdyti temas, problemos supratimą, aptariama teksto gilioji struktūra, pateikiama pavydžių, kaip ugdyti argumentavimo, pagrindimo gebėjimus, kaip išmokyti tinkamai remtis privalomu autoriumi ir jo kontekstu, patariama, kaip taikyti literatūros lyginamąjį metodą: kaip rašinyje palyginti skirtingų epochų to paties žanro kūrinius, skirtingų literatūros kryptių skirtingų žanrų kūrinius, kaip lyginti poezijos, prozos, dramos kūrinius, kaip mokyti tinkamai vartoti literatūrines sąvokas. Pateikiama samprotavimo ir literatūrinių rašinių temų pavyzdžių.

Trečiajame skyriuje „Rašinių turinio ir konteksto analizė: įžvalgų gelmė ir paviršius arba kaip atpažinti išskirtinius gebėjimus analizuoti, vertinti, apibendrinti“ aptariama, kaip ugdyti supratimą, kad kultūrinis kontekstas yra nuoseklus pasakojimas apie žmogų, istoriją, kultūrą, patariama, kaip mokyti(s) iš literatūros kritikos. Šiame skyriuje akcentuojamas mokinių vertybinės

brandos ugdymas, asmeninio santykio skatinimas su literatūros kūriniais, esė, publicistiniuose straipsniuose svarstomomis problemomis. Priede (nr. 2) pateikiami vaizdo įrašai – mokytojos ir mokinių pokalbiai įvairiomis literatūros ir kultūros temomis.

Ketvirtajame skyriuje „Rašinio komponavimo aspektai. Rašinių vertinimas, jų tobulinimas, redagavimas“ pristatoma samprotavimo ir literatūrinio rašinio rašymo metodika, apibendrinama rašinių mokymui skirta metodinė medžiaga. Šiame skyriuje dėmesys sutelkiamas į teksto redagavimą ir tobulinimą turinio, argumentavimo ir sandaros požiūriu.

Autorių kolektyvas tikisi, kad mokytojai savo darbe kūrybingai taikys šioje metodinėje priemonėje atskleistą patirtį, metodinius patarimus, pavyzdžius, ugdymo idėjas.

Rašinio metodika: etapai, mokymo metodai ir užduotys

Vida Lisauskienė

Vilniaus licėjaus lietuvių kalbos mokytoja ekspertė

1. Rašinio etapai

1. Temų apžvalga ir užduoties (temos) pasirinkimas.
2. Pasirinktos temos analizė.
3. Kūrinių, tinkamų temai atskleisti, pasirinkimas.
2. Planavimas (plano rašymas).
3. Įžangos apmatų rašymas.
4. Pagrindinių pastraipų rašymas.
5. Įžangos ir pabaigos konkretinimas.
6. Rašybos ir skyrybos klaidų taisymas.
7. Rašinio peržiūra.

Samprotavimas ar literatūrinis rašinys?

Pasirinkus rašyti literatūrinį rašinį, reikės analizuoti užduotyje nurodytą kūrinio temą („Namų reikšmė lietuvių literatūroje“), problemą („Pasirinkimo problemos sprendimas skirtingų žanrų kūrinuose“), veikėjų paveikslus („Moters paveikslas lietuvių prozoje“), vertybes („Kas lemia asmens vertybių pasirinkimą XIX a. lietuvių literatūroje“), autoriaus idėjas („Stojiška asmens laikysena katastrofų literatūroje“).

Kūrinių reikia analizuoti kaip autoriaus sukurtą meninę tikrovę, kultūros reiškinių, kurio prasmes reikia interpretuoti atskleidžiant pasirinktą temą. Kūrinio problemas, autoriaus idėjas, vertinimą reikės sieti su istoriniu, biografiniu ar kultūriniu kontekstu, aptarti kūrėjo vaizduojamų veikėjų panašumą į kitų kūrinių veikėjus, vertinti meninės tikrovės vaizdavimo tradiciškumą, novatoriškumą, sąsajas su kitais menais, rašytojo tikslus, kūrinio išliekamąją ir meninę vertę.

Samprotavimo rašinį pasirinkus reikės atskleisti požiūrį / poziciją, įtikinti, kad užduotyje keliamą problemą ar temą aktuali („Ar literatūra padeda žmogui gyventi?“), parodyti galimus problemos sprendimo būdus („Kaip išlikti oriam nepalankiomis aplinkybėmis?“), nuomonių pateiktu klausimu įvairovę („Kas verčia žmogų įsipareigoti ir prisiimti atsakomybę?“), parodyti dvi

reiškinių puses („Ar verta aukotis dėl kitų?“). Kūrinys bus argumentų šaltinis samprotaujant apie problemą, jūsų požiūrio / pozicijos teisingumo iliustracija, problemos aktualumo įrodymas ar vertybinių klausimų svarstymo atrama. Visas *Egzaminų programoje* nurodytas pilietines, egzistencines, pasaulėvokines problemas galima rasti literatūros kūrinuose, todėl logiška samprotauti apie literatūroje randamas problemas, parodyti problemų ar idėjų aktualumą, kaip to reikalauja *Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa*.

Užduotis nurodys aptariamą objektą (žmogus, problema, tema, reiškinys, procesas, sąvoka, ypatybė, vertybės), laiko ribas; jei jos neįvardytos, jas nurodo siūlomi pasirinkti autoriai. Samprotavimo rašinyje į žmogų galima žvelgti kaip į tam tikrą apibendrintą figūrą, primenančią dartinį žmogų. Gabrielės Ganžaitės piešiniai iliustruoja rašančiojo tikslus ir argumentų šaltinius.

Samprotavimo rašinys

Literatūrinis rašinys

Apsispręsti, kokią temą rinktis, padeda rašinio skirtumų supratimas, žinių ir asmeninių savybių įvertinimas:

- Rašantis samprotavimo rašinį, kaip rodo iliustracija, turi gerai išmanyti kultūrą: istoriją, filosofiją, meno istoriją, literatūrą, būti plataus išsilavinimo.
- Literatūriniam rašiniui, kaip parodyta kitoje iliustracijoje, parašyti užtenka žinių, įgytų analizuojant kūrinius ir jų kontekstus literatūros pamokose.
- Literatūrinio rašinio temų aprėptis atitinka literatūros pamokose analizuotų kūrinių temų aprėptį, rašant galima analizuoti ir nedidelius kūrinių fragmentus, tinkamus temai atskleisti, todėl nereikia sukti galvos, kuo dar galima pasiremti.

2. Temos (užduoties) analizė: trijų žingsnių metodas

Rašinio temą ir rašančiojo santykį su ja galima išreikšti formule:

Tema + požiūris į ją = pagrindinė mintis (tezė).

Tezė, arba pagrindinė mintis, susideda iš dviejų dalių: temos ir rašančio požiūrio, kuris nurodo rašinio esmę, jo kryptį. Rašinio kryptį nurodo ir pateikti autoriai, jų kūriniai.

Mokyklinio rašinio užduotyje „Kodėl vienatvė gali būti patraukli?“ (siūlomi pasirinkti autoriai: Maironis, H. Radauskas, Just. Marcinkevičius) tema yra *vienatvė*, temoje jau nurodytas požiūris – *patraukli*, rašinio esmė – *patrauklumo priežasčių įvardijimas ir pagrindimas* nurodytais autoriais ir jų kūriniais arba kitais kultūros tektais.

Kitoje mokyklinio rašinio užduotyje „Žmogaus santykis su žeme lietuvių literatūroje“ (K. Donelaitis, M. Katiliškis, Just. Marcinkevičius) tema yra *žmogaus ir žemės santykis*; žmogaus požiūrio į žemę *raiškos* teks ieškoti nurodytų autorių kūrinuose, jų veikėjų veikloje; rašinio esmė – parodyti, kad *santykis, kuris ir išreiškia požiūrį žemę, gali būti pragmatiškas* (į žemę kaip į gėrybių šaltinį žiūri M. Katiliškio romano „Miškais ateina ruduo“ veikėjas Doveika) *ir emocinis*: pvz., žemė K. Donelaičio „Metuose“ suvokiama kaip gyva būtybė (ji personifikuota) arba gimtasis kraštas, už kurio likimą Just. Marcinkevičiaus dramų veikėjai prisiima atsakomybę.

Formuluojant rašinio temas reiktų žiūrėti, kad rašinio tema būtų siūlomų (-uose) pasirinkti autorių kūrinys (-iuose). Nukreipiamieji mokyklinio rašinio klausimai padeda suprasti temą, rodo rašinio kryptį. Rašinio tema neturėtų būti per plati. Iš pradžių reiktų formuluoti temas ir mokyti rašyti remiantis vienu kūriniumi. Analizuojant kūrinius iš anksto numatyti temas, su jomis sieti visą kūrinio analizės užduotį.

Temų formuluotes, jų kaitą ir problemas lietuvių literatūros ugdymo procese plačiau analizuoja Liuda Ruseckienė knygoje „Literatūros pedagogikos studijos“. Ji temų formuluotėms nurodo tokius reikalavimus:

1. Tema neturi reikalauti specifinių literatūrologinių dalykų, bet privalo atskleisti, kaip mokinyš suvokia literatūros kūrinio vertybių sistemą.

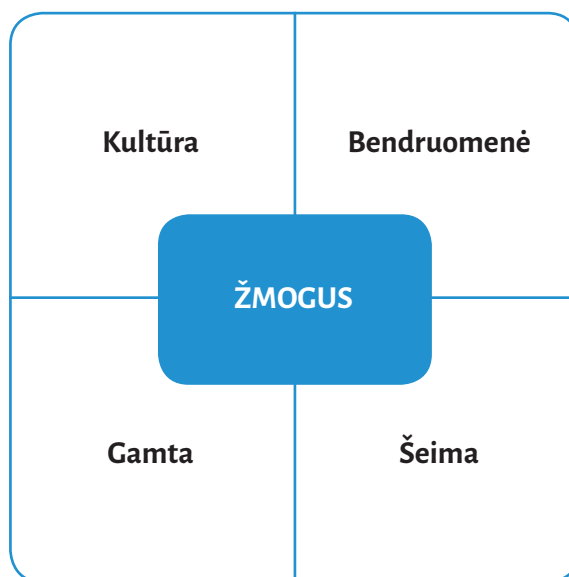
2. Mokymo užduotis turi būti tikslinga, joje privalo glūdėti problema, kurią mokinyš turi išgvildinti, išspręsti.

3. Rašinių pavadinimai turi žadinti kūrybiškumą, skatinti savarankišką mąstymą.

Lietuvių literatūra ir visos programoje nurodytos, vadovėliuose ir chrestomatijose detalizuojamos temos (užduotys) iš esmės aprėpia keturias žmogaus gyvenimo sritis: gamtą, kultūrą, šeimą ir bendruomenę ir parodo istoriškai kintantį žmogaus santykį su jomis. Kaip atskira meninė tikrovė literatūroje pasirodo ir žmogaus vidinis pasaulis, jo jausmai, mintys, asociacijos (J. Savickio, A. Škėmos kūriniai).

Gamta literatūroje vaizduojama kaip žmogaus mokytoja, jo emocijų išraiška, dvasinis prieglobstis. **Kultūra** aprėpia visą dvasinę ir fizinę žmogaus kūrybą, literatūra sujungia žmogų su praeitimi (protėviais) ir pasauliu. **Šeima** yra žmogaus ištakos, pasaulėvaizdžio pradžia, vertybių

mokytoja, žmogiškosios esmės išsipildymo ir gyvenimo tęstinumo už(si)tikrinimo vieta. **Bendruomenės** sąvoka apima giminę, tautą ir valstybės piliečius. Rašinio temų aprėpties iliustracija:

Rašinio temos pavadinimai (užduotys) gali būti formuluojami kaip

- konstatuojamieji sakiniai: „Kūrybos ir meno galia lietuvių literatūroje“;
- diskusinio pobūdžio klausiamieji sakiniai: „Ar literatūra padeda žmogui prasmingai gyventi?“
- citatos, kurių teisingumą, tikslumą reikia pagrįsti kūriniiais, kitais kultūros tektais: „Ar pritartumėte Justino Marcinkevičiaus minčiai, kad „Menininko negali nedominti asmenybės ir visuomenės santykis?“
- pateikiama tezė, kurią reikia įrodyti. „Menas yra kelias, jungiantis žmogų su kitais“.

Temos analizei Zita Alaunienė siūlo *trijų žingsnių metodą*. Ji teigia, kad mokymasis rašyti rašinį turėtų prasidėti nuo temos (užduoties) analizės. Labai svarbu įvertinti visas temos nuorodas: žanrą, laiko ribas, autorių priklausomybę nurodytam laikui, rasti temos esmę, suprasti užduotį, suvokti, ką reikės padaryti: įrodyti, išaiškinti, pagrįsti, analizuoti, interpretuoti.

Trijų žingsnių metodas: Objektas (dalykas) → Klausimas → Pagrindinė mintis

Šis metodas rodo temos analizės žingsnius, suformuojančius tam tikrus mąstymo įgūdžius; svarbu, kad šis metodas būtų taikomas nuosekliai. „Būtų pravartu pateikti specialių pratimų, kurie padėtų rasti dalyką, klausimą, pagrindinę mintį“, – teigia Z. Alaunienė. Norint, kad šis metodas taptų mąstymo būdu, reiktų jį taikyti ne tik rašant rašinius, bet ir analizuojant kūrinius.

Siūloma pradėti mokyti temos analizės skiriant nedidelės apimties rašinius kaip namų darbus, pradžioje mokyti rašyti rašinius remiantis vieno autoriaus kūryba.

Pateikiami dviejų rašinių temų, pateiktų baigus analizuoti Šekspyro „Hamletą“, analizės pavyzdžiai. Šiuo kūriniu vėliau galima remtis rašiniuose kaip literatūriniu kontekstu: pavyzdžiui, rašant rašinį tema „Hamletišką asmenybės lietuvių literatūroje“, analizuojant B. Krivicko eilėraščius, žmogaus pasirinkimą kovoti už tėvynės laisvę.

Tema. Literatūrinio herojaus siekiai V. Šekspyro dramoje „Hamletas”

1. Dalykas. Hamleto siekiai.
2. Klausimas. Kokią visuomenę ir žmogų nori matyti veikėjas ir kaip to siekia?
3. Pagrindinė mintis. Šekspyras dramoje teigia, kad norint sukurti tobulą visuomenę reikia atskleisti blogus veikėjų poelgius, ryžtingai kovoti su visuomenės ydomis, kritiškai vertinti savo paties poelgius.

Tema. Kaip žmogus bando įprasminti savo gyvenimą? Rašydami remkitės Šekspyro drama „Hamletas“.

1. Dalykas. Gyvenimo prasmė.
2. Klausimas. Kokiais būdais žmogus bando įprasminti gyvenimą?
3. Pagrindinė mintis. Žmogus savo gyvenimą įprasmina dorai gyvendamas, teisingai elgdamasis, siekdamas visuomenės gerovės, nes nedori darbai ir nemoralus elgesys vis tiek anksčiau ar vėliau išaiškėja ir pasmerkami kaip netinkami.

Samprotavimo rašiniuose, įrodant tezę, sprendžiant problemą, taip pat galima remtis užsienio literatūros kūriniais.

Suprasti ir analizuoti rašinio užduotį padeda ir temos pavertimas užduotimi. Konstatuojamuoju sakiniu formuluojamą temą pavertus užduotimi, matyti ir rašinio kryptis, ima ryškėti temos analizės aspektai.

Tema. Kūrybos ir meno galia lietuvių literatūroje (J. Tumas-Vaižgantas, J. Aistis, H. Radauskas)

Užduotis. Išaiškinti, kokią įtaką kūryba ir menas daro **klausytojui, skaitytojui** ir pačiam **rašytojui** pasirinktuose lyginti (siūlomuose pasirinkti) lietuvių autorių kūrinuose.

Suprasti temos raktinius žodžius arba sąvokas padeda žodynas, tada belieka pasirinkti tiesioginę arba perkeltinę žodžio reikšmę. Nurodomos tiesioginės ir perkeltinės žodžio reikšmės gali būti pasirinktos kaip rašinio temos aspektai. Svarbiausia temos konkretintina sąvoka yra *galia*. DLKŽ pateikia tokias šio žodžio reikšmes:

galià (2)

1. **jėga, gebėjimas**, sveikata: Senas esu, neturiu gėlios.
2. **galybė, jėga**: Sustiprėjo ekonominė g.
3. galiojimas, veikimas: Šis įstatymas jau neteko gėlios.
4. fiz. darbo ir jo atlikimo laiko santykis: Variklio, srovės g.

(<http://dz.lki.lt>)

Konkretname žodžio reikšmę.

Galia perkeltine reikšme gali būti suprantama kaip gebėjimas paveikti realybę, daryti jai įtaką (poezijos poveikis skaitytojui, klausytojui); gebėjimas išreikšti jausmus, požiūrį, jei žvelgiame iš kūrėjo perspektyvos; sugebėjimas transformuoti realybę ar jausmus į meno kūrinį.

Paryškintų žodžių reikšmės labiausiai tinka temai atskleisti.

Objektas. Kūrybos galia.

Klausimas. Kaip kūryba ir menas veikia bendruomenę, skaitytoją ir kūrėją?

Pagrindinė mintis. Kūryboje transformuota tikrovė ir poetinė forma meno kūrėjui leidžia išreikšti jausmus, o suvokėjui išgyventi savus jausmus, pamatyti pasaulio grožį, pajusti bendrystę.

Pagrindinė mintis, kurią ketinama atskleisti, užsirašoma juodraštyje pilnuoju sakiniu, šalia temos. Ji nurodo rašinio kryptį, sukonkretina temos aspektus. Pagrindinę mintį tikslina ir temos aprėptį padeda nustatyti trijų žingsnių metodas, ją koreguoja jau parašytas rašinys. Ją galima parašyti rašinio pabaigoje, pateikti kaip savo požiūrį samprotavimo rašinio įžangoje.

Suformuluota pagrindinė mintis veda į kitą etapą: kūrinių, kurie tiks pagrindinei minčiai atskleisti, atranką. Išmokę taikyti trijų žingsnių metodą, mokiniai, jau formuluodami pagrindinę mintį, galvoja ir apie kūrinius. Toliau pateikiami analizuojamos temos aspektai (teiginiai) ir mokinių pasirinkti kūriniai.

Kūryba padeda skaitytojui pamatyti grožio poveikį žmogui (H. Radausko poezija „Stebuklas“); apibendrinti universalias patirtis (J. Aistis „Peizažas“, „Man tave“); atpažinti skaitytojui savo jausmus, juos lengviau išgyventi (J. Aisčio eilėraštis „Katarsis“); telkti bendruomenę (J. Tuomo-Vaižganto „Dėdės ir dėdienės“); kūrėjui išreikšti savo požiūrį į pasaulį (H. Radauskas „Dainos gimimas“, „Pasaka“), realybę paversti poetine tikrove, išreikšti jausmus (J. Aistis „Kūrybos valanda“).

Užduotis

1. Taikydami trijų žingsnių metodą, išanalizuokite pateiktą rašinį.
2. Pažymėkite spalvotu žymekliu analizuojamus temos aspektus, pagrindinę mintį.
3. Įvertinkite autorių pasirinkimo tinkamumą ir jų kūrinių analizės sąsajas su pagrindine mintimi.

Literatūrinio rašinio pavyzdys

KŪRYBOS IR MENO GALIA LIETUVIŲ LITERATŪROJE

Lietuvių literatūroje apie meno ir kūrybos galią, tai yra, sugebėjimą vienu ar kitu aspektu paveikti skaitytoją ar kūrėją, pradėta rašyti XX amžiuje. Modernizmo krypties rašytojams, ypač poetams, be žmogaus santykio su išoriniu ir vidiniu pasauliu, svarbus tapo santykis su pačia kūryba bei menu. Visgi meno galia žmogui vaizduota labai skirtingai. Neoromantizmo atstovas Jonas Aistis teigė, kad kūryba ateina per kančią ir jos išpažinimą ir tada skaitytojui padeda išgyventi savo asmeninį skausmą. Priešingos nuomonės laikėsi estetizmo pradininkas Lietuvoje Henrikas Radauskas. Jis meno nelaikė nei kančios, nei išpažinimo erdve, tačiau tikėjo, jog poezija sukuriamas kitas, gražesnis ir laimingesnis, pasaulis, į kurį žmogus gali pabėgti pavargęs nuo realybės.

Neoromantizmas kaip priešpriešą realizmui iškėlė romantines vertybes – jausmą kaip gyvenimo stimulą ir atvirumą. Neoromantikų kūryba dažnai ir gimdavo iš skausmo ir noro jį išlieti. Kūrybą kaip kančios transformaciją išpažintinės lyrikos meistras Jonas Aistis pavaizdavo eilėraštyje „Katarsis“. Jame kalba lyrinis subjektas – poetas, atskleidžiantis meno kainą ir tikslą. Didelę kūrėjo kančią nurodo metafora „krūvina auka“ – rašytojas dalį savęs aukoja kūrybai, o ta auka asocijuojasi su kančia, yra skausminga kūrėjui. Tačiau tikrąją kūrybos ir meno galią labiausiai jaučia skaitytojas. Į jį kreipiasi lyrinis „aš“: „Nusiplauk tu kruvinos aukos katarsiu.“ Katarsis – tai laimės būseną, dvasinis pasitenkinimas, šiuo atveju patiriamas perskaičius eilėraštyje. Nusiplovimas katarsiu nurodo kūrybos galią palengvinti būsimą ar esamą skaitytojo kančią, nes, perpratęs poeto patirtą skausmą, jis gali lengviau išgyventi savąjį. Šis poeto santykis su skaitytoju eilėraštyje palyginamas su Jėzaus Kristaus santykiu su visa žmonija. Kristus savo kraują pakeičia vynu, o rašytojas savo skausmą – poezijos eilėmis. Abu aukojasi dėl kitų žmonių gerovės ir jų mažesnės kančios. Taigi Jonas Aistis kurdamas ne tik išliejo savo skausmą, bet ir įgalino meną sumažinti skaitytojo kančias.

Visai kitaip meno galią suprato poetas Henrikas Radauskas. Jis paneigė neoromantikų poziciją į kūrybą kaip į skausmo ir kančios reiškęją. Atvirkščiai – jo menas žmogų perkelia į kitą, poetinę, realybę, o ten žmogus gali pasijusti laimingesnis, pamatyti gražesnę pasaulį. Šis persikėlimas iš gyvenimo į poeziją vaizduojamas eilėraštyje „Pasaka“. Eilėraščio pradžioje aprašomos miesto detalės lyrinio subjekto nežavi. Jis pasinaudoja kūrybos galia, tai yra, atskridusios pasakos, galia ir nukeliauja į poetinių vaizdų pasaulį. Šis pasaulis, nors ir nėra tobulas (našlaitės, vilko motyvai primena dramatiškas pasakų situacijas), jame viskas atrodo harmoningiau, gražiau, įdomiau. Paskutiniame posmelyje ištarta frazė: „Pasauliu netikiu, o pasaka tikiu“, – apibendrina ir paties poeto nuomonę, jog „pasaulis“ (realybė) nėra pakankamai patrauklus, kad žmonės galėtų gyventi tik jame. Žodžių „pasaulis“ ir „pasaka“ sąskambis atskleidžia dar vieną mintį – kūryba yra susieta su realybe, nes kuriama remiantis realiais vaizdiniais. Čia matome Radausko pamėgtą poetinę transformaciją: poezija jam – tai poetinė kalba perkeista realybė. Šią transformaciją

galima matyti ir Henriko Radausko biografijoje. Jis buvo aukštojo meno žinovas ir aktyvus jo vartotojas – daug skaitė, mėgo brandžią muziką, domėjosi tapyba, lankė teatrus, žiūrėjo filmus, o jo žmona buvo balerina. Atrodo, kad jis pats didžiąją dalį savo gyvenimo („pasaulio“), ypač gyvendamas Amerikoje ir dirbdamas Kongreso bibliotekoje, pakeitė menu („pasaka“). Todėl toks požiūris matyti ir jo kūryboje – menas turi galią pakeisti realybę į harmonijos ir grožio kupiną poetinį pasaulį.

Jonas Aistis ir Henrikas Radauskas išvėlgė skirtingas kūrybos ir meno galias. Aisčio kūryba padeda išgyventi skausmą, o Radausko kūryba nukelia žmogų į gražesnę realybę. Visgi autoriai turi ir panašumų: abu suprato ir teigė kūrybą kaip jausmų ar tikrovės transformaciją: Aistis – skausmo, Radauskas – gyvenimo realybės. Taigi XX amžiuje lietuvių literatūroje atsiradusi meno ir kūrybos tema atskleidė naują požiūrį į meno galią.

Kūrinių teminė analizė formuoja kalbėjimo ir rašymo įgūdžius. Analizuojant kūrinius, galima skirti rašymo gebėjimus formuojančias užduotis:

- analizuoti kūrinių (ištrauką) jo paties siūlomų temų požiūriu,
- kūrinių analizę sieti su tikslingai pasirinktais kontekstais – remtis literatūros kritikais, tinkamu kūrybos ir / ar kūrėjo kontekstu,
- grupuoti kūrinius pagal temas.

Mokiniai turėjo išanalizuoti pasirinktą H. Radausko arba J. Aisčio eilėraščių, tikslingai pasirinkti eilėraščių temai atskleisti tinkamą kontekstą.

Pavyzdys

Mokinių skaitomų Jono Aisčio ir Henriko Radausko eilėraščių analizė žodžiu. (Žr. Priedai. 1. V. Lissauskienės mokiniai analizuoja poeziją (vaizdo įrašas).

Jono Aisčio ir Henriko Radausko eilėraščius interpretuoja Vilniaus licėjaus mokiniai:

1. Dovydas Strimaitis. Henrikas Radauskas „Žemė žmogų pagimdė“,
2. Akvilė Kuprytė. Henrikas Radauskas „Bepročio šokis“,
3. Jorūnė Linkevičiūtė. Jonas Aistis „Man tave“,
4. Gintarė Drumstaitė. Jonas Aistis „Tu vis“,
5. Gabija Tuinaitė. Jonas Aistis „Peizažas“,
6. Justina Kecoriūtė. Henrikas Radauskas „Mūza“,
7. Gintarė Šiulytė. Henrikas Radauskas „Mūza“,
8. Milda Sutkevičiūtė. Henrikas Radauskas „Statula eina pasivaikščioti“,
9. Julijona Biveinytė. Henrikas Radauskas „Katės“,
10. Luka Marija Urbonaitė. Henrikas Radauskas „Ruduo“.

Galimi įrašų analizės aspektai

1. Temos ir pagrindinės minties atskleidimas.
2. Rėmimasis kontekstu, jo pasirinkimo tikslingumas.
3. Kūrinio reikšmių atskleidimas.
4. Raiškos analizė / literatūrologinių sąvokų vartojimas.
5. Kalbos struktūra.
6. Kalbos taisyklingumas.

Analizuojant Vytauto Mačernio gyvenimą ir kūrybą, plati tema „Vytauto Mačernio kūrybos temos: tarp namų ir pasaulio“, išskaidyta į tris temų grupes, kurios siejasi su skirtingų žanrų kūriniais:

1. Namų reikšmės apmąstymas „Vizijose“.
2. Gyvenimo prasmės samprata „Vizijose“.
3. Kartų ryšys ir jo vertė „Vizijose“.

Mokiniams skiriama užduotis parašyti 250–300 žodžių (gali būti ir didesnės apimties) rašinį viena iš pateiktų temų. Užduotys paskiriamos mokinių grupėms, bet rašoma individualiai. Svarbu remtis tinkamu „Vizijų“ temai atskleisti kontekstu.

Sonetai analizuojami žodžiu. Jie pačių mokinių atrenkami ir grupuojami pagal nurodytas temas:

1. Žmogus pasaulyje, jo likimo apmąstymas pasirinktuose sonetuose.
2. Egzistencinių analogijų su literatūriniais personažais apmąstymas pasirinktuose sonetuose.
3. Vertybių, padedančių išverti būties tragizmą, ieškojimas ir atradimas pasirinktuose sonetuose.

Mokiniai, analizuodami sonetus, kalba nurodyta grupei tema, temos analizę paremia konkrečių sonetų analize ir tikslingai pasirinktu kontekstu.

Literatūrinio rašinio pavyzdys

GYVENIMO PRASMĖS SAMPRATA V. MAČERNIO „VIZIJOSE“

XX a. nepriklausomoje Lietuvoje formavosi nauja rašytojų karta, vėliau dėl ieškoto ir atrasto ypatingo santykio su žeme pavadinta žemininkais. Šiai kartai priklauso poetas Vytautas Mačernis, kūryba bandęs išreikšti nerimą ir siekęs surasti gyvenimo prasmę „dūžtančiose formose“ (poetas gyveno ir kūrė Antrojo pasaulinio karo ir Lietuvos okupacijų metais). Jo cikle „Vizijos“ atsigręžiama į gimtuosius namus, protėvius ir žemę, ieškoma pirmąsio santykio su namais ir žeme. Gyvenimo prasmė bandoma atrasti stebint gamtos ratą, žemdirbių gyvenimą, apmąstant kūrėjo pašaukimą.

„Vizijose“ Mačernis su pagarba žiūri į senąsias žemdirbių kartas, jų nesibaigiantį darbą, į gyvenimo būdą, pritaikytą prie gamtos ciklo, todėl natūralų ir jiems tinkamą. Penktosios vizijos I dalyje lyrinis subjektas mato „žemę žydinčią“, „artojų dideles šeimas“, „sunkų triūsą“, o žmones laisvus, orius, tyros sielos. Gamtos branda pjūties metu atsikartoja žemdirbių gyvenime – visas gyvenimas sutelpa į dvi eilutes: „<...>, atėję žemėn, augs, subręs, ir kai jau bus diena šviesioji pasibaigus, / Mirtin nulenks be baimės galva išdidžias.“ Gyvenimo prasmė sutelpa į pareigos atlikimą, prasmingai praleistą duotą laiką gamtoje ir šeimoje, šimtamečių tradicijų palaikymą. Paskutinė eilutė pakartoja pagrindinį žemės kultūros, liaudies dainų, apskritai chtoniškosios pasaulėvokos žmonių požiūrį į kartų kaitą ir matomą tęstinumo prasmę: „Gyvenk per mus, kad mes galėtum amžinai gyventi per tave.“ Žmogaus gyvenimas remiasi tradicijų išlaikymu, išlikimu daugybės kartų atmintyje, buvimu ne savimi, o gentimi, šeima, dalele visumos.

Mačernis „Vizijose“ taip pat teigia, kad gyvenimo prasmė, veiklos priežastis glūdi kūryboje, duoto talento išraiškoje. Tokią dovaną turinčio žmogaus užduotis yra nešti gentainiams šviesą, pakylėti juos link „aukštųjų akimirkų“, kurias vienintelei savo laiške mylimajai vadino prasmingomis. Septintoje vizijoje, primenančioje pasaką, lyrinis subjektas pradeda svajoti apie „pasakišką karalių gėlę“, prie kurios prisilietęs žmogus, anot legendos, savo kalba užburia žmones. Karalių gėlės įvaizdis panašus į kitus mistinius idealistų siekiamų dalykų apibendrinimus, pvz., Šventąjį Gralį. Jos siekimas taip pat panašus į Jono Aisčio eilėraščio „Hidalgo“ donkichotiško žmogaus pasikartojančias pastangas pasiekti idealą, tik šioje vizijoje karalių gėlė realesnė, lyrinis subjektas jaučia jos artumą. Pagrindinio tikslo išsipildymas yra ne pats gėlės pasiekimas, bet grįžimas pas savuosius: „aš grįšiu vėl į protėvių namus, ant rankų nešdamas karalių gėlę.“ Lyrinis subjektas jaučia stiprų ryšį su savo gentimi, ir nešti jai šviesą, padėti jai svarbiausia. Karalių gėlė gali simbolizuoti ir kūrybinį talentą, kurį kūrėjas yra įsipareigojęs išreikšti ir atverti žmonėms, kūryba nešti jiems gyvenimo šviesą. Per kūrėją atgimsta protėvių kartos, kūryboje susilieja praeitis, dabartis ir ateitis. Pats Vytautas Mačernis panašiai suprato savo kaip kūrėjo pašaukimą, viename laiške rašė, jog nori būti išsviestas kaip degantis kamuolys ir apšviesti žemę.

„Vizijose“ gyvenimo prasmė nėra laimė, kaip netiesiogiai teigė neoromantikai. Iš pradžių lyg ir bandoma jos ieškoti, tačiau vėliau atsigręžiama į sunkų darbą, tradicijas. Būtent jose Mačernis mato žemdirbių prasmingą gyvenimą. Atrodo, kad žmogus gyvendamas turi atlikti savo darbą kaip kokią misiją ir tiesiog išeiti. Kūrėjo paskirtis – nešti savo gentainiams, tautai šviesą, per kūrybines transformacijas parodyti tą patį pasaulį, tik truputį kitokį, suteikiantį viltį. (470 žodžių)

Rašinio komentaras. Mokinė pasirinko lyginti dviejų veikėjų (lyrinio subjekto ir protėvių, kaip vizijų veikėjų, atgimstančių lyrinio subjekto prisiminimuose) gyvenimo prasmės sampratą. Pirmoje dėstymo pastraipoje analizuojama senosios kartos žemdirbių veikla, jausena, vertybės. Į juos žiūrima tarsi iš dviejų laikų perspektyvos: praeities, kai jie gyveno ir dirbo žemę, ir dabarties – lyrinio subjekto perspektyvos. Antroje dėstymo pastraipoje jau lyrinis subjektas apmąsto kūrėjo paskirtį, suvokia save kaip protėvių gyvenimo tęsėją.

Rašinyje atskleistas dviejų veikėjų: objekto – protėvių žemdirbių ir subjekto – kūrėjo požiūris. Atsakoma į klausimą, kaip gyvenimo prasmę suvokia skirtingų kartų ir skirtingą gyvenimo būdą pasirinkę žmonės. Kūrinių interpretacija išsami, pagrįsta raiškos analize. Temos aspektus susieja pagrindinė mintis. Išreiškiama citata: „Gyvenk per mus, kad mes galėtum amžinai gyventi per tave.“ Pagrindinė mintis aiškiai suformuluota rašinio pabaigoje.

Tikslingai remiamasi kontekstu. Žemininkų gyvenimo prasmės suvokimas priešingas neoromantikų laimės paieškoms. Remiamasi ir V. Mačernio laiškais, J. Aisčio eilėraščiu.

3. Temos aprėptis, kūrinių atranka: klausimų metodas

Suvokti rašinio dalyką (objektą), nuspręsti, apie ką reikės rašyti, kokius kūrinius analizuoti, gali padėti ir individualūs klausimai, keliami perskaičius temą. Greta kiekvieno klausimo galima pasirašyti trumpą atsakymą. Ugdymo procese klausimų kėlimo metodas taikomas analizuojant kūrinius, rengiantis rašiniui. Užsirašant atsakymus kaupiama medžiaga, padedanti susisteminti žinias. Renkantis temą, klausimų metodas padeda greitai įvertinti savo galimybes atlikti užduotį.

Užduoties ir pateiktų autorių apžvalga:

- Apie ką turėsiu rašyti (dalyką ar / ir jo vaizdavimą)?
- Kokia temos apimtis (vienas ar du dalykai)?
- Kokios temos ribos (literatūra, kultūra)?
- Kokį laiką reikalaujama aprėpti (amžius)?
- Ar yra kokios nors žanrinės (poezija, proza) temos nuorodos?

Žinių ir gebėjimų įsivertinimas:

- Ką aš žinau apie šį dalyką?
- Ar suprantu visas abstrakčias sąvokas?
- Kuo iš pateiktų autorių galėsiu remtis rašydamas?
- Kokie kiti autoriai ir jų kūriniai tiktų šiai temai / problemai atskleisti / galėtų būti kontekstas?

Temos analizė padeda suprasti, apie ką reikės rašyti, į kokį klausimą reikės atsakyti. Verta išmokti konstatuojamąjį temos pavadinimą pakeisti klausimais.

Valstybinio egzamino tema (užduotis): „Asmenybės laisvės tema XX a. prozoje“ (V. Mykolaitis-Putinas, B. Sruoga, A. Škėma)

Galimi pateiktos temos analizės klausimai:

1. Ką apie asmenybės laisvę rašė prozininkai Šatrijos Ragana, Jonas Biliūnas, Vincas Mykolaitis-Putinas, Balys Sruoga, Antanas Škėma, Jurgis Kunčinas?
2. Ką reiškia sąvokos laisvė ir asmenybė? (Galima žodyne pasitikslinti, kas yra asmenybė)

Žodyno pateikiamos reikšmės: asmenybė (1)

1. žmogus su ryškiais (ppr. teigiamais) vidiniais bruožais: *Šviesi, kilni a.*
2. atskiras žmogus, individas: *Reikia sužinoti suimtojo, žuvusiojo ~ę*
(<http://dz.lki.lt>)

Kūrinių atranką siūlo ir žodžio reikšmės: galima rašyti apie stiprias asmenybes arba tiesiog apie žmones, kurie siekė laisvės (galima rašyti kad ir apie Jono Biliūno veikėją Petrą Bani, išėjusį kovoti už laisvę). Galima rinktis tų rašytojų kūrinius, kurių veikėjai yra stiprios, meniškos sielos asmenybės. Galima rašyti apie Šatrijos Raganos, V. Mykolaičio-Putino, B. Sruogos, J. Kunčino, A.Škėmos veikėjus. Svarbu atkreipti dėmesį, kada veikėjas gyveno, nes gali nesutapti rašytojo ir veikėjo gyvenimo laikas. Šiuo atveju nurodytas kūrinių parašymo laikas. Pasirinkus autorius ir kūrinius, būtina toliau aiškintis, ar pasirinkti kūriniai geriausiai tiks temai atskleisti.

Pasitikrinti galima keliant klausimus:

1. Ką pasirinkti rašytojai rašė apie asmenybės laisvę? Kas buvo jų pagrindiniai veikėjai?
2. Kokios istorinės, kultūrinės aplinkybės varžė jų laisvę?
3. Kada, kur vyko veiksmas, ką jie veikė, kaip jautėsi, kuo viskas baigėsi (penki klausimai apie veikėją tinka ir temos analizei)?
4. Koku literatūriniu kontekstu (laiškais, atsiminimais, kritikų mintimis), rodančiu kultūrinę išprusimą, galėsiu pasiremti?

Z. Nauckūnaitė klausimus apibūdina kaip „sokratiškojo dialogo ir problemos sprendimo“ pagrindą. Ji ragina paprastus klausimus paversti sudėtingesniais. Šiuo atveju tiktų klausti: *Kodėl, kokiais būdais veikėjai siekia laisvės? Kaip pasakotojas juos vertina? Kokios aplinkybės trukdo jiems jaustis laisviems? Kokios jų vertybės, charakterio bruožai padeda išlikti laisviems? Kaip atskleidžiama laisvės tema? Šie klausimai jau aprėpia gilesnės analizės gebėjimus.*

Svarbu analizuojant, vertinant ir apibendrinant parodyti, kad gali trukdyti ar padėti ne tik aplinkybės, bet ir psichologinis pasirengimas (B. Sruogos pasakotojas yra stipri asmenybė), išsilavinimas, religinės pažiūros (Šatrijos Raganos veikėjai mamatei), charakteris (V. Mykolaičio-Putino veikėjui Liudui Vasariui), ambicijos, genialumo siekis (A. Škėmos veikėjui Antanui Garšvai). Literatūrinis „Dievų miško“ kontekstas, pavyzdžiui, galėtų būti B. Sruogos laišakai, rašyti žmonai iš lagerio.

Jei klasė silpna arba kol mokiniai išmoks klausimų kėlimo strategijos, mokytojas gali pats parodyti, kokie klausimai gali būti keliami užrašytai temai. Taip mokiniai skatinami mėgdžioti mokytoją, mąstyti balsu. (Gage N. L., Berliner D. C. *Pedagoginė psichologija*, Vilnius, 1994)

Temos analizei ir medžiagos atrankai galima skirti atskiras pratybas, bet geriausia tai daryti nuolat, skiriant nedidelės apimties tekstų rašymo ilgalaikes (pvz., savaitės) namų darbų užduotis.

Literatūrinio rašinio pavyzdys

ASMENYBĖS LAISVĖS TEMA XX A. LIETUVIŲ PROZOJE

Asmenybės laisvės tema lietuvių literatūroje labai aktualia tema tapo XX amžiuje. Antrojo pasaulinio karo siaubas, Lietuvos okupacija ir egzistencializmo idėjų plitimas paskatino rašytojus permąstyti priežastis ir būdus, leidžiančius išlikti laisvam net ir ribinėse situacijose. Balys Sruoga memuariniame romane „Dievų miškas“ perteikia savo įkalinimo Štuthofio koncentracijos stovykloje patirtį ir pabrėžia būtinybę išlikti oriam, nes tai padeda išlikti laisvam, o egzodo rašytojas Antanas Škėma romane „Balta drobulė“ vaizduoja emigravusio menininko tragišką likimą, nes veikėjas neranda būdo, kaip išsilaisvinti iš jį varžančios aplinkos.

Įkalinimas nacių koncentracijos stovykloje – tiesioginė karo siaubo patirtis – paskatino XX a. vidurio rašytoją, modernistą, B. Sruogą patirtus išgyvenimus aprašyti romane „Dievų miškas“. Kūrinio protagonistas – beteisis lagerio kalinys, kuris stebi ir vertina aplinką humanisto, inteligento akimis. Iš romane minimų detalių (kalinio vardas Balys, jis yra profesorius) galima suprasti, kad pasakotojas yra pats rašytojas. Romane protagonistas stebisi, kaip amžiais garsėjusi „barokine kultūra, dabar Vokietija sukūrė „barakų“ kultūrą, kurioje nebepuoselėjamos asmens laisvė ir gyvybė. Po kiekvienos tragiškos patirties pasakotojas stengiasi padaryti mokslines išvadas, nes įsivaizduoja save tarsi patekusį į mokslinį bandymą. Prausyklos scena atskleidžia prižiūrėtojų moralinę degradaciją ir lagerio sistemos absurdiškumą: kaliniai verčiami praustis su rūbais ir yra mušami. Baudžiami rūbus praradę, o ne tie, kurie juos pavogė. Protagonistas supranta, kad lageryje galioja stipresniojo, tačiau kartu vertybes praradusio žmogaus teisė. Atsiribojimas nuo žiaurumo ir išlikimas oriam tampa būdu išsaugoti laisvę. Tam pasitelkiama ironija ir groteskas. Kaip teigė B. Sruoga, ironija buvo vienintelė priemonė, leidžianti pakilti virš smurto ir išlikti žmogumi, nes „XX a. žmogus žmogėdra virto“. Romane ironiškai vaizduojami lagerio prižiūrėtojai. Sarkastiškai vadinami „narsuoliais“, „vikriais“ ir yra giriami už „neišpasakytą skonį“ – šv. Kalėdų rytą – gyvybės šventės simbolis – yra kariami kaliniai. Kuriama priešprieša tarp prižiūrėtojų – budelių ir pasakotojo, kalinio, kuris, skirtingai nei prižiūrėtojai, padeda kitiems (dalinasi duona, šv. Velykų rytą kiaušiniu), atskleidžia, kad laisvas yra tas, kuris gina vertybes. Yra žinoma, kad B. Sruoga dirbdamas archyve susirašinėjo su žmona. Viename laiške žmonai rašytojas teigė, kad žinojimas, jog dukra ir žmona yra sveikos, padeda pakelti sunkumus ir neprarasti vilties. Vilties svarba pabrėžiama ir garsaus psichologo V. Franklio, kuris taip pat kalėjo nacių mirties stovykloje, knygoje „Žmogus ir tikėjimas“. Plėtojama mintis, kad laisvas žmogus išlieka tol, kol nepraranda vilties ir gina savo vertybes. Taigi „Dievų miškas“ – autentiškas memuarinis romanas, kuriame įkalintas žmogus sugeba išlikti laisvas, nes išlieka stoviškas ir išsaugo savo vertybes.

Kito XX a. rašytojo Antano Škėmos romane „Balta drobulė“ vaizduojamas tragiškas veikėjo likimas, nes, skirtingai nei B. Sruogos romane, protagonistas nesugeba išsilaisvinti iš jį ribojančios aplinkos. Pagrindinis romano veikėjas – iš Lietuvos į Ameriką pasitraukęs rašytojas Antanas

Garšva. Protagonistas jautriai išgyvena tėvynės palikimą (save lygina su neprigyjančiu akacijos krūmu, Elenos prašo priminti apie Vilnių), tačiau nenori kurti politinių eilėraščių ir kūrybos laisvės tikisi Amerikoje. Kūryba yra didžiausia veikėjo vertybė, kuri gali išlaisvinti asmenybę. Tačiau keltuvinininko darbas tampa didžiausia kliūtimi kurti. Liftas tampa narvo, ribojančio fizinę ir kūrybinę laisvę, simboliu. Keltuvo pakilimo ir nusileidimo motyvas primena XX a. egzistencialisto Albero Kamiu sukurtą „Sizifo mitą“, kuriame Sizifas bando užridenti neužridenamą akmenį. Sizifas, kaip ir Antanas Garšva, absurdo žmonės, nes jų darbas neturi tikslo. Veikėjas nori būti geras rašytojas, tačiau yra priverstas vilkėti 87 numeriu pažymėtą uniformą, kuri griaua veikėjo tapatumą (pirštinės dengia žiedą, kuris simbolizuoja ryšį su tėvyne, viešbučio klientai nežino jo vardo, jis tėra numeris). Paveldėta psichinė liga taip pat neleidžia jaustis laisvam. Protagonistą persekioja pasikartojantys vaizdiniai (jaučiasi kauku, šinšilu). Nors romano pabaigoje veikėjas sugeba įveikti save (supranta, kad gyvenimo tikslas yra gyventi, o ne sukurti tobulas eiles), liga galutinai sužlugdo Garšvą ir veikėjas išprotėja (sėdėdamas ant grindų, šinšilo veidu drasko savo kūrybą). Veikėjo prototipas artimas ir pačiam rašytojui, kuris taip pat išgyveno tėvynės palikimą ir patyrė kūrybos ir darbo nesuderinamumo kančią. „Baltoje drobulėje“ vaizduojamas tragiškas menininko likimas, kurio viltis save realizuoti kitoje aplinkoje ir taip išlikti laisvam yra neišsipildanti ir neįmanoma.

XX a. lietuvių rašytojai skirtingai atskleidė asmenybės laisvės temas. B. Sruoga romane „Dievų miškas“ perteikia savo patirtį lageryje ir leidžia suprasti, kad laisvė išsaugoma tada, kai gini savo vertybes ir išlieki orus, o Antanas Škėma romane „Balta drobulė“ kuria tragiško veikėjo paveikslą, nes laisvė svetimoje aplinkoje yra neįmanoma.

Užduotis

1. Išanalizuokite užduotį (temą) taikydami klausimų kėlimo strategiją.
2. Įvertinkite rašinį temos (užduoties) atlikimo požiūriu.
3. Iš ko rašinyje matyti mokinio kultūrinis išprusimas? Kas rašinyje rodo platesnį mokinio apsiskaitymą?
4. Kaip atpažinti išskirtinius gebėjimus analizuoti, vertinti ir apibendrinti? Remdamiesi vertinimo normų 11 pastabos aprašu, raskite juos tekste. Ką šiame rašinyje galima vadinti netikėtomis sąsajomis?

Pastaba: rašinys įvertintas 100 balų.

4. Kūrinio veikėjas – analizės ir interpretavimo, argumentavimo objektas: penkių klausimų metodas

Penki klausimai apie veikėją ir jo situaciją padeda suvokti skaitomą tekstą. Renkantis literatūrinio rašinio temą, autorių ir kūrinį, irgi galima remtis tokia mąstymo schema: **kur ir kada vyksta veiksmas, kas yra veikėjas, ką jis veikia, ką jis jaučia, kuo viskas baigiasi.** (Gage N. L., Berliner D. C. *Pedagoginė psichologija*, Vilnius, 1994, p. 244) Ši mąstymo strategija yra universali, nes lengvai pritaikoma analizuojant visų žanrų kūrinius, tik reiktų poezijoje veikėją keisti eilėraščio žmogumi, kad nebūtų painiavos vartojant veikėjo ir lyrinio subjekto sąvokas rašinyje. Veikėjo elgesio ir jausenos priežastis visai nesunku susieti menine kūrinio raiška (kaip vaizduojama) su kontekstu (kodėl taip vaizduojama, kodėl taip elgiamasi). Mokiniai, taikydami šią paprastą mąstymo schemą, gali rinktis ir samprotavimo rašinio autorių ir kūrinį. **Svarbu rašant kelti pagrindimą nurodantį klausimą: kas tekste tai rodo?** Šis klausimas prašo pagrindimo konkrečiomis kūrinio situacijomis, dialogais, monologais, remarkomis, pavadinimo analize, pasakotojo kalba, kompozicija, metaforomis, pasikartojančiais motyvais. Aišku, kūrinyje gali būti keli veikėjai, bet svarbus tas, apie kurį rašoma, arba du veikėjai, jų santykiai. Pirmasis klausimas padeda suvokti, kad rašytojo laikas ir kūrinio veiksmo laikas gali skirtis. Analizuojant pasirinkto veikėjo paveikslą, galima parodyti ir pasakotojo santykį su veikėju. Kai veikėjai lyginami, šie klausimai gali būti lyginimo pagrindas, ypač analizuojant kūrinius.

Penki klausimai apie veikėją	J. Biliūnas „Liūdna pasaka“	Kas tekste tai parodo (pagrindimas)
Kur ir kada vyksta veiksmas?	Pasakotojo susitikimo su Juozapota laikas ir įvykių laikas skiriasi. Veiksmas iš pradžių vyksta sanatorijoje, paskui nusikeliama į praeitį, kaimą.	Pasakotojas ją sutinka sanatorijoje, iš aplinkos detalių galima suprasti (visi linksmi, nori pamiršti ligą). Pasakojant veikėjos likimo istoriją, minimas 1863 metų sukilimas, Petras išeina vyti rusų, kad būtų laisvi. Minimas sodžius, sapne Juozapota mato vyrą, ariantį žemę.
Kas yra veikėjas?	Dabar sena dvasiškai palūžusi moteris, ieškanti savo vyro, anksčiau laiminga, jauna, tik ištekėjusi moteris.	Iš akių įvaizdžio. Jos kūrinyje lyginamos su žvaigždėmis: anksčiau spindinčiomis, dabar užgesusiomis.
Ką jis veikia?	Dabar ji visų klausinėja, ar šie nematė jos Petriuko ir nuolat kartoja frazę apie ponus. Jaunystėje ji buvo rūpestinga ir mylinti žmona, svajoto susilaukti vaikų. Vyrui išėjus į mišką, eina jo ieškoti, sužinojusi, kad šis gali būti sužeistas, eina į miestą ir, kartuvėse pamačiusi vyrą, suserga, patenka į kalėjimą.	Pasakotojas iš akių ir veido bei pasakojimų sakosi atkūręs jos istoriją, aprašoma jos išvaizdos ir dvasinės būsenos kaita. Pasakotojui susitikus su kūrinio veikėja, akcentuojamas jos kartojamas klausimas. Veikėjos meilę vyrui rodo jos elgesys: į sukilimą išėjusiam vyrui siuvami marškiniai, pasiryžtama eiti vyro ieškoti į nepažįstamą miestą.

Ką jis jaučia?	Pasakotojas, matydamas Juozapotą, jaučia nepatogumą, sumaištį, vėliau jau ramiau reaguoja. Juozapotos jausena kūrinyje irgi kinta. Pradžioje ji jaučia džiaugsmą, paskui nerimą, baimę, siaubą.	Jis bando atsiriboti, siūlo pinigų. Užmiega nuraminta vyro kalbą apie geresnį gyvenimą, išsigąsta pamigusi rytą, klausinėja ubagės apie sukilėlius, pabėga, pamačiusi girtą kazoką, palūžta ir suserga, pamačiusi vyrą kartuvėse.
Kuo viskas baigiasi?	Juozapota pagimdo negyvą kūdikį, jos sąmonė lieka aptemusi ilgiems amžiams, ja rūpinasi bendro likimo žmonės.	Kartojamas tas pats klausimas, pasakojama, kaip ji gyveno anksčiau, kaimynų globojama. Akys lyginamos su užgesusiomis žvaigždėmis, o veidas su gyvenimo knyga.

5. Tinkamo konteksto temai, problemai atskleisti pasirinkimas: žinių kaupimas ir atranka, mąstymo schemos, padedančios jas susisteminti

Kontekstas – kokio nors reiškinių sąlygos, aplinka (literatūrinis, istorinis, kultūrinis, socialinis, buitinis, biografinis kontekstas). Rašant rašinį svarbus kultūrinis, istorinis, biografinis ir literatūrinis kontekstas. Kad mokiniams būtų lengviau, galima vartoti sąvokas: išorinis kontekstas ir vidinis kūrinio kontekstas. Taip skirstyti leidžia sąvokos aiškinimas:

kontekstas [lot. *contextus* — surištas]:

1. prasmės išbaigta teksto ištrauka, leidžianti tiksliai suprasti į ją įeinančio žodžio, posakio ar sakinio reikšmę;

2*. kokio nors fakto, įvykio, reiškinių aplinkybės, sąlygos, aplinka. (<http://www.zodziai.lt>)
kontekstas (2) teksto ištrauka, iš kurios tiksliai suprantama atskiro į ją įeinančio žodžio arba sakinio reikšmė: *Frazė turi būti aiškinama pagal ~q*
(<http://dz.lki.lt>)

Tinkamo konteksto temai / problemai atskleisti pasirinkimą palengvina mąstymo schemos, padedančios sisteminti žinias, jas rūšiuoti pagal sritis. Galima naudotis keturiomis mąstymo schemomis:

1. Epochos, kultūros reiškinių, istorinio laikotarpio supratimas (žinios apie juos).
2. Autoriaus kontekstas ir žinios apie jį.
3. Konkretaus kūrinio (rašinyje tai bus temos) kontekstas.
4. Rašytojo kūrinio (kūrybos) reikšmės kultūroje / literatūroje apibendrinimas.

Labai dažnai mokiniai jau turi žinių apie autorių iš ankstesnių klasių, įvairių informacijos šaltinių, bet nežino, kiek jų turi. Šis metodas padeda sužinoti tikrą situaciją ir motyvuoja sužinoti daugiau.

Mąstymo strategijos žingsniai ir žinių įsivertinimo, jų kaupimo ir atrankos metodas susideda iš kelių etapų. Mokiniai padalija A 4 lapą į keturias dalis, kurio kiekviena dalis skiriama vienai konteksto sričiai. Žinių kaupimo, sisteminimo ir atrankos žingsniai:

1. Prisimena, ką žino apie dalyką, nežiūrėdami į jokių šaltinius (atgamina turimas žinias, įsivertina) ir užrašo į atitinkamą skiltį.
2. Papildo savo žinias, klausydami mokytojo, draugų pranešimų, skaitydami vadovėlio medžiagą, papildomą literatūrą, tardamiesi su draugais (kaupia, pildo, sistemina žinias).
3. Gavę užduotį analizuoti kūrinį, rašinio temą, pasibraukia (užsirašo) kontekstą, kuriuo gali pasiremti kalbėdami / rašydami duota tema (atrenka, taiko žinias, įsivertina pažangą).
4. Baigus analizuoti autorių, jo kūrybą, apibendrinamas autoriaus vaidmuo ir vieta kultūroje.

1 schema. Žinių apie epochą kaupimas

Istoriniai įvykiai	Meno kryptys, stilius, kūrėjai.
Mokslo pasiekimai	Literatūros ypatybės, kūrėjai, žanrai, stilius.

Ši schema tinka konkrečiai epochai ar laikotarpio kultūrinei situacijai apibendrinti. Tai būtų pažintis, pavyzdžiui, su Apšvietos amžiumi, Romantizmo epocha.

2 schema. Žinių apie autorių ir jo laiką, kultūrinę aplinką (istorinį, kultūrinį kontekstą) kaupimas ir sisteminimas

Laikas ir aplinka (istorinis, kultūrinis kontekstas)	Veikla (visuomeninė, profesinė)
Asmenybė (biografinis kontekstas)	Kūryba (kūrinių pavadinimai, žanrai, temos, problemos)

Ši schema tinka susipažįstant su konkrečia rašytojo kūryba.

3 schema. Temai atskleisti tinkamas kūrinio kontekstas ir jo pasirinkimas

Istorinis kontekstas (istoriniai įvykiai, ekonominė, politinė, kultūrinė valstybės situacija)	Kultūrinis kontekstas (literatūros kryptis, filosofinės idėjos, žmogaus pasaulėvoka, religijos vaidmuo)
Biografinis kontekstas (asmenybės bruožai, pasaulėžiūra, veikla, gyvenimo vieta, išsilavinimas, domėjimosi sritys)	Literatūrinis kontekstas (dokumentinė literatūra, kiti kūriniai, kuriuose gvildenamos tos pačios temos, problemos, vaizduojama panaši situacija, kritikos straipsniai)

Teminė kūrinų arba ištraukų, eilėraščių, dramos kūrinų ar ištraukų analizė reikalauja pasirinkti temai tinkamą kontekstą. Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa nurodomi keturi kontekstai: *istorinis*, *kultūrinis*, *biografinis*, *literatūrinis*. Tinkamą kontekstą pasirinkti padeda ta pati mąstymo schema. Aišku, kai kas persikels iš autoriaus konteksto lentelės, bet kartojimas tik padeda įtvirtinti žinias.

Šis etapas padeda įsivertinti pasiekimus (savo žinių lygį). Mokiniai pildo lentelę jau atrinkdami, koks kontekstas svarbus kūrinio analizei. Po to analizuojamos kūrinio ištraukos ar kūriniai temos požiūriu ir iš lentelės pasirenkamas tinkamas ištraukos prasmei atskleisti kontekstas. Ištraukos / eilėraščio / apsakymo / romano teminė analizė gali būti baigiama rašant apibendrinimą.

4 schema. Rašytojo kūrinio (kūrybos) reikšmė kultūroje / literatūroje arba įtakos, ištakos, sąsajos ir išskirtinumas (novatoriškumas)

Veiksniai, turėję įtakos rašytojo kūrybai ar kūriniai	Kūrinių sąsajos su kitais menais, filosofinėmis idėjomis
Tęstinumas (temų, problemų, stiliaus, idėjų požiūriu)	Novatoriškumas (požiūrio, vaizdavimo, stiliaus, temų naujumas)

Ši schema padeda atrasti ryšius tarp skirtingų rašytojų, literatūros krypčių, temų, rasti kūrybos ištakas, prisiminti veiksnius, lėmusius kūrybos pobūdį, pamatyti rašytojo kūrybos išskirtinumą.

Įpratę tokiu būdu kaupti žinias, reikalingas kūrinio analizei, mokiniai nesunkiai gali atrinkti rašinio temai atskleisti ir kūrinų analizei temas požiūriu tinkamus kontekstus.

6. Problemos formulavimas, jos įvardijimas, sprendimas ir aktualizavimas

Literatūros kūriniuose keliamos ir sprendžiamos problemos gali būti tiek literatūrinio, tiek samprotavimo rašinio tema (užduotis) ar kūrinio analizės aspektas. „Gebėjimą spręsti problemas, analizuoti, interpretuoti, vertinti mokinys parodo, kai formuluoja ir pagrindžia tezę, nuosekliai plėtoja mintis, tikslingai ir tinkamai remdamasis grožine literatūra, kitais kultūros tekstais“ (*Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa. 8.3.1*).

Problemos sprendimo seka rašinyje: problemos **įvardijimas**, jos **apibrėžimas**, **nagrinėjimas** (įvardijami veikėjo elgesio motyvai), **veikimas** (jos sprendimas kūrinyje ar kituose kultūros tekstuose), kūrinio problemos sprendimo būdo **perkėlimas į realybę** (aktualizavimas) arba **vertinimas**. Rašinio įžangoje problema įvardijama. Dėstymo dalyje – problema apibrėžiama, nagrinėjami žmogaus / kūrinio veikėjo / kultūrinės asmenybės elgesio motyvai, parodomi pasirinkti problemos sprendimo būdai, jie vertinami iš rašančiojo pozicijos, pabaigoje problemos sprendimo būdas siejamas su pasekmėmis. Problemos aktualizavimas leidžia susieti praeitį ir dabartį, pamatyti tam tikras kultūros vystymosi, pasaulėžiūros kaitos tendencijas.

Analizuojant kūrinių problemas galima taikyti paprastesnę problemos analizės schemą:

Problema → Problemos sprendimo būdas (-ai) → Pasekmės

Senoji Lietuvos literatūra tinkama mokytis problemų analizės. Šekspyto sonetuose įvardytos egzistencinės gyvenimo prasmės, išlikimo kultūroje galimybės problemos. Baroko literatūros kūriniuose formuluojamos pasaulėvokinės problemos, Donelaičio „Metuose“ Apšvietos epochoje iškeltos visuomenės tobulinimo ir žmogaus tobulėjimo problemos susiejamos su tautos išlikimo problema.

Pateikiamas Pedro Kalderono de la Barkos filosofinės dramos „Gyvenimas – tai sapnas“ kūrinio problemų formulavimas ir jų aktualumo vertinimo pavyzdys. Šis kūrinys gali būti puikus kontekstas K. Donelaičio „Metų“ analizei, sprendžiant žmogaus ir tautos likimo problemą (svarstant, ko negali pakeisti žmogus ir kas priklauso nuo paties žmogaus).

Suvokti problemos pobūdį, ją suformuluoti ir įvertinti jos aktualumą padeda citatų analizė.

Citata	Galima problema	Problemos pobūdis	Galimas problemos sprendimo būdas	Problemos aktualumas
1. Pati didžiausia pergalė – nugalėt save.	Ką galima laikyti didžiausia pergalė? / Kodėl savęs įveikimas laikomas didžiausia pergalė? / Savęs įveikimo problema.	Egzistencinė / pasaulėžiūrinė problema.	Būtina elgtis visada dorai, kritiškai vertinti savo poelgius.	Šiandien žmogus dažniau stengiasi įveikti išorines kliūtis.
2. Ir dar žinau, kad esu / pusiau žvėris, pusiau žmogus.	Kaip žmogaus prigimtis veikia jo poelgius? Kodėl svarbu suvokti savo dvilypumą? Dvilypės žmogaus prigimties problema.	Pasaulėžiūrinė problema / egzistencinė problema.	Nuolat būti budriam, kad žvėriškumas nenustelbtų žmogiškumo.	Žmogus dažnai pamiršta budrumą ir ima elgtis kaip žvėris
3. Tu nori, kad aš sapnuočiau šlovę, / kurią užmuš negailestingas laikas.	Kodėl neverta siekti šlovės? Kaip vertinti šlovę? Šlovės nepastovumo problema.	Pasaulėžiūrinė / egzistencinė problema.	Suvokti, kad šlovė yra laikina, kad būtina kurti tai, kas turi išliekamąją vertę.	Šlovės siekimas dažnai tampa gyvenimo prasme ir tikslu.
4. O dėl tuštybės nederą prarast garbės.	Kas yra tikrosios vertybės? Tikrųjų vertybių pasirinkimo problema.	Pasaulėžiūrinė problema.	Būtina visada elgtis garbingai.	Garbė suvokiama tik kaip pripažinimas, pamirštamas jos moralinis aspektas.
5. Likimo neapgausi netiesa, / Jinai tik dar labiau pakursto liepsną. / Jeigu kas sukyla prieš likimą, / Turėtų būti ypač apdairus.	Kokios žmogaus galimybės kurti savo gyvenimą? Likimo valdymo problema.	Pasaulėžiūrinė problema.	Turėti tikslą, jo siekti, bet suprasti, kad yra jėgų, kurių žmogus negali kontroliuoti.	Žmogus tiki, kad likimą jis pats gali valdyti.

Problema gali būti formuluojama kaip probleminis klausimas arba kaip teiginys. Citatos prasmės aiškinimas padeda išmokti formuluoti pagrindinę mintį ir perfrazuoti citatą, išsaugant jos esmę.

Mokiniai, dirbdami grupėmis, aptarė Pedro Kalderono de la Barkos dramos „Gyvenimas – tai sapnas“ problemų aktualumą. Jie gavo namų darbų užduotį parašyti 250 žodžių tekstą tema „Pedro Kalderono dramos „Gyvenimas – tai sapnas“ problemų aktualumas“.

250–300 žodžių namų darbo pavyzdys

PEDRO KALDERONO DRAMOS „GYVENIMAS – TAI SAPNAS“ PROBLEMŲ AKTUALUMAS

Daugelis žmonių galvoja, kad senuose, Baroko ar dar anksčiau parašytuose literatūros kūrinuose, neras sau nieko aktualaus, todėl jais beveik nesidomi, jų neskaito. Tačiau Pedras Kalderonas de la Barka filosofinėje dramoje „Gyvenimas – tai sapnas“, atskleisdamas Baroko žmogaus pasaulėžiūrą, kalba apie visais laikais aktualius dalykus – norą žinoti, kas mūsų laukia ateityje, gyvenimo šioje žemėje prasmę.

Dramoje „Gyvenimas – tai sapnas“ karalius Bazilijas, naudodamasis mokslu, pamato savo ateitį – gimęs sūnus atneš jam ir karalystei didelių nelaimių: „Tiktai sukiršintų, supjautų, / Ir išdavystė suklestėtų“, – todėl uždaro jį nuošaliame kalnų kalėjime. Šiais laikais žmonės irgi nori sužinoti, kas jų laukia ateityje. Kai kurie vis dar pasikliauja horoskopais, būrėjomis, tačiau dauguma tiki, kad ateitis bus tokia, kokios savo darbais sieksime šiandien. Vis dėlto ir šiuolaikiniam, ir Baroko žmogui rūpi, ar neatsiras kokių kliūčių, kurios trukdys įgyvendinti planus, todėl yra bandoma jas iš anksto numatyti ir jų išvengti.

Dramos pavadinimas sufleruoja pagrindinę jos idėją – gyvenimas yra tarsi sapnas, po kurio ištinka pabudimas, kai žmogus skaudžiai suvokia savo padarytas klaidas ir gauna už jas bausmę, todėl būtina gyvenimą nugyventi prasmingai. Tokią išvadą padaro Bazilijaus sūnus Sigizmundas, kai pabuvęs karaliumi ir žiauriai su visais elgęsis, vėl nubunda vienas, nuošaliame kalnų kalėjime. Šiais laikais žmogus, kai jį ištinka nelaimė, liga, irgi susimąsto apie gyvenimo prasmę, jam pradeda rūpėti, ar mirtis yra visa ko pabaiga. Ir jis dažniausiai prieina prie panašios išvados, kaip ir Sigizmundas – būtina gyventi dorai, kad pasikeitus aplinkybėms, pabudęs tarsi iš sapno, nesigailėtum savo padarytų veiksmų.

Kalderono drama „Gyvenimas – tai sapnas“ kalba apie dalykus, kurie žmogui neduoda ramybės visais laikais. Nesvarbu, ar jis gyveno Baroko epochoje, ar dabar, žmogus bando numatyti savo ateitį, surasti gyvenimo prasmę, ir tik ištikus nelaimėi dažnai ima keisti gyvenimo būdą, todėl ši drama tikrai aktuali ir šiandien. (277)

Mokytis formuluoti problemas galima ir remiantis lietuvių autorių kūriniais. Vertinant problemų aktualumą galima lyginti užsienio ir lietuvių autorių kūrinius.

Lyginti pateikiami skirtingo laiko lietuvių autorių eilėraščiai: V. Kudirkos „Labora“, Maironio „Užtrauksime naują giesmę“, J. Aisčio „Vienas kraujo lašas“, B. Krivicko „Dovydas prieš Galijotą“.

Užduotis. Užpildykite lentelę, remdamiesi V. Kudirkos, Maironio, J. Aisčio, B. Krivicko eilėraščiais. Tekstus galima rasti nurodytame šaltinyje (<http://www.antologija.lt>, www.saltiniai.info).

Autorius, eilėraščio pavadinimas	Problema, jos pobūdis	Eilėraštyje siūlomas problemos sprendimo būdas	Citata, paremianti siūlomą problemos sprendimo būdą	Problemos aktualumas (istorinis, kultūrinis to laiko kontekstas)	Problemos aktualumas šiandien (mokinio vertinimas)

Remdamiesi lentelės medžiaga, parašykite literatūrinį rašinį „Pasirinkimo problemos sprendimas skirtingo laikotarpio lietuvių autorių kūrinuose“.

7. 250–300 žodžių rašinio rašymo tikslai ir ugdomi gebėjimai, vertinimas

„Pradžia ir pabaiga – sunkiausias etapas dirbant bet kurį darbą“, – teigia Z. Nauckūnaitė apie kalbos įžangą ir pabaigą. Nė kiek ne lengviau parašyti rašinio įžangą ir pabaigą. Patirtis rodo, kad mokiniams lengviau mąstyti struktūriškai (įžanga, dėstymas, pabaiga) nei fragmentiškai (pastraipomis). Rašydami trijų dalių tekstą, kurį sudaro įžanga, iš pradžių viena ar dvi dėstymo pastraipos, vėliau nesunkiai išmoksta rašyti didesnės apimties dėstymo pastraipas, tikslinti įžangą, pabaigą. Trijų dalių tekstų rašymas atitinka ir rišlaus kalbėjimo struktūrą. 250–300 žodžių teksto rašymo tikslingos užduotys padeda išsiugdyti rašiniui parašyti reikalingus gebėjimus:

- tikslingai pasirinkti tinkamą temai atskleisti kontekstą,
- temos ir pagrindinės minties plėtotę susieti su kūrinio analize ir interpretacija,
- įžangą ir pabaigą sieti su tinkamu temai atskleisti kontekstu,
- išmokti rašyti trinarį (įžanga, dėstymas, pabaiga) tekstą.

Nedidelės apimties tekstai rašomi kaip namų darbai. Jie gali būti aptariami dirbant grupėmis, vertinami kaip savarankiški ar kontroliniai darbai.

www.upc.smm.lt/V.Lisauskiene._Rasinio_vertinimo_normos.docx

Užduočių pavyzdžiai:

1. Samprotavimo rašinys, remiantis J. V. Gėtės „Faustu“: „Kodėl negalima įprasminti gyvenimo vien abstrakčiomis idėjomis?“
2. Literatūrinis rašinys, remiantis V. Mačernio „Vizijų“ analize: „Kartų ryšys ir jo svarba Vytauto Mačernio „Vizijose““.
3. Literatūrinio rašinio užduotis: Palyginkite pasirinktus Salomėjos Nėries ir Juditos Vaičiūnaitės eilėraščius meilės tema. Raskite panašumų ir skirtumų.

Literatūra

- Alaunienė Z. „Samprotaujamas rašinys“, *Gimtas žodis*. 2014, Nr. 9.
- Alaunienė Z. „Kaip nagrinėti samprotaujamojo rašinio antraštę“, *Gimtas žodis*. 2014, Nr. 10.
- Gage N. L., Berliner D. C. *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma littera, 1994.
- Koženiauskienė R. *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
- Nauckūnaitė Z. *Iškalbos mokymas*. Kaunas: Šviesa, 2001.
- Nauckūnaitė Z. *Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai*. Vilnius: Gimtas žodis, 2002.
- Marcišauskaitė V., Koženiauskienė R., Mikulėnienė D., Navakauskas Č., Dobrovolskis B., *Viešoji kalba mokykloje*. Vilnius: Šviesa, 2012.
- Notrimaitė-Muzikevičienė G., Ramonienė M., Pribušauskaitė J., Parulskis S., Žukas S. *Žmogus ir kalba. Lietuvių kalbos vadovėlis 11–12 klasei*. Vilnius: Baltos lankos, 2012.
- Rašinio rašymo metodika ir rašinių pavyzdžiai: <http://smp.dizi.lt/11-12/lietuviu-literatura/samprotavimo-ir-literaturiniai-rasiniai/1494>
- Ruseckienė L. *Lietuvių literatūros mokymo metodika*. Vilnius: Mokslas, 1988.
- Ruseckienė L. *Literatūros pedagogikos studijos*. Vilnius: Gimtas žodis, 2001.
- Samuolienė R. „Rašinio antraštės nagrinėjimo užduotys“, *Gimtas žodis*. 2014, Nr. 11.
- Vidurinio ugdymo bendrosios programos: kalbos*. 2011.

Užduotys atskiriems gebėjimams ugdyti

Jūratė Galinauskienė

Palangos senosios gimnazijos lietuvių kalbos mokytoja ekspertė

1. Mokomės pastraipos struktūros

„Pastraipos yra išorinės teksto struktūros vienetai. Meniniame tekste jos skiriamos daugiau intuityviai, o publicistiniame, dalykiniame ir moksliniame skirstymas pastraipomis turi būti apgalvotas; reikia atsižvelgti į tai, kaip mokytojas turėtų segmentuoti pateikiamą medžiagą. Taigi pastraipa yra kompozicinis elementas. (Nauckūnaitė Z. *Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002)

Skiriamos dvi samprotavimo atmainos – **aiškinimas** ir **argumentavimas**. Pagrindinis aiškinimo tikslas – supažindinti, suteikti žinių, t. y. padėti suprasti sąvoką ar reiškinį. (...) Argumentavimo tikslas – pagrįsti teiginius, įrodyti, kad tezės (gr. thesis – teiginys) teisingos. Pagrindinis argumentavimo ir aiškinimo skirtumas tas, kad argumentuojant visada analizuojama, sprendžiama tam tikra problema, taip pat ryškus autoriaus, bandančio įtikinti suvokėją, požiūris. (Notrimaitė-Muzikevičienė G., Ramonienė M., Pribušauskaitė J., Parulskis S., Žukas S. *Žmogus ir kalba. Lietuvių kalbos vadovėlis 11–12 klasei*. Vilnius: Baltos lankos, 2012)

Aiškinimo modeliai

- Klausimas – atsakymas
- Neigimas – teigimas
- Žinoma – nežinoma
- Priežastis – padarinys
- Lyginimas
- Analogija
- Teiginys – pavyzdys
- Proceso aprašymas

Kas gali būti naudojama argumentuojant?

- Įvairūs faktai (mokslo duomenys, įvairūs dokumentai)
- Laikotarpio reiškiniai
- Meno reiškiniai
- Filosofinės idėjos
- Pavyzdžiai iš kultūrinės patirties (autoritetų mintys, citatos, užuominos)
- Literatūros kūriniai
- Rašytojų biografija ir kt.

Argumentavimo modeliai

- Dedukcija – toks argumentavimo būdas, kai apibendrinama pradžioje, o paskui tas apibendrinimas pagrindžiamas atskiromis detalėmis.
- Indukcija – argumentavimo būdas, kai nuo atskirų detalių prieinama prie išvados.
- Analogija – argumentavimo būdas, kai skirtingų dalykų panašumai leidžia daryti išvadą, kad lyginami dalykai panašūs ir kitais, argumentavimo kūrime svarbiais aspektais.
- Polemika – tai reakcija į nepriimtina nuomonę, kurią siekiama atremti griaunant pačią tezę, argumentus ar argumentavimo būdus.

(Plačiau apie tai skaitykite: Notrimaitė – Muzikevičienė G., Ramonienė M., Pribušauskaitė J., Parulskis S., Žukas S. *Žmogus ir kalba. Lietuvių kalbos vadovėlis 11 – 12 klasei*. Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 167–187).

Perskaitykite pateiktą pastraipos pavyzdį ir atlikite užduotis.

Samprotavimo rašinys

AR PRAEITIS MUMS ŠIANDIEN TAPO NEREIKŠMINGA?

(J. Radvanas, A. Baranauskas, Maironis)

Praeitį mus, šių laikų žmones, moko vertinti asmenybės gebėjimą prisiimti atsakomybę svarbiu tautai ir valstybei metu. Deja, pilietiškai elgtis pasiruošę ne visi, o tik patriotiškai nusiteikę žmonės, kuriems nuo pat vaikystės buvo diegiamos amžinosios vertybės: meilė Tėvynei, drąsa, dosnumas, darbštumas. Tikrosios asmenybės dažniausiai kilusios iš garbingų šeimų ir tokios tapusios dėl tinkamo auklėjimo. Tai dorai gyvenusių protėvių, savo pavyzdžiu parodžiusių teisingą gyvenimo kelią, palikuonys. Šie žmonės turi išugdytą tvirtą valią ir atsakingumo jausmą, todėl supranta, jog stengtis verta ne dėl asmeninės naudos ar tuščios šlovės, o dėl ramios sąžinės, dėl to, kad būtų tikri, jog atliko savo pareigą ir nesuteršė tėvų vardo. Būtent tokia asmenybė vaiz-

duojama šešiolikto amžiaus Renesanso poeto Jono Radvano herojinėje poemoje „Radviliada“ . Lotyniškame hegzametri sukurtame kūrinyje išskyla didžiojo lietuvių etmono Radvilos Rudojo figūra. Šis žmogus Livonijos karo metu puikiai suprato, kad labai svarbu apginti Tėvynę nuo daug didesnės maskvėnų kariuomenės puolimo. Nuostabą kelia tai, kad Lietuvos bajorai tarsi pamiršo, kad gavo šį statusą pasižadėję ginti LDK nuo priešų, ir tingiai puotavo, nekrepdami dėmesio į gresiantį pavojų. Svarbu tai, kad nepaprastoje situacijoje atsidūręs Radvila Rudasis priėmė atsakomybę už visą tautą bei Tėvynės likimą. Jis savo pinigais rėmė kariuomenę ir būdamas geras strategas užpuolė nakvynei besiruošiančią priešo armiją. Tokiu būdu šis didvyris laimėjo Ūlos mūšį ir apgynė mūsų šalies nepriklausomybę. Pergalę kautynėse lėmė šio Radvilų giminės atstovo atsakingumas, drąsa ir meilė Tėvynai. Jei šias būdingas Renesanso asmenybei savybes turėtų bei panašiai elgtųsi šiuolaikiniai žmonės, atliktų savo pareigas sąžiningai, atsakingai ir kokybiškai, tuo įrodydami savo meilę gimtajam kraštui ir jo gyventojams, mūsų šalyje įsivyrautų ir materialinė, ir dvasinė gerovė. Taip elgtis gali tik pasimokęs iš praeities herojų žmogus. Ne veltui Lietuvos himnas prasideda tokiais žodžiais : „Lietuva, Tėvyne mūsų /Tu didvyrių žeme, / Iš praeities Tavo sūnūs /Te stiprybę semia.“ Jame paprastai paaikškinta laimingo gyvenimo formulė. Taigi, mums labai svarbu žinoti Tėvynės praeitį, kad galėtumėme pasimokyti iš savo protėvių bei kurti šviesesnę ateitį, elgdamiesi patriotiškai ir atsakingai.

Užduotys

1. Patikrinkite, ar pastraipoje yra *rašinio žingsniuose* nurodyta grandinė: *Teiginys apie žmogų – aiškinimas apie žmogų – pavyzdys apie kūrinio veikėją – vertinimas (Tavo nuomonė) – išvada, vedanti į kitą pastraipą.*
2. Skirtingų spalvų žymekliais pabraukite pastraipos struktūros dalis: pagrindinį teiginį, jo plėtotę, kontekstinius sakinius, argumentus, rašinio autoriaus požiūrį / vertinimą, išvadą.
3. Ar suformuluotas pagrindinis teiginys susijęs su rašinio tema? Ar jis turi tik vieną mintį?
4. Ar teiginio aiškinimas / plėtotė veda prie argumento?
5. Ar tikslingai remiamasi autoriaus kūrinium?
6. Ar galima atpažinti kultūrinį, istorinį kontekstus? Nurodykite juos, įvertinkite jų tinkamumą.
7. Ar aiški rašančiojo pozicija?
8. Ar išvada veda į kitą (numanomą) pastraipą?
9. Ar tekstas yra vientisas?
10. Kaip būtų galima patobulinti šią pastraipą? Nurodykite konkrečius būdus.

Perskaitykite pateiktas literatūrinio rašinio pastraipas, atlikite užduotis.

Literatūrinio rašinio pavyzdžiai

KAIP LITERATŪROJE VAIZDUOJAMOS ISTORINĖS ASMENYBĖS?

(J. Radvanas, Maironis, V. Krėvė-Mickevičius)

1 pavyzdys

Literatūrinį herojų – tėvynės gynėjo idealą – Radvanas piešia Livonijos karo fone. Itin svarbus Mikalojaus Radvilos Rudojo sapnas. Naktį prieš Ūlos kautynes (1564) jam prisispavėjęs Vytautas puikus „kaip tada, kai po pergalės Griunvaldo mūšy / grobio paėmęs gražaus iš kryžiuočių į Lietuvą grįžo“. Bet didysis kunigaikštis nelaimingas – „Ar dėl to kažkada mes žaizdas kariaudami kentėm?“ Į klausimą, kodėl nusiminęs, jis atsako: „Mano tautiečių dalia negarbinga (...) sukrėtė“, „Lietuvos nelaimės mane sugraudino“. Metonimiškas jausmų srities, krūtinės, paminėjimas („Narsios krūtinės, o ne kazematai, kuorai ir sienos – / toji galybė“) atskleidžia didžiausią trūkumą – meilės stoką. Radvilą Vytautas vadina vienintele Lietuvos viltimi pasipriešinti Maskvos jėgai. Grėsmės akivaizdoje siekia sužadinti kario ambicijas, todėl ragina: „Štai kas svarbu: nugalėk!“ Lietuvos likimą Vytautas patiki Mikalojui Radvilai Rudajam – „tik vienas gali nugalėti“. Taigi poetas Jonas Radvanas siekė heroizuoti Radvilų giminę kaip pajėgią gražinti prarastą LDK šlovę ir politinę įtaką. (Baumilienė O., Kanišauskaitė I., Mačianskaitė L., Mikalajūnas M., Patiejūnienė E., Satkauskytė D., Šervenikaitė N., Vaitiekūnas D., Žukas S. *Lietuvių literatūros konspektas abiturientui*. Vilnius: Baltos lankos, 2013)

Užduotys

1. Ar iš šios pastraipos aiškus viso rašinio kūrinių analizės aspektas? Koks jis? Suformuluokite.
2. Ar tinkamai parinktas kūrinio epizodas? Argumentuokite.
3. Pakartokite *metonimijos* sąvoką. Kokių bruožų suteikia tekstui šios meninės priemonės aptarimas?
4. Kūrinio citatas perfrazuokite savais žodžiais.

2 pavyzdys

Literatūros kūriniuose istorinės asmenybės yra išaukštinamos, jų darbai ir žygdarbiai iškeliami. Lietuvių Renesanso rašytojas, protestantas Jonas Radvanas, lotyniškai parašęs epinę poemą „Radviliada“, joje išaukština tuometinį LDK politinį veikėją Radvilą Rudąjį. „Radviliadoje“ Radvila Rudasis yra vaizduojamas kaip patriotizmo ir didvyriškumo įsikūnijimas, sumanus karo etmonas, daug mažesnę lietuvių kariuomenę vedęs į pergalę Ūlos mūšyje prieš daug didesnę maskvėnų kariuomenę. Radvila Rudasis šioje poemoje turi sąsajų net su antika, yra lyginamas net su Romos įkūrėju Enėju, mat jie abu vykdo likimo jiems paskirtą misiją. Jono Radvano „Radviliadoje“ Radvilos Rudąjo žygdarbiai yra iškeliami, o nesėkmės ir nuosmukiai nutylėti ir užmiršti, būtent toks yra istorinių asmenybių vaizdavimas literatūroje.

Užduotys

1. Palyginkite antrą pavyzdį su pirmu. Kodėl pirmoji pastraipa gilesnė, moksliškesnė?
2. Nurodykite du antrosios pastraipos trūkumus.
3. Patobulinkite antrąją pastraipą remdamiesi pirmuoju pavyzdžiu. Nepamirškite siejamųjų žodžių (*reikia pasakyti, turime pripažinti, akivaizdu, be abejonės ir kt.*).
4. Pagalvokite, su kokia istorine asmenybe iš pateiktų autorių kūrinių būtų galima sieti, lyginti Radvilą Rudąjį. Parašykite, koku pagrindu juos būtų galima lyginti.

Perskaitykite pateiktas pastraipas ir atlikite užduotis.

Samprotavimo rašinio pavyzdžiai

1 pavyzdys

AR PRAEITIS MUMS TAPO ŠIANDIEN NEREIKŠMINGA?

(J. Radvanas, A. Baranauskas, Maironis)

Ne paslaptis, jog Lietuva – emigracinė valstybė. Per visus nepriklausomybės metus iš šalies išvyko ketvirtadalis Lietuvos gyventojų, arba 788 tūkstančiai žmonių, o šviesiausia visuomenės dalis yra net viliojama agentūrų, kurios siūlo jaunimui mokytis užsienyje, ir šios agentūros siunčia žinutę jaunimui, jog užsienyje yra daug geriau negu Lietuvoje, ir taip mažina patriotiškumą. Gaila, tačiau didelė dalis jaunimo susigundo ir išvyksta mokytis svetur, dalis jų nebegrižta. Todėl kyla klausimas – negi lietuviai nustojo mylėti Tėvynę? Daug ko pasimokyti reikėtų iš Jono Radvano kūrinio „Radviliada“. J. Radvanas – LDK Renesanso poetas, evangelikas, reformatas. Šią epinę poemą parašė vedamas noro įamžinti tuometinę Lietuvą. Skaitydami pamatome didingą,

gražią LDK, kurios niekas iki tada nebuvo taip įspūdingai apdainavęs, bei įamžintus LDK didvyrio, tikro patrioto, etmono Radvilos Rudojo žygdarbius. Visi darbai, kuriuos etmonas atliko, buvo vedami gilių patriotiškų jausmų. Radvila Rudasis buvo visa širdimi atsidavęs LDK – rėmė kariuomenę iš savo asmeninio išdo, vesdamas mažesnę kariuomenę į mūšį, kruopščiai suplanavo puolimo taktiką ir įveikė rusėnų armiją, tai nulėmė Livonijos karo pabaigą. Taigi tai tik vienos asmenybės pavyzdys, tačiau privalome nepamiršti poemoje minimų karių, kurie rodė didžiulę drąsą, buvo pasiruošę mirti dėl savo Tėvynės. Viską aptarę, matome J. Radvano „Radviliadoje“ parodytus tikrus patriotus, iš kurių šiuolaikinis žmogus privalo imti pavyzdį, nes mes esame garbinga tauta ir turime tai vertinti, nes kitaip gynusių Tėvynę protėvių aukos nueis veltui.

2 pavyzdys

GYVENIMAS – AMŽINA KAITA

(M. K. Sarbievijus, A. Baranauskas, Maironis)

Ar mes galime tiksliai žinoti, kas atsitiks kitą savaitę? Rytoj? O gal net kitą valandą? Ne. Mes, žmonės, galime tik spėti, ką mums atneš permainingi likimo vėjai, ir tai mus daro tokius panašius į dangų. Dangus – toks permainingas, toks neklusnus, galime tik bandyti spėti, ką jis atsiųs. Ar kitą savaitę lis? O gal rytoj snigs? Užtenka vieno vėjo gūσιο iš kitos pusės, ir visi mūsų spėjimai perniek. Lyja, sninga, pučia vėjas, šviečia saulė, griaudėja ar pusto – tiek daug galimybių turi dangus. O argi žmogaus likimas ir gyvenimas ne toks pat? Sarbievijus sakė, kad lemtis žaidžia su žmogumi kaip nori, ir argi pačiam poetui taip neatsitiko? Jo gyvenimo pradžią buvo apgaubę tamsūs debesys – septyniolika metų Lenkijos užkampyje, paskui papūtė palankesni vėjai, išskleidė kūrybos bures ir staiga – stebuklas! Koks stiprus stichijos gūsis iškėlė jį Romoje! Iš pilkos kasdienybės – į pačią šlovės viršūnę, papuoštą lauro lapų vainiku. Bet net ir tada likimas su iškilioju poetu nebaigė žaisti – nespėjęs pasidžiaugti šlove, buvo grąžintas atgal į Lietuvą sunkiai dirbti. Tokį gyvenimą, spalvotą ir nepastovų, neretai tenka nugyventi ne tik įžymybėms, bet ir paprastiesiems šios žemės žmonėms. Žmogaus likimas kaip dangus – visada besikeičiantis, nepastovus, turintis daugybę pavidalų, formų, bet tai ir padaro žmogų ir dangų gražius – amžina kaita mus visus jungia ir puošia.

3 pavyzdys

AR VIENATVĖ GALI BŪTI PRASMINGA?

(M. K. Sarbievijus, Maironis, V. Krėvė-Mickevičius)

Ar vienvė gali būti prasminga? Žmogus, siekdamas gėrio, gali sugebėti atsiriboti nuo pasaulio blogio pasirinkdamas vienvę ir taip įprasminginti savo gyvenimą. Kaip tik tokį pavyzdį metaforiškai pateikia Kazys Binkis, lietuvių poetas futuristas, trioletė „Vandens lelija“. Šiame kūrinioje vaizduojama lelija tarytum nekreipia dėmesio į nešvarią aplinką ir itin nepalankiomis aplinkybėmis stengiasi išlikti „baltėsnė už balčiausią sniegą“. Tai padaryti jai pavyksta būtent dėl to, kad ši vandens gėlė tarsi pati pasirenka vienvę, nepaisydama „mauruoto liekno“ draugijos. Poetas kalba apie leliją vartodamas personifikaciją, kad lengviau įsivaizduotume šį reginį, bet juk iš tikrųjų žmonių gyvenime vyksta panašūs dalykai. Juk apie tai, kaip vienvė įprasmina asmenybės gyvenimą, kalba ir kitas lietuvių poetas, žymus Europoje baroko epochos atstovas M. K. Sarbievijus, gyvenęs XVII amžiuje. Šis autorius eilėraštyje „Teisina savo vienišumą“, skirtame Janui Libinijui, paaiškina, kad vienvė – žmogaus dvasios turtas ir geriau slėptis nuo pasaulio blogio kuklioj „menkoj trobelėj“, negu pasiduoti viliojantiems žemiškiems malonumams ir amžinai pražlugdyti savo sielą. Pasirinkus vienvę, lengviau kontroliuoti savo veiksmus bei mintis, stebėti „savosios sielos sceną“, išvengti šlovės ir pavydo pavojų. Žmonių vertinimai nereikalingi, svarbus būsimasis Dievo nuosprendis: „Tad jei mane gerai įvertins, / Būsiu laimingas, nors nieks nemato.“ Vienvę pasirinkusios asmenybės gyvenimo prasmė – dorybės kelias į Dangaus Karalystę. O tai tikinčiam žmogui yra svarbiausias tikslas, kurio įmanoma siekti. Taigi, apibendrinama abu aptartus pavyzdžius, drįstu teigti, jog būtent vienvė – prasmingo gyvenimo pagrindas.

4 pavyzdys

AR VIENATVĖ GALI BŪTI PRASMINGA?

(M. K. Sarbievijus, Maironis, V. Krėvė-Mickevičius)

M. K. Sarbievijaus eilėraštis „Teisina savo vienišumą“ skatina susimąstyti, ar vienvė gali būti prasminga. Anot M. K. Sarbievijaus, vienvė sudaro sąlygas atidžiau pažvelgti į savo sielą. Autoriaus žodžiais tariant, būdamas vienas jautiesi tarsi „sielos scenoje“, kurioje esi vienintelis aktorius ir vienintelis žiūrovas. Eilėraščio lyriniam subjektui to užtenka, jis mėgaujasi savo vienišumu, tačiau toks savo išskirtinumo suvokimas, beribis gilinimasis tik į save yra ganėtinai egocentriškas. Pažinti save, žinoma, nėra blogai, bet tai neturėtų būti pagrindinis žmogaus gyvenimo tikslas. Norėčiau ginčytis ir su tuo poeto teiginiu, kad žmogui turi būti svarbu tik tai, kaip jį įvertins Dievybė. Bet ar toks įvertinimas nėra abstraktus ir subjektyvus? Žmogus iš tikrųjų negali sužinoti, ar Dievybė įvertins jį teigiamai, ir jam beliks tik pasitelkti savo vaizduotę. Deja,

ji nėra patikima, nes žmonės dažnai save pervertina ar nuvertina. Eilėraštyje teigiama, kad vienvėdis „trobelė“ užstoja nuo „pavydo strėlių“ ir jų sukeliama skausmo, bet jeigu žmogus slėps savo mintis ir atradimus nuo kitų, jie gali būti prarasti, nes su atsiskyrėlio mirtimi jie taip pat išnyktų. Juk jeigu Jėzus Kristus būtų slėpęs savo idėjas ir vienas jomis mėgavęsis, o neperdavęs jų savo mokiniam, tai galbūt jis nebūtų nukryžiuotas, būtų nugyvenęs ilgą gyvenimą, tačiau jo krikščioniškos meilės ir gėrio filosofija nebūtų pasiekusi mūsų. Taigi, galime spręsti, kad vienvėdis ne visais atvejais yra prasminga, nes nors pats žmogus ir gali jaustis „vienatvės trobelėje“ saugus, laimingas, tačiau jis tobulina tik savo asmenybę ir jo gyvenimas neturės tęstinumo.

5 pavyzdys

KAIP ŽMOGUS GALI TOBULINTI PASAULĮ?

(J. Radvanas, M. Mažvydas, J. Biliūnas)

Žmonės, norėdami keisti pasaulį, ėjo dviem keliais: griovimo ir kūrimo, rinkosi dvi priemonės – kardą arba knygą. Kardų rezultatų buvo pasiekiami greičiau: pasitelkus jėgą, sumanumą, gudrumą, laimėtas ne vienas garsus mūsų pasaulio ir Lietuvos istorijoje. Gražu mums įsivaizduoti Vytautą Didįjį, aukštai iškėlusį kardą, jojantį priešakyje savo karių, vedantį juos į lemtingą mūšį su kryžiuočiais. Ne mažiau įdomu skaityti J. Radvano aprašytą kovą prie Ūlos upės. Laimėti reikšmingi mūšiai, pasiektos reikšmingos pergalės, bet ar jos pakeitė žmonių mąstymą, jų sielą? Juk žinome ir tokią tiesą: „Kas pirmas pakelia kardą, tas nuo jo ir žūsta“. Kardas gali smigti labai giliai ir mirtinai sužeisti ne tik kūną, bet ir dvasią. O štai knyga... M. Mažvydo „Katekizmas“ iš esmės pakeitė žmonių mąstymą. Vadindamas savo skaitytojus broliais ir seserimis, pirmosios lietuviškos knygos rašytojas įėjo į jų sielas, sustiprino tikėjimą žodžio ir Dievo galia, pačią Lietuvą įrašė į bendrą Europos kultūros kontekstą, nes, kol neturėjome savo knygos, buvome mažai kam žinomi, negalėjome gerbti patys savęs. Todėl bent jau kol kas reikėtų padėti kardą į šoną. Norėdami keisti savo šalies ir pasaulio situaciją, pirmiausia turėtume įsiklausyti į Mažvydą: „Broliai seserys, imkit mane ir skaitykit...“

Užduotys

1. Aptarkite, kuriam argumentavimo modeliui (dedukciniam, indukciniam, poleminiam ar analoginiam) jos artimesnės. Savo nuomonę pagrįskite.
2. Raskite šių pastraipų trūkumus, suredaguokite jas turinio ir kalbinės raiškos aspektais.
3. Parašykite analoginę arba poleminę pastraipą apie kultūros vertę. Galite paskaityti pateiktą citatą ir ja pasinaudoti kaip kūrybine atspirtimi:
„Nenorėčiau gyventi pasaulyje, kuriame nėra katedrų. Man reikia jų grožio ir taurumo. Man reikia jų kaip priešpriešos pasaulio prastumui. Trokštu, kad mane globtų bažnyčių vėsa.“

Man reikia įsakmios jų tylos. Reikia kaip priešpriešos bedvasiam kareivių rekalojimui ir dvasingiems bendražygių tauškalams. Trokštu klausytis vargonų muzikos, to nežemiško garsų srauto. Man jos reikia kaip priešpriešos rėksmingai, juokingai maršų muzikai“. (Pascal Mercier. *Naktinis traukinys į Lisaboną*. Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 426.)

Apibendrinanti užduotis: susisteminę įgytus gebėjimus, sukurkite pasirinkto modelio literatūrinę arba samprotavimo pastraipą vienai iš šių temų: „Ar praeitis mums šiandien tapo nereikšminga?“ arba „Kaip literatūroje vaizduojamos istorinės asmenybės?“ Galite dirbti poromis. Parašę susikeiskite su kita bendraklasių pora. Parašykite pastabas. Galite naudotis lietuvių kalbos ir literatūros VBE užduočių vertinimo kriterijais. Redaguokite tekstą atsižvelgę (jei manote, kad pastabos teisingos) į draugų patarimus. Konsultuokitės su mokytoju.

Mokomės formuluoti, atrinkti ir logiškai išdėstyti samprotavimo rašinio teiginius

1 pavyzdys. Perskaitykite samprotavimo rašinio įžangą. Atlikite nurodytas užduotis.

KO GAMTOJE IEŠKO ŽMOGAUS SIELA?

(A. Baranauskas, J. Tumas-Vaižgantas, V. Mykolaitis-Putinas)

Žmonės gamtą laiko savo namais, kuriuose jie randa dvasinį prieglobstį, kad ir kas nutiktų. Gamta – vieta, kur galima pajusti gerį, ramybę, tylą, besismelkiančią į širdį iki pačių gelmių. Sutrikęs šių laikų žmogus būtent gamtoje gali pajusti sąlytį su Dievu, priartėti prie dieviškųjų tiesų, iš naujo atrasti religinį jausmą. Pajutę dieviškąją kūrybos kibirkštį įkvėpimo pristigę menininkai gamtoje atranda jėgų, pasisemia naujų idėjų. Juk ne veltui didysis Renesanso humanistas Leonardas da Vinčis yra pasakęs: „Savo valdove pasirinkau gamtą, visų mokytojų mokytoją.“ Net paprasti žmonės, pavargę nuo pilkos kasdienybės ir buitės, turi galimybę pasigėrėti tobula gamtos spalvų, formų, garsų bei kvapų harmonija ir pajusti dvasios pilnatvę, laisvę. Ar patenkina žmogaus sielos poreikius gamta? Ar pabuvus gamtos prieglobstyje pasidaro lengviau gyventi? Kaip sąlytis su gamta praturtina žmogaus vidinį turinį?

Užduotys

1. Pabraukite sakinius, kuriuose yra galimų teiginių užuominų.
2. Nuspręskite, kurios užuominos susijusios su konkrečiu nurodytu autoriumi.
3. Užpildykite lentelę, formuluodami teiginius, numatydami autorių, kuriuo remsitės, jo kūrinį ir epizodą, tinkantį teiginiui pagrįsti.

Eil. Nr.	Teiginys	Autorius, kūrinys	Epizodas
1.	Gamtoje nutildęs kasdienybės rūpesčius, žmogus patiria dvasios ramybę – pasijunta tarsi Dievo namuose, jis išgyvena dieviškąją harmoniją su pasauliu ir savimi, siela prisipildo būties ir grožio pajautimo, grįžta tikėjimas pasaulio darna.	A.Baranausko romantinė poema „Anykščių šilelis“.	Nakties tylos vaizdas.

4. Pasirinkite vieną iš užpildytos lentelės teiginių ir, remdamiesi numatytu epizodu, parašykite pasirinkto modelio samprotavimo pastraipą.

2 pavyzdys. Perskaitykite samprotavimo rašinio teiginius. Atlikite užduotis.

VISUOMENĖS ĮTAKA ŽMOGAUS GYVENIMUI

1 TEIGINYS

Iškilusios problemos ir klausimai priverčia žmogų mąstyti ir gelbėti visuomenę.

(J. V. Gėtė *Faustas*)

2 TEIGINYS

Baimė būti nesuprastam ir kritikuojamam visuomenės priverčia žmogų užsisklęsti.

(V. Mykolaitis-Putinas *Altorių šešėly*)

3 TEIGINYS

Žmogus, priešindamasis nusistovėjusiai nuomonei ir siekdamas savo tiesos, rizikuoja užsitraukti priešų nemalonę ar likti atstumtas.

(V. Šekspyras *Hamletas*)

Užduotys

1. Ar teiginiai susiję su rašinio tema?
2. Ar teiginiai aiškiai suformuluoti?
3. Ar teiginiais išskirti esminiai temos aspektai?
4. Ar motyvuotai išskirti temos aspektai?
5. Ar pakankamai logiškai jie išdėstyti?
6. Pasiūlykite kitą teiginių išdėstymo tvarką. Motyvuokite savo pasirinkimą.
7. Pabandykite rasti teiginiams pagrįsti lietuvių autorių kūrinių.
8. Nubraižykite minčių žemėlapi, numatydami galimas būsimų pastraipų sąsajas.

3 pavyzdys. Perskaitykite samprotavimo rašinio teiginius. Atlikite užduotis

ŽMOGUS IR VISUOMENĖ

(J. Radvanas, J. Biliūnas, V. Mykolaitis-Putinas)

- *Kartais, norint pasiekti savo tikslą, svarbiausia tikėti savimi ir nekreipti dėmesio į aplinkinių nuomonę.*
- *Žmogui, gyvenančiam dvilypį gyvenimą, visuomenės akivaizdoje tenka dažnai dėvėti kaukę.*
- *Visuomenės požiūris į žmogų, išgyvenusį tragediją, ne visada yra teigiamas ir supratingas.*
- *Individualus ir išsiskiriantis žmogus neretai yra visuomenės slopinamas, engiamas.*
- *Individualus žmogus su tinkamu charakteriu ir turtais gali tapti visuomenės autoritetu.*
- *Visuomenėje dažnai pasitaiko atvejų, kai žmonės labai palaiko ir didžiuojasi tam tikru, herojaus vaidmenį atliekančiu individu, tačiau, nors ir keista, visuomenė gali stengtis pakenkti ar net atsukti nugarą į bėdą patekusiam.*
- *Visuomenė su žmogumi elgiasi atsižvelgdama į jo padėtį.*
- *Žmogaus ir visuomenės santykį lemia ne tik istorinis kontekstas, žmogaus charakteris, tačiau ir pačios visuomenės moralinės nuostatos.*
- *Žmogus, gyvenantis vertybių krizės apimtoje visuomenėje, patenka į absurdo situaciją, dėl to individas praranda ryšį net su artimiausiais žmonėmis.*

Užduotys

1. Suredaguokite visų teiginių kalbinę raišką.
2. Išrinkite tris tinkamiausius teiginius rašinio temai atskleisti.
3. Motyvuokite savo pasirinkimą.
4. Remdamiesi pasirinktais teiginiais, parašykite rašinio įžangą.
5. Aptarkite ją su suolo draugu, pasitarę suredaguokite.
6. Sukurkite (žodžiu) rašinio tęsinį.
7. Pasižymėkite savo ir draugų įdomesnes mintis, išvalgas.
8. Įpraskite kaupti „duomenų banką“ įvairioms rašinių temoms.

2. Mokomės argumentuoti

Argumentavimo tikslas – pagrįsti teiginius, įrodyti, kad tezės teisingos. Argumentuojant analizuojama, sprendžiama tam tikra problema, stengiamasi paveikti, įtikinti suvokėją.

Argumentai turi būti **tinkami** – pagrįsti tą teiginį, kuriam yra skirti. Argumento tinkamumą parodo jo santykis su konkrečiu teiginiu (teiginys turi atitikti nagrinėjamą problemą, kitaip argumentas praranda prasmę ir vertę).

Argumentai turi būti **svarūs** – skatinantys patikėti rašančiojo idėjomis, paremiantys teiginius ar net verčiantys pritarti pagrindinei minčiai. Argumento svarumą „pamatuoja“ jo santykis su tema.

Argumentai turi būti **įtaigūs** – darantys emocinį ir (ar) estetinį poveikį.

Argumentuojant galima **polemizuoti** – argumentuojant ginčytis, pateikti priešingą nuomonę, parodyti, kad į vieną ar kitą klausimą nėra vienareikšmio atsakymo.

Rašančiojo požiūris turi būti pagrįstas **kultūrine (literatūrine)** patirtimi.

Kultūrinė patirtis – istorinė, biografinė, laikotarpio reiškinių, idėjų, meno ar kita.

Literatūrinė patirtis – kūrinio problematikos, idėjų, veikėjo charakterio ar kita.

(Pagal 2015 m. patvirtintus Lietuvių kalbos ir literatūros VBE užduoties vertinimo kriterijus)

Perskaitykite pateiktą samprotavimo rašinio įžangą ir trijų skirtingų autorių rašytas pastraipas, kuriomis argumentuojamas tas pats teiginys. Įsigilinkite į argumentavimo vertinimo kriterijus, atidžiai išstudijuokite pastraipas ir atlikite užduotis.

KAIP IŠSAUGOTI TAUTINĘ TAPATYBĘ?

(M. Daukša, K. Donelaitis, Just. Marcinkevičius)

Rašinio įžanga

Tautinės tapatybės išsaugojimo problema buvo ir vis dar yra aktuali daugeliui žmonių. Nere-tai mums, lietuviams, kyla klausimas, ko reikia, kad galėtume vadintis tikrais lietuviais. Gal tautą, kaip rašė M. Daukša, jungia bendra žemė, gal papročiai, o gal kalba? Gal ypatingas, sakralizuotas gamtos pojūtis? Gal daugelį atvykėlių stebinantis lietuvių darbštumas? Įdomu tai, kad, atsigręžę į praeitį, matome, jog buvo epochų, kai lietuviu buvo laikomas žmogus, gyvenęs Lietuvos terito-rijoje, nors lietuviškai nekalbėjo, bet daug nuveikė mūsų šalies labui. Dėl susiklosčiusių istorinių ir ekonominių aplinkybių šiandien daug lietuvių gyvena svetur, tai ar jie jau ne lietuviai? Taigi ir šiandien keliame klausimus, kokią žmogų galime vadinti lietuviu, kokie yra tautinės tapatybės požymiai, ką turime daryti, kad mes, kaip tauta, ne tik gyvuotume, bet ir tobulėtume.

Mokinių suformuluoti teiginiai su numatytais argumentais

1. Tautinę tapatybę galima išsaugoti tik puoselėjant gimtąją kalbą. (K. Donelaitis: poemos sumanymas ją rašyti lietuviškai, gerasis ponas...)
2. Lietuviai iš kitų tautų išsiskiria ypatingu santykiu su gamta. Tik nepraradami ryšio su gamta nepraradime tautinės tapatybės. (K. Donelaitis kaip gražaus bendravimo pavyzdį vaizduoja gandrų šeimyną, kaip kuklumo idealą – lakštingalą).
3. Lietuviai pasaulyje nuo seno žinomi kaip darbštūs žmonės, todėl šią savybę reikia puoselėti. (Donelaitis parodo, kas atsitinka, kai lietuviai aptingsta: Slunkiaus pavyzdys.)

1 pavyzdys

Lietuvių tauta išliks tik tada, jei rūpinsis savo kalba ir ją puoselės, nes ji yra tautinio išskirtinumo pagrindas. Gimtoji kalba leidžia kuriančiam žmogui atskleisti savo talentą, bendrauti su žmonėmis, dalintis patirtimi. Ne vienas rašytojas yra akcentavęs, kad jam kurti geriausiai sekasi gimtąja kalba. Būtent apsisprendimas kurti lietuviškai įrašė ir K. Donelaitį amžiams į tautos sąmonę. Pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į rašytojo biografiją. Kristijonas Donelaitis pajuto, ką reiškia gyventi mažoje valstybėje, nes savo pirmąjį lietuvišką grožinį kūrinį jis parašė Rytų Prūsijoje ypač nepalankiomis sąlygomis: Prūsijos kunigaikštis smerkė viską, kas buvo susiję su kultūra, su lietuviybės puoselėjimu, taip pat ten buvo juntamas vokiečių kultūros kultas bei nepagarba lietuviams. Nepaisydamas nesutarimų su vietos valdžia, Kristijonas Donelaitis rašė lietuviškai, nes jautė pareigą nušviesti būrus ir mokyti juos išsaugoti savo tautinę tapatybę. Dėl šio savo poelgio jis įsirašė į amžinybės kontekstą. Donelaitis suprato, kad bus būrų gerbiamas ir galės labiau priartėti prie jų tik tuo atveju, jei sakys pamokslus lietuviškai. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį, kad Kristijonas Donelaitis atsakingai žvelgė į rašymą lietuviu kalba. Ne veltui epinė poema „Metai“ – pats geriausias visų laikų lietuvių kalba parašytas kūrinys, patekęs į Europos šedevrų knygą. Donelaitis buvo puikiai pasirengęs literatūriniam darbui: jis lankė neprivalomą lietuvių kalbos seminarą Karaliaučiaus universitete, tai jam leido parašyti poemą lietuviškai, bei originalo kalba skaitė antikinę literatūrą, išmoko eiliuoti hegzametru, kuriuo rašė „Metus“. Jis siekė, kad lietuvių kalba sukurti tekstai skambėtų kaip iškilieji antikios kūriniai, todėl Kristijoną Donelaitį galime vadinti tikru lietuvių kalbos riteriu. Taip pat įdomu yra tai, kad poemoje „Metai“ atsiskleidžia kalbos svarba ir galia žmonių tarpusavio santykiams, pabrėžiama, kad gimtosios kalbos gerbimas gali suvienyti skirtingus žmonių socialinius sluoksnius, padėti suprasti ir gerbti vieniems kitus. Kristijonas Donelaitis pabrėžia ypatingus buvusio pono santykius su būrais, padėjusius pagerinti baudžiauninkų darbo kokybę. Juk paprastai būrai į darbus slinkdavo nenoriai ir tingiai, tačiau mėšlavežio scenoje baudžiauninkai entuziastingai imasi darbo. Tokį būrų požiūrio į darbą skirtumą lėmė darbdavio ir dirbančių santykiai. Miręs ponas gerbė būrų tautinę tapatybę, tai lėmė jo kalba. Jis kreipėsi į būrus mandagiai, nesikeikė, gyrė lietuvius jų gimtąja kalba, taip vokiečių ponas

įgijo būrų pagarbą ir netiesiogiai padėjo suvokti gimtosios kalbos svarbą žmogaus dvasinei būsenai. Taigi, tik suvokiantis kalbos vertę kaip moralinių vertybių pamatą, besistengiantis puoselėti ir ginti savo gimtąją kalbą žmogus yra atradęs savo tautinį išskirtinumą ir gali vadintis lietuviu.

2 pavyzdys

Lietuvių tautos pagrindas – gimtoji kalba. Puoselėdami šį mūsų kultūros ypatumą tampame ne tik vieningesni, bet ir geriau matomi visame pasaulyje. Svarbu pastebėti, jog talentingiausi Lietuvos rašytojai, tik kurdami gimtąją kalbą, parašė kūrinis, kuriais didžiuojamės ir šiomis dienomis. Vienas jų – tai K. Donelaičio epinė poema „Metai“. Šis kūrinys – geriausias autoriaus darbas. Nuostabu tai, kad K. Donelaitis, norėdamas parodyti lietuviškai parašytų tekstų skambesį, rinkosi hegzametą – antikinę eilėdarą, ja buvo sukurti tokie kūriniai kaip Homero „Iliada“ ir „Odiseja“. K. Donelaitis, turėdamas puikias galimybes parašyti kūrinis kita kalba ir taip išgarsėti, to nepadarė, priešingai, pasirinko garbingą kelią – dalintis savo talentu su pažemintaisiais ir tuo metu likti neįvertintas. Šiandien iš jo kūrinio semiamasi ne tik žinių apie Rytų Prūsijos lietuvių gyvenimą, bet ir patriotiškumo. Taigi, galime teigti, kad nepaprastai didelė meilė gimtajai kalbai subrandina talentingiausius Lietuvos rašytojus, kurių dėka čia gyvenantys žmonės dar labiau pamilsta savo šalį.

3 pavyzdys

Tauta gali išlikti tik tokiu atveju, jeigu brangina ir puoselėja savo gimtąją kalbą. Ne paslaptis, jog visi didieji kūrėjai savo talentą geriausiai atskleidžia rašydami brangiausia – gimtąją – kalbą. Šį teiginį patvirtina lietuvių grožinės literatūros pradininko Kristijono Donelaičio biografijos faktai. Nuostabu yra tai, jog šis rašytojas savo geriausią kūrinį – „Metus“ – parašė lietuviškai. Nors Donelaitis, kaip apsišvietęs žmogus, mokėjo daug kalbų, jis pasirinko gimtosios kalbos puoselėtojo kelią. Atsisakęs rašyti vokiškai ir išgarsėti, jis epinę poemą, kuri tapo vienintele lietuviška knyga, įtraukta į UNESCO saugomą paveldą, parašo lietuvių kalba, kuri tuomet buvo laikoma prasčiokiška. Šis faktas rodo aiškia Donelaičio poziciją būti savo tautos riteriu. Įdomu ir tai, jog šis rašytojas, norėdamas pabrėžti gimtosios kalbos reikšmę bei išaukštinti ją, „Metus“ rašė hegzametru. Antikinė eilėdara suteikia poemai prakilnumo, todėl šis lietuviškas tekstas prilygsta iškiliausiems Europos kūriniams. Donelaičio biografijos faktai mums, skaitytojams, įrodo, jog tik tie autoriai, kurie rašo gimtąją kalbą, gali atskleisti savo įgimtus gebėjimus. Taigi galime drąsiai teigti, jog gimtosios kalbos puoselėjimas yra tautos išlikimo pamatas.

Užduotys

1. Pildydami lentelę, išskirkite konkrečius kultūrinius (istorijos, biografijos, kultūros reiškinių faktai) ir literatūrinius (kūrinio problematika, idėjos, veikėjų charakteriai, veikėjų santykiai) argumentus.
2. Atsižvelgdami į nurodytus argumentavimo vertinimo požymius, aptarkite jų tinkamumą, svarumą, įtaigumą.
3. Kiekvieno pavyzdžio argumentus įvertinkite nuo 1 iki 7 (vadovaukitės VBE vertinimo kriterijais).

Pav. Nr.	Kultūrinis argumentas	Literatūriniai argumentai	Tinkamumas	Svarumas	Įtaigumas	Pastabos, įvertinus balais

4. Parašykite poleminę pastraipą, argumentuodami, kad tikras lietuvis nebūtinai turi kalbėti lietuviškai. Prisiminkite Renesanso, Baroko epochų LDK asmenybes, pasižymėjusias išskirtiniu patriotizmu, bet nevartojusias lietuvių kalbos.
5. Perskaitykite ir, vadovaudamiesi argumentams vertinti skirta lentele, aptarkite kitus pateiktus pavyzdžius. Išsirinkite vieną pavyzdį ir jį patobulinkite taip, kad būtų galima rašyti aukštą balą.

4 pavyzdys

Žmogaus tapatybė siejama su pareiga atstovauti tautai, dėl to labai svarbus doras elgesys, saiko turėjimas ir harmoningi žmonių tarpusavio santykiai. Labai svarbu mokėti džiaugtis tuo, ką žmogus turi, be to, buvimas kukliam ir gyvenimas santarvėje su savimi bei aplinkiniais daro lietuvių patrauklų ir suteikia garbės visai tautai. XVIII amžiaus rašytojas Kristijonas Donelaitis epinėje poemoje „Metai“ pateikia moralaus elgesio pavyzdį. Kadangi rašytojas rėmėsi Švietimo epochos idėjomis, tai jis tokio elgesio pavyzdžių ieškojo gamtoje. Donelaitis akcentuoja, kad gamta yra tobula, o žmogus, deja, netobulas, todėl jis privalo atidžiai stebėti gamtą ir iš jos mokytis tinkamos laikysenos gyvenime. Epinėje poemoje jis aprašo pavasarį grįžusius gandrą su gandriene. Šie vaizduojami laimingi, nors rado savo namus, lizdą, išdarytus. Jie iš karto puola viską taisyti

ir neverkšlena, o padirbėję „sužvejoja“ sau valgi – saikingai „paragauna“ rupūžių ir varlių bei iš visos širdies dėkoja Dievui netgi už menką maistą. Taip pat poemoje perteikiami šilti ir draugiški gandrų tarpusavio santykiai, vaizduojamas tobulos šeimos pavyzdys. Gandrai moka kartu pakelti gyvenimo išbandymus, nedejuoja, priešingai, sutartinai dirba, moka gražiai pasiskirstyti darbus. Gandras vaizduojamas kaip tikro ir padoraus vyro pavyzdys, kuris parneša namo šakelių, o gandrė yra tarsi tobula moteris – ji tvarko namus, suka lizdą ir sukuria namų jaukumą. Taigi doras lietuvis turi būti dėkingas gamtai ir Dievui už suteiktą galimybę gyventi, jis privalo saikingai naudotis gamtos ir Dievo teikiamomis dovanomis ir mokėti džiaugtis gyvenimu.

5 pavyzdys

Doras lietuvis – tai žmogus, kuris gerbia ir vertina darbą. Juk darbštumas yra bene svarbiausia dorybė, jungianti asmenybę ne tik su gamta, bet ir su visuomene. Reikia atkreipti dėmesį, jog ypatingas dėmesys darbui skiriamas XVIII amžiaus lietuvių grožinės literatūros pradininko Kristijono Donelaičio epinėje poemoje „Metai“. Kūrinyje neigiamai kalbama apie būrus, vengiančius darbo, kuris suvokiamas kaip esminis pasaulio dėsnis. Kristijonas Donelaitis akcentuoja tai, jog Slunkius savo apsileidimu daro gėdą ne tik sau, bet ir visiems lietuviams. Pabrėžiama, jog žmogus, kuris nedirba, tampa menku „šūdvabaliu“. Kita vertus, Kristijonas Donelaitis dinamiškai piešia mėšlavežio epizodą, grožisi būrų entuziazmu: „tik bėga, tik bėga.“ Jis įrodo, jog darbo sėkmę ir kokybę lemia darbdavio santykiai su būrais. Tai atsiskleidžia, kai žmonės išreikšdami pagarbą mirusiam ponui purviną ir nemalonų darbą atlieka sąžiningai ir atsakingai. Taigi, darbas yra žmogaus dorybę lemiantis veiksnys.

6 pavyzdys

Būti lietuviu – tai puoselėti papročius bei tradicijas. Šie aspektai bene svarbiausi siekiant suvienyti tautą. Svarbu pasakyti, kad apie tai, kaip yra reikšminga suvokti lietuviškų papročių svarbą, yra kalbama Justino Marcinkevičiaus dramoje „Mažvydas“. Vienoje scenoje vaizduojama, kaip Mažvydas su špitolninkais sodina iš Lietuvos Nemuno atplukdytą ąžuoliuką. Ši ritualinė scena sujungia senovės lietuvių pagoniškus ir katalikiškus papročius. ąžuolas, kaip medis, nuo senų senovės lietuviui yra labai svarbus – tai stiprybės simbolis, o šiame tekste taip pat įprasmina ryšį su Lietuva. Todėl nenuostabu, jog Mažvydui labai rūpi, kad šis prigytų. ąžuoliuko sodinimo scenoje atsispindi pagoniški papročiai, kadangi yra pasitelkiami burtažodžiai: „Šaknim – į pragarą, šakom – į dangų“, taip pat sodinimo sambrūzdį vainikuoja sodri pagoniška vyrų daina „ąžuolėlio trys šakelės“ ir kartu šokamas ritualinis šokis. Ne mažiau lietuviams svarbūs katalikiški papročiai atsiskleidžia, kai Mažvydas taure vyno pašlaksto medį, kad šis gerai prigytų, bei kartu su špitolninkais pasidalina rieke duonos, kuri yra žmonių bendrumo ir tarpusavio supratimo simbolis. Taigi, galime teigti, kad per papročius ir tradicijas yra puoselėjama tautinė tapatybė.

Perskaitykite samprotavimo rašinį ir, vadovaudamiesi *Lietuvių kalbos ir literatūros VBE* užduoties vertinimo kriterijais, įvertinkite šio rašinio turinį.

APIE KĄ SVAJOJA IR SU KOKIAIS SUNKUMAIS SUSIDURIA JAUNAS ŽMOGUS?

(Maironis, V. Mykolaitis-Putinas, M. Katiliškis)

Jaunystė neretai vadinama žavingiausiu, laimingiausiu, nuostabiausiu žmogaus gyvenimo etapu: vaikai ir paaugliai nekantraudami jos laukia, vidutinio bei garbaus amžiaus žmonės nostalgikiškai dūsaudami jos ilgisi. Tačiau jauno žmogaus gyvenimas nėra vien tik rožėmis klotas. Dažniausiai jis lydimas dvejonų, nerimo, svajų apie laimingą gyvenimą: draugystę, laisvę, meilę... ir baimės, kad svajonėms nebus lemta išsipildyti. Laikas, kuriuo turėtume labiausiai džiaugtis, neretai tampa tikru dvasios išbandymu. Kodėl? Su kokiomis svajonėmis bei sunkumais susiduria jaunas žmogus?

Daugelis jaunuolių į savo svajonių sąrašą visų pirma įtrauktų draugystę. Nė vienas žmogus nenori jaustis vienišas, visi trokštame būti suprasti, įvertinti, jausti pritarimą bei paramą. Deja, būtent jaunystėje neretai tenka susidurti su vienatve. Besiformuojantis, giliai mąstantis, save atrasti bandantis asmuo net didžiulėje kompanijoje gali jaustis vienas kaip pirštas. Nuolat abejojanti, tiesos ir laimės ieškanti dažnai liūdesio kamuojama jauna asmenybė svajoja rasti artimą sielą, kuri ją suprastų, užjaustų, būtų ramstis kopiant į gyvenimo kalną. Panašius tikro draugo ieškojimus savo eilėraštyje „Nuo Birutės kalno“ aprašo XIX a. lietuvių romantikas, mūsų tautos dainius Maironis:

Trokštu draugo arčiau:
Juo tikėti galiu,
Jis kaip audrą nujaus mano sielos skausmus:
Paslapties neišduos savo veidu tamsiu
Ir per amžius paliks, kaip ir aš, neramus.

Eilėraščio lyrinis subjektas ieško artimos sielos, tačiau, regis, niekaip jos neranda ir dėl to kankinasi. Akivaizdu, kad ši svajonė, draugystės troškimas, jam – ne laimė, o našta. Taigi, jaunas žmogus dažnai svajoja apie tikrą draugystę, tačiau jos paieškos gali tapti nepakeliamu sunkumu.

Jaunas žmogus svajoja ne tik apie ryšį su artima siela, bet ir apie laisvę. Suvaržytas, į Prokrusto lovą įspraustas jaunuolis kenčia – jaunam žmogui laisvė būtina, kad jis galėtų kurti, augti, dvasiškai vystytis bei tobulėti, tapti doru, garbingu bei išsilavinusiu žmogumi. Tačiau karų ir kitų negandų nuolat draskomame pasaulyje laisvė ne visuomet ranka pasiekiamo. Dėl to, kas mums atrodo įgimta bei savaime suprantama, daugeliui ankstesnių kartų jaunuolių teko nemažai pakovoti. Laisvės troškimą galime nesunkiai išvelgti absurdiškai žuvusio jauno XX a. žemininkų kartos lietuvių poeto Vytauto Mačernio kūryboje. Jaunas rašytojas, patyręs Antrojo pasaulinio karo siaubą, yra teigęs, jog laisvė yra būtina, kad galėtume „pilnai gyventi ir pasireikšti“. Eilėraštyje „Paukščiai“ Mačernis rašo:

Turiu aš paukščių didelius pulkus:
didžiausių grifų, sakalų, erelių.
Ištiesę spindinčius, žvalius kaklus,
dangaus erdvėn laisvi jie kelias.

Manau, kad šiose eilutėse atsispindi lyrinio subjekto laisvės geismas, panašiai kaip Maironio kūryboje – draugystės troškimas. Paukščiai simbolizuoja laisvę, lyrinis „aš“ svajoja kartu su jais pakilti į dangų ir niekieno nevaržomas skrosti jo erdvę. Deja, karo, okupacijos metais tai neįmanoma, o jaunam žmogui būti suvaržytam – nepakeliama. Taigi, įgimtas laisvės troškimas jaunam žmogui gali tapti sunkumu, tikru dvasios stiprybės išbandymu.

Dar viena turbūt kiekvieno jauno žmogaus svajonė – meilė. Žmogui būdinga siekti šilumos, artumo, tiek fizinio, tiek dvasinio, o jauno, gyvenimo skonį pajauti trokštančio, laimės ieškančio, savimi ne visada pasitikinčio žmogaus širdžiai jis tiesiog būtinas. Tačiau kartais aplinkybės susiklosto taip, kad jaunatviškas susižavėjimas neperauga į meilę arba ta meilė būna nelaiminga. Manau, kad tokį likimą galima vadinti tragišku – juk meilė yra bene didžiausias gyvenimo džiaugsmas, jos akivaizdoje visi vargai tampa menki, nereikšmingi. Įsimylėjusiam žmogui pasaulis regisi šviesus ir mielas... Mano nuomone, visi esame verti pajauti tikros meilės saldumą. Deja, realybė kiek kitokia. Puikus sudėtingos dviejų jaunuolių meilės pavyzdys – žymaus lietuvių rašytojo, simbolisto Vinco Mykolaičio-Putino psichologinio romano „Altorių šešėly“ pagrindinių veikėjų Liucijos ir Liudo Vasario santykiai. Jaunuoliai myli vienas kitą, tačiau būti kartu jiems nelemta – Liudas mokosi kunigų seminarijoje. Dviejų jaunų žmonių meilė neaprašoma kaip aistringa ar beprotiška, greičiau ji švelni ir subtili, netiesmukiška: Liucė meiliai vadina Liudą Pavasarėliu, atsilankydama atveža jam gražiausių geltonų gėlyčių, Liudas išvydęs Liucę rausta. Graži abipusė simpatija trunka ne vienerius metus, vienas kitam puoselėjami šilti jausmai jaunuolių širdyse neišblėsta net Liucijai ištekėjus. Galų gale Liudas Vasaris, suvokęs, kad kunigo kelias – ne jam (Vasaris jaučia poeto pašaukimą), ryžtasi mesti kunigystę. Galima būtų spėlioti, prognozuoti, kad jiedu su Liuce bus kartu ir gražiai gyvens, tačiau jų romanui laimingai baigtis nelemta – Liudas gauna mylimosios atsisveikinimo laišką, sužino apie jos savižudybę. Putinas, kitaip negu Mačernis ar Maironis, skambiai ir atvirai nevaizduoja jaunatviško svajonių polėkio, vilčių, didelių troškimų, tačiau akivaizdu, kad Liucijos mirtis Liudą Vasarį sukrečia. Taigi, meilė – dar viena jauno žmogaus svajonė, neretai tampanti didžiausiu jo gyvenimo sunkumu.

Apibendrindama noriu pasakyti, jog, mano nuomone, dažniausiai jauno žmogaus širdyje slypinčios svajonės yra draugystė, laisvė ir meilė. Jaunuoliai trokšta nevaržomi tobulėti ir augti, geidžia būti suprasti ir mylimi. Džiugu, kai viskas klojasi puikiai, jaunas žmogus turi viską, apie ką galėtų pasvajoti, o jo širdyje vyrauja ramybė ir pilnatvė. Tačiau svajonės neretai nėra lengvai pasiekiamos, dėl jų tenka pakovoti. O šią kovą laimėti lemta ne kiekvienam, todėl kartais jauno žmogaus svajonių – draugystės, laisvės bei meilės – siekimas tampa didžiausiu sunkumu.

3. Temos, problemos supratimas. Teksto struktūra. Argumentavimas, pagrindimas. Rėmimasis privalomu autoriumi ir jo kontekstu

3.1. Mokomės lyginti literatūros kūrinius ir planuojame rašinius

Lyginimas gali būti **nuoseklusis** ir **paralelinis**. Pirmuoju atveju lyginama nuosekliai: aptariami vieno kūrinio, paskui kito kūrinio tie patys bruožai. Antruoju atveju lyginama lygiagrečiai: aiškinamas vieno kūrinio bruožas, tada pirmas antro lyginamo kūrinio bruožas. Svarbu parinkti tinkamus lyginti kūrinius, paprasčiau ieškoti to, kas juos sieja. *Lietuvių kalbos ir literatūros VBE užduoties vertinimo kriterijuose* nurodoma, kad kūriniai siejami teminiu / probleminiu / idėjų / įvaizdžių / motyvų / meniniu ar kitais aspektais. Kūrinių lyginimas ir vertinimas neįmanomas be platesnio istorinio ir kultūrinio konteksto, nes, bėgant laikui, požiūris į daugelį dalykų keičiasi.

Paraleliniu būdu lyginame tos pačios epochos skirtingų žanrų kūrinius

Užduotys

1. Ruošdamiesi literatūriniam rašiniui tema „Kokios senosios Lietuvos literatūros idėjos yra svarbios šių dienų žmogui?“ pasirenkame lyginti Jono Radvano „Radviliadą“ ir Martino Mažvydo „Katekizmą“.
2. Pakartojame šių rašytojų kūrybos istorinį ir kultūrinį kontekstą.
3. Pakartojame *herojinės poemos* žanro ypatumus. Kokių žanro požymių turi „Katekizmas“?
4. Prisimename, kokių tikslų siekė abu rašytojai savo kūriniais.
5. Aptariame, kokias idėjas kėlė vienas ir kitas rašytojas.
6. Atrandame abiejų autorių idėjų „bendruosius vardiklius“ – jie abu teigė meilę Tėvynei (Radvila Rudasis laimi lemtinę visai LDK mūši – M. Mažvydas knygą dedikuoja LDK, ją dedikacijoje išaukština), abu autoriai teigė žmogaus atsakomybės už savo veiksmus, darbus svarbą.
7. J. Radvano ir M. Mažvydo kūrinius galima lyginti **idėjų** aspektu.

KOKIOS SENOSIOS LIETUVOS LITERATŪROS IDĖJOS YRA SVARBIOS ŠIŲ DIENŲ ŽMOGUI?

(J. Radvanas, M. Mažvydas, M. Daukša)

Planas

Struktūros dalis	Teiginių užuominos	Argumentas iš „Radviliados“	Argumentas iš „Katekizmo“
Įžanga (Tema, idėja, analizės aspektas, pristatome autorius.)	Lietuvos senosios literatūros idėjos šių laikų žmogui yra itin svarbios, nes jos yra nugludintos laiko; šiuolaikiniam žmogui taip pat stinga patriotizmo, dvasinio tikėjimo; klasika nemirtinga; šiuolaikinis žmogus yra sutrikęs, nežino, kaip gyventi, todėl atramos ieško senuosiuose tekstuose. Remsimės J. Radvano epine poema „Radviliada“ ir M. Mažvydo „Katekizmu“.		
Dėstymas 1 pastraipa	Abu autoriai – Renesanso epochos žmonės, jie humaniški, šviesūs, idėjos taip pat šviesios, gražios, patrauklios, priimtinos, dėl to jų laikas ir nesunaikino. Jų kūrinių savitumą lėmė skirtingi kūrybos tikslai bei skirtinga socialinė padėtis.	J. Radvanas buvo didikų rašytojas, jis gavo užsakymą parašyti kūrinį, kuris išgarsintų Lietuvą Europoje, todėl jo idėjos labiau susijusios su valstybe, jos reikalais. Šiandien irgi trūksta kūrinių, kurie garsintų Lietuvą.	M. Mažvydas buvo protestantų kunigas, jam svarbiausia įtvirtinti protestantizmo idėjas, žmogų tobulinti morališkai, apvalyti nuo blogio. Tai aktualu ir dabar.
2 pastraipa	Senojoje lietuvių literatūroje akcentuojamas patriotizmas, kuris yra svarbus ir šių laikų žmogui.	Patriotas yra tas žmogus, kuris gina savo Tėvynę, anot rašytojo J. Radvano, ne puola, o gina; Radvila Rudasis apgynė Vilnių prie Ūlos upės nuo daug gausesnės Rusijos kariuomenės, rizikuodamas savo gyvybe išgelbėjo Vilnių. Be to, ne tik tas, kuris kovoja su ginklu, yra patriotas, bet ir tas, kuris Tėvynės reikalus kelia aukščiau už asmeninius, Radvila savo pinigais paremia kariuomenę.	Pirmosios knygos autorius nustebina tuo, kad yra patriotas. Gyvendamas svetimoje šalyje, Rytų Prūsijoje, leisdamas knygą tos šalies pinigais, ją skiria ne kam kitam, bet Lietuvai. Jis rašo pagarbiai, kreipiasi gražiais žodžiais, nors manoma, kad jis buvo iš Lietuvos netgi išvarytas, atstumtas kaip ir jo mokytojas Abraomas Kulvietis.

3 pastraipa	Senosios Lietuvos literatūros rašytojai akcentuoja žmogaus atsakomybės ir pareigos vertę, tai ypač aktualu šiandien.	J. Radvano „Radviliadoje“ iškeliamas pareigos svarba, priekaištaujama bajorams dėl jų išlepimo, pasipūtimo.	Mažvydas primena, kad svarbiausia žmogaus pareiga – mylėti Dievą ir klausyti jo įstatymų, tai garantuoja laimingą žemiškąjį ir pomirtinį gyvenimą. Deja, šią pareigą užmiršę ir paprasti žmonės, ir bajorai, ir kunigai. Mažvydas juos bara: „O jūs, kunigai, pagal jūsų seną urėdą / Mokykit žmones, tatau visos paklydo!“
Pabaiga	Kodėl senosios literatūros idėjos yra tokios aktualios ir šiandien? (Jos yra amžinos.)		

Perskaitykite kolektyvinį rašinį. Jį moksleiviai kūrė pasidaliję grupėmis, kiekviena grupė turėjo parašyti jai skirtą rašinio segmentą. Atlikite užduotis.

1. Įvardykite du šio rašinio privalumus ir du ryškiausius trūkumus.
2. Pasidaliję grupėmis, suredaguokite rašinio kalbinę raišką.
3. Vartodami sakinių ir pastraipų siejimo priemones, suredaguokite rašinį taip, kad jis taptų vientisu, sklandžiu tekstu.
4. Atlikę užduotį, palyginkite savo variantą su ankstesniu.
5. Suformuluokite tris patarimus, kaip parašyti gerą rašinį.

KOKIOS SENOSIOS LIETUVOS LITERATŪROS IDĖJOS YRA SVARBIOS ŠIŲ DIENŲ ŽMOGUI?

Iki mūsų dienų yra išlikę nemažai senosios lietuvių literatūros kūrinių, kurių idėjos yra svarbios ir XXI amžiaus žmonėms. Nuostabą kelia tai, kad šie tekstai perėjo daugybę amžių ir pateko į mūsų rankas. Tačiau tikrai ne visi tuo metu parašyti kūriniai pasiekė šiandieną. Išliko tik patys reikšmingiausi, kuriuose iškeltos amžinosios problemos. Štai Jono Radvano „Radviliada“ bei Martyno Mažvydo „Katekizmas“ – laiko patikrintos knygos, kurios padeda rasti atsakymus į mums vis dar rūpimus klausimus. Taigi, šios knygos moko mus, kaip svarbu yra neišsižadėti savo Tėvynės (kas šiais laikais labai aktualu), įkvepia kovoti už laisvę bei pabrėžia, kad labai svarbu nepamiršti atsakomybės ir pareigos, kad ir kokia ji bebūtų.

Jono Radvano ir Martyno Mažvydo kūryboje atsiskleidžia idėjos, aktualios ir šių laikų žmogui. Visų pirma, autoriai yra Renesanso epochos humanistai. Abu rašytojai buvo išsilavinę bei drąsūs žmonės. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad skyrėsi jų socialinė padėtis ir tikslai. J. Ra-

dvanas buvo didikų rašytojas, gavęs užsakymą parašyti kūrinį, kuris išgarsintų Lietuvą, kadangi daugelis šviesuolių ėmė skelbti, kad jų tėvynė nėra gerai žinoma, gerbiama bei neturi europinio lygio kūrinių. Todėl J. Radvano kūrinys „Radviliada“ puikiai išpildė šiuos norus. Taip pat įdomu ir tai, kad Martynas Mažvydas buvo protestantų kunigas, gyvenęs Prūsijoje, tačiau rašęs knygas Lietuvai. Jo tikslas buvo įtvirtinti protestantizmo idėjas, tobulinti žmogų dvasiškai bei stengtis žmonėms rodyti doros kelią. Martyną Mažvydą „Katekizmą“ parašyti įkvėpė Martynas Liuteris bei jo reformacijos judėjimo idėjos. Taigi, Jonas Radvanas ir Martynas Mažvydas skirtingų tikslų, bet panašių idėjų vedami garsino Lietuvą.

Lietuvos literatūros rašytojai taip pat nepamiršo patriotizmo, kuris buvo svarbus ne tik tais laikais, bet ir šiandien. Epinėje poemoje „Radviliada“ Radvanas teigia, kad tikras patriotas yra tas, kuris gina savo tėvynę. Radvila Rudasis, rizikuodamas savo gyvybe, su nedideliu kariuomenės būriu, vado-vaudamasis savo gudrumu, išgelbėjo Vilnių Ūlos mūšyje. Anot Radvano, patriotas yra tas, kuris svarbesniais laiko visuomeninius reikalus, o ne savo asmeninį gyvenimą. Radvila šiame kūrinyje savo asmeniniu turtu remia patekusią į pavojų tėvynę – Lietuvą. Įdomu tai, kad pirmosios lietuviškos knygos autorius Martynas Mažvydas savo veikale „Katekizmas“ taip pat mus nustebina patriotizmu: gyvendamas Prūsijoje jis rašė knygas Lietuvai bei jas platino. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog yra manoma, kad Mažvydas, kaip ir Abraomas Kulvietis, buvo išvarytas iš Lietuvos, todėl jis apsigyveno Rytų Prūsijoje, bet vis tiek knygą skyrė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei. Taigi, šiose knygos puikiai atskleidžiama patriotizmo dvasia bei perteikiamas tikro patrioto mąstymas bei idealai.

Senosios lietuvių literatūros rašytojai kūriniuose itin pabrėžia pareigos vertę, kas labai aktualu ir šiandien. Vienas iš tokių autorių – Jonas Radvanas, kuris savo kūrinyje „Radviliada“ leidžia suprasti, kaip svarbu būti pareigingam. Jis tai perteikia puikia scena, kuri įrodo, kad žmonės dažnai neatlieka savo pareigų. Šiuo atveju „Radviliadoje“ aprašomi bajorai pamiršo, kad jie gavo savo titulą bei turtus tėvynei ginti, o ne išleisti puotoms bei savo malonumams tenkinti. Nuostabą kelia tai, kad tą pačią problemą iškelė ir Martynas Mažvydas savo knygoje „Katekizmas“. Šio autoriaus aprašoma pareiga skiriasi nuo J. Radvano, tačiau ir Mažvydas akcentuoja, kad žmonės vis dažniau pamiršta svarbiausiąją – mylėti Dievą. Vis daugiau žmonių nebevaikšto į bažnyčių sekmadieniais, nes juos užgožia jų buitį. Tačiau jie pamiršo vieną dalyką, kad Dievas laisvadienį tam ir sukūrė – ilsėtis ir Jį pažinti. M. Mažvydas savo kūrinyje skatina visus – ponus, kunigus, valstiečius – atsimerkti ir pamatyti, kad tiek nedaug tereikia, kad laimėtų gerą žemišką bei pomirtinį gyvenimą – tik vykdyti savo pareigą, kuri yra mylėti Dievą. Taigi, abu šie Renesanso epochos autoriai siunčia žinią, kaip svarbu yra atsिमinti savo pareigą, nes ji mums duota ne šiaip sau ir mes turime ją vykdyti dėl savęs, savo gero gyvenimo ir dėl kitų.

Taigi, šie kūriniai mums puikiai įrodo, kad senoji literatūra yra labai vertinga, nes joje yra nagrinėjamos amžinosios problemos. Abu autoriai pabrėžia patriotizmo svarbą: tiek karo lauke, tiek garsinant savo gimtinę kultūriniais laimėjimais. Jie rodo puikų pavyzdį, kad tai daryti tikrai verta, nes ko verta tauta, kuri nemyli savo tėvynės? J. Radvanas ir M. Mažvydas atkreipia dėmesį į pareigos svarbą žmogaus gyvenime. Iš tikrųjų, tai yra labai aktualu ir šių dienų žmogui, nes kuo toliau, tuo daugiau žmonių pamiršta savo pareigas. Taigi, senoji literatūra yra be galo svarbi šių laikų žmogui, nes ji padeda žmogui suprasti problemas, kurios yra labai aktualios, bei pateikia atsakymą į amžinąjį gyvenimo prasmės klausimą, kad žmogus galėtų tobulinti savo gyvenimą.

3. 2. Mocomės lyginti skirtingų epochų to paties žanro kūrinis

Užduotis. Parašykite literatūrinį rašinį tema „Kaip vaizduojamas žmogus XVI–XVIII amžiaus Lietuvos literatūroje?“ (Jonas Radvanas, Motiejus Kazimieras Sarbievijus, Kristijonas Donelaitis). Aiškinantis šią problemą privalu remtis tinkamu kontekstu ir vienu iš nurodytų autorių; galite remtis ir kitais savo nuožiūra pasirinktais programiniais autoriais.

Rašinio apimtis 500 žodžių.

Pastaba: antrasis autorius gali būti ir iš pateiktųjų sąrašo.

EIGA

1. Pokalbis apie samprotavimo rašinio ir literatūrinio rašinio panašumus ir skirtumus.
2. Pokalbis apie pateikto rašinio temą:
akcentuojame raktinius žodžius *kaip* ir *vaizduojamas žmogus*,
apsibrėžiame, kuriuos autorius analizuosime,
pakartojame *herojinės* ir *epinės poemos* žanrų savitumą,
aptariame, kaip epochos kontekstas veikia literatūros kūrinio žanro pokyčius,
išsikeliamo tikslą ieškoti autorių kūrybos skirtumų, pabaigoje galima pakalbėti ir apie sąsajas.
3. Aptariame rašinio struktūrą. Galimi 2 keliai: formuoti 2 skirtingas pastraipas apie kiekvieną pasirinktą autorių atskirai (nuoseklaus lyginimo būdas), tada dėstymą sudarytų 2 pastraipos. Antras kelias – formuoti 3 pastraipas lyginant pasirinktus autorius pagal pasirinktus aspektus (paralelinis lyginimo būdas).
4. Susitariame, kad rinksimės paralelinį lyginimo būdą, tada pradėdame pokalbį apie galimas rašinio idėjas, žaidžiame „minčių lietu“.

Galimi klausimai, numatomi atsakymai:

- Pasakykite vienu žodžiu, kaip vaizduojamas žmogus Radvano ir Donelaičio kūryboje.
 - Skirtingai.
 - Pabandykite įvardyti tą skirtingumą, galvokite apie jų kalbą, stilių.
 - Radvanas kalba aukštuoju, Donelaitis žemuoju stiliumi.
 - Kas lemia skirtingų stilių pasirinkimą?
 - Epoque, tikslai, adresatas, rašytojo asmeninė patirtis, pasirinktas vaizdavimo subjektas, vaizduojamas laikas, erdvė, iškeliamų vertybių prioritetai...
5. Rašinio planavimas: dirba grupėmis, planuoja tik dėstymą. Planuodami naudojasi prof. D. Pociūtės-Abukevičienės parengta medžiaga „To paties žanro kūrinių lyginimas, atskleidžiant kūrinio individualumą. Poemos: Jono Radvano *Radviliada* ir Kristijono Donelaičio *Metai*“:
http://www.upc.smm.lt/tobulinimas/renginiai/medziaga/metodine_l_k_mokytojams/fai-lai/Radvanas%20ir%20Donelaitis.pdf
 6. Grupės pristato savo rašinio dėstymo projektą (teiginius ir numatomus argumentus).

7. Aptarusios pateiktus projektus, išklausiusios patarimus, pastabas, grupės tobulina savo planą, parašo ir įžangos bei pabaigos apmatius.
8. Pristato, ką patobulino, kodėl reikėjo keisti vieną ar kitą dalyką, pasako, kokias numatė įžangas ir pabaigas.
9. Sukūrę planą grupėse, gali dirbti poromis, atsirenka reikalingą kūrinį medžiagą. Gali susikurti jiems parankią lentelę ar schemą.
10. Rašo rašinį (galima siūlyti namuose).

1 plano pavyzdys

Kaip vaizduojamas žmogus XVI–XVIII a. Lietuvos literatūroje?

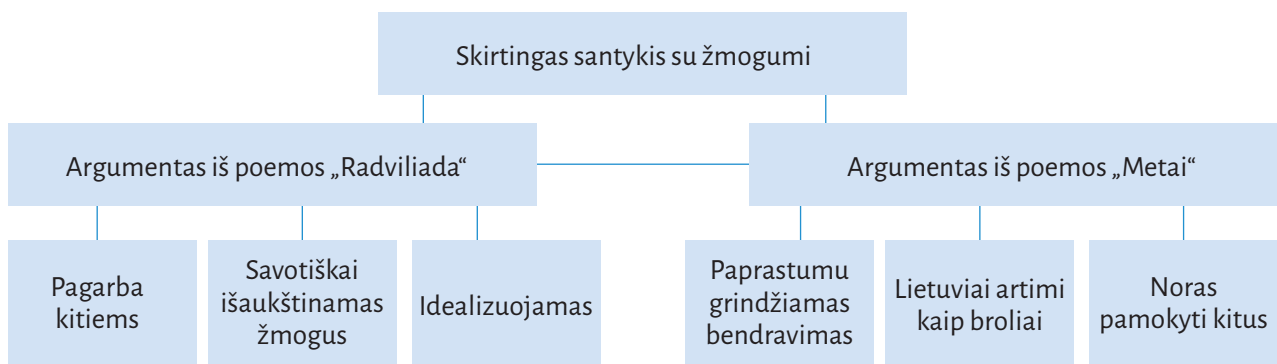
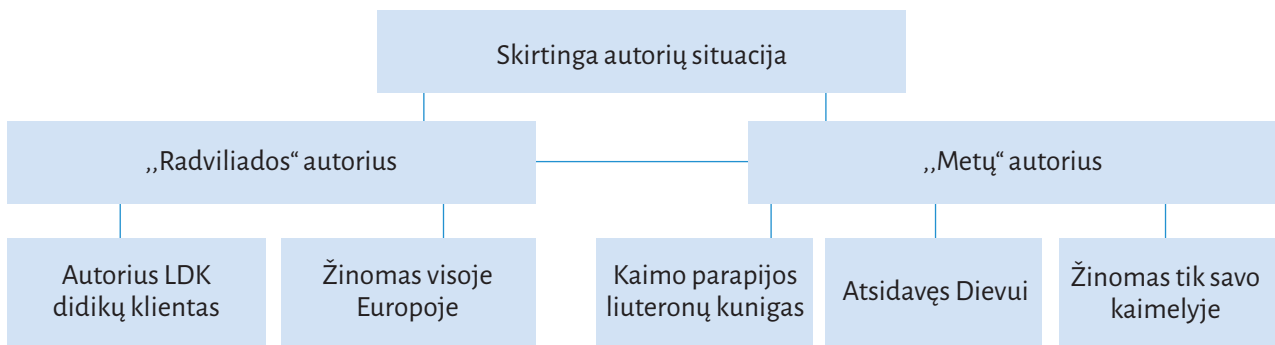
Teiginys	Argumentas iš J. Radvano „Radviliados“	Argumentas iš K. Donelaičio „Metų“
1. Kultūrinės ir politinės aplinkybės neišvengiamai daro įtaką žmogaus gyvenimui, jo pasaulėjautai bei pasaulėžiūrai bei nulemia skirtingą žmogaus santykį su teritorija.	Vaizduojamas didis, galingas žmogus, gyvenantis didžiulėje, šlove garsėjančioje valstybėje nuo jūros iki jūros; gali jaustis saugus, nes yra apsuptas daugybės savo tautos žmonių. (Remtis išmoktomis atmintinai eilutėmis iš vadovėlio apie Lietuvos galybę.)	Vaizduojamas menkas žmogus, mažai ką galintis pakeisti plačiajame pasaulyje, priklausantis mažai savo tautos saujelei, gyvenančiai nedideliame regione, kuriame į juos žiūrima nepalankiai. (Nuolat pabrėžiama, kad lietuviai yra „vyžoti nabagai“, jie turi dirbti svetimtaučiams ponams ir už tai yra niekinami, galima papasakoti Pričkaus mirties istoriją.)
2. Autoriaus asmeninė patirtis, gyvenamoji aplinka, net kūrinio gimimo istorija lemia rašytojo tikslus, kurie gali būti įvairūs: panegiriškas didikų aukštinimas, nuoširdus noras pamokyti paprastus žmones praktiško gyvenimo būdo, tačiau visi jie liudija, kad kūrinio autorystė pateikia skirtingą ir savitą požiūrį į žmogų.	Kalbama apie garsius žmones, kurių darbai yra susilaukę pasaulinio atgarsio. Jų žygdarbiai dar kartą išaukštinami, o pats žmogus gerbiamas kaip aukščiausia būtybė žemėje. (Remtis sapno, kuriame pasirodo Vytautas, epizodu.)	Žmogus skatinamas tenkintis mažais dalykais, jis nešlovinamas, o jo galios nehiperbolizuojamos, stengiamasi atskleisti žmogaus menkumą ir silpnumą dideliame pasaulyje, primenama, kad visatoje aukščiausiasis visgi yra Dievas, o ne žmogus. (Remtis moralu po epizodo apie gandrų ir apie lakštingalą.)
3. Nuo kūrinio erdvės komponavimo priklauso ir žmogaus poreikių amplitudė bei pasaulėjauta.	Aprašomas kunigaikščio skausmas dėl jam priklaususių žemių, besidriekiančių nuo jūros iki jūros. Joms staiga iškyla pavojus, o tai įrodo, kad to meto žmonėms buvo itin svarbi didelė valstybės teritorija, pasaulio požiūris į tautą, kuriai priklausai, šlovė, garbė, tačiau žmogui rūpėjo ir tėvynė (siekia apginti žemes). Žmogus karingas, neišnykstantis pasaulio didybėje, o jo galioms įrodyti ir sielai patenkinti reikia vis naujų teritorijų.	Vaizduojamas kuklus žmogus, kuris skatinamas tenkintis mažu savo namu, daržu, aplinka, gamta. Žmogui svarbiausia ne įrodyti savo galybę, tačiau pasirūpinti paprastais buities darbais.

2 plano (schemos) pavyzdys

Pakomentuokite mokinių grupėje sukurtas rašinio struktūros schemas.

Ar jos pakankamai konstruktyvios?

Ar būtų paranku kurti rašinį pagal tokias schemas?

Perskaitykite literatūrinį rašinį ir atlikite užduotis.

KAIP VAIZDUOJAMAS ŽMOGUS XVI–XVIII A. LIETUVOS LITERATŪROJE?

(J. Radvanas, M. K. Sarbievijus, K. Donelaitis)

Nuo pat žmonijos pradžios požiūris į žmogų keitėsi daug kartų. Antikoje gimęs suvokimas, kad gražiame kūne turi būti graži siela, vėliau buvo užmirštas, tačiau Renesanso epochoje iškilęs žmogaus kultas įsitvirtino bei yra pastebimas ir Apšvietos epochoje. Būtent šie du laikotarpiai ir įžymiausi jų rašytojai Jonas Radvanas ir Kristijonas Donelaitis pateikia mums skirtingus žmogaus paveikslus. Kitoniškas rašymo stilius, tikslai, kultūrinės ir politinės aplinkybės, asmeninė patirtis daro šių rašytojų kūrinius išskirtinius ir vertus atidesnio žvilgsnio.

Kultūrinės aplinkybės, taip pat kaip ir politinė situacija, brandina ir ugdo žmogaus asmenybę, formuoja jos pasaulėjautą bei pasaulėžiūrą ir gali nulemti skirtingą individo santykį su teritorija. Dėl to galima teigti, kad aplinka lemia ir žmogaus asmeninę patirtį, kuri yra itin svarbi menininkui. Jonas Radvanas poemoje „Radviliada“ piešia Lietuvos paveikslą jos klestėjimo laikotarpiu, kada valstybės ribos driekėsi nuo jūros iki jūros. Rašytojui nusišypsojo laimė gyventi šalyje, kur, kaip jis pats sako, gyvena įgudę kariauti žmonės, o žemė negaili skalsių derlių. Renesanso epochoje iškyla herojiškas žmogus, patikėjęs savo galimybių jėga, todėl šlove garsėjanti, karinga, garbinga ir didelę teritoriją užimanti valstybė buvo puiki vieta jam pasireikšti ir gyventi. Tokioje aplinkoje net atskiras žmogus jaučiasi saugus, nes yra apsuptas savo tautos, todėl nenuostabu, kad J. Radvanas poemoje vaizduoja didį, galingą žmogų, galintį daug ką pakeisti ir nuveikti gyvenime. Deja, visiškai skirtingomis politinėmis bei kultūrinėmis aplinkybėmis kūrė Kristijonas Donelaitis. Rašytojas gyveno Rytų Prūsijoje, kurioje po maro į ištuštėjusias sodybas buvo atkeldinta daug kolonistų, remiamų vietinės valdžios. Prūsijoje likus gyventi vos saujelei lietuvių, Donelaitis poemoje vaizduoja menką žmogų, mažai ką galintį pakeisti plačiajame pasaulyje, vis pabrėžia, kad lietuviai yra „vyžoti nabagai“, dirba svetimtaučiams ponams ir už tai yra niekinami. Svarbu tai, kad teritorija abiejų autorių kūriniuose komponuoja ir erdvės ribas, o šios lemia žmogaus poreikių amplitudę. Viena iškiliausių ir reikšmingiausių Radvano poemos vietų – Radvilo Rudojo sapnas, kuriame pasirodo pats Vytautas. Kunigaikštis apgailestauja dėl jam priklausiusių žemių, kurios plytėjo nuo jūros iki jūros ir kurioms staiga iškilo pavojus. Tai parodo, kad to meto žmonių herojiškumas, karingumas, vaizduojamas ir poemoje „Radviliada“, buvo sietinas su palankiu aplinkinių šalių požiūriu, šlove ir garbe, didele valstybės teritorija, todėl veiksmas sąmoningai rutuliojamas visoje LDK teritorijoje, o žmogaus galybei įrodyti ir sielai patenkinti reikia vis naujų žemių. Visiškai kitokias vertybes iškelia poemos „Metai“ autorius. Vaizduodamas kuklų žmogų, rašytojas jį skatina tenkintis iš pažiūros mažais dalykais: savo namu, daržu, aplinka ir gamta. Ir pačiam žmogui svarbiausia pasirūpinti paprastais buities darbais, todėl veiksmas neperkeliamas už mažo kaimelio ribų. Taigi aplinka yra itin svarbi žmogui, nes ji ne tik formuoja jo pažiūras, tačiau nulemia ir gyvenimo būdą.

Kūrinio gimimo istorija lemia autoriaus tikslus, kurie gali būti įvairūs: panegiriškas didikų aukštinimas arba nuoširdus noras pamokyti paprastus žmones praktiško gyvenimo būdo. Skirtingi tikslai reikalauja tam tikro rašymo stiliaus, tačiau gali puikiai perteikti žmonių pasaulėjautą. Jonas Radvanas – bajorijos klientas, rašantis panegirinio pobūdžio tekstus, siekiantis pabrėžti gerąsias didiko savybes, todėl jo kūrinuose vargiai būtų galima rasti daug priekaištų ar bet kokio neigiamo vertinimo, adresuoto jo užsakovams. Poemoje rašytojas išaukština garsius žmones, kurių darbai yra susilaukę pasaulinio atgarsio. Štai Radvilo Rudojo sapne pasirodęs Vytautas nepasididžiuoja ir primena, kad tai jis su savo kariauna laimėjo Žalgirio mūšį ir kad tai jis sukūrė tuometinės Lietuvos didybę. Nepamiršdamas rašymo tikslų „Radviliados“ autorius akcentuoja šalies didikų žygdarbius ir garbę, žmogus yra išaukštinamas, jo galios pabrėžiamos, todėl rašytojo kalba išstbulinta, gausi metaforų, kartais net pompastiška. Įdomu tai, kad Donelaitis piešia visiškai kitokį žmogaus paveikslą: jo galios nehiperbolizuojamos, stengiamasi atskleisti jo menkumą ir silpnumą, primenama, kad visatoje visgi aukščiausias yra Dievas, todėl žmogus nėra šlovinamas. Būdamas kunigas ir puikiai susipažinęs su vietinių gyventojų problemomis bei ydomis, rašytojas kiekvieną „Metų“ epizodą pabaigia pamokslu, siekdamas žmonėms parodyti geresnį, doresnį bei praktiškesnį gyvenimo būdą. Svarbiausia žmogaus pareiga – sąžiningai dirbti ir dorai gyventi, o ieškant sektino gyvenimo pavyzdžio rašytojas skatina atsigręžti į gamtą. Vienoje poemos vietoje Donelaitis aprašo lakštingalą, kuri yra kukli, tačiau gali visus pradžiuginti savo talentu. Ji tenkinasi tokiu maistu, kokį sugeba susirasti, jai užtenka to, ką turi. Autorius ragina ir žmogų tenkintis mažais dalykais, išaukština darbštumą, kuklumą ir talentą. Kadangi Donelaitis skatina žmogų veikti ir aprašo nepailstančią gamtą, rašytojo kalboje daug veiksmožo, suteikiančių tekstui dinamiškumo. Taigi kūrinio autoriaus tikslai atskleidžia savitą ir skirtingą požiūrį į žmogų ir jo gyvenimo prioritetus.

Menininkui jo kultūros epocha yra itin svarbi, nes joje iškeltos vertybės ir idėjos, kuriančios žmogaus pasaulėžiūrą, atsispindi kūrėjo darbuose. Didieji mūsų tautos rašytojai taip pat neišvengė savo epochų įtakos. Jonas Radvanas – Renesanso žmogus. Šiuo laikotarpiu iškyla laisva, drąsi, įvairiapusė asmenybė, žmonės pradeda daugiau keliauti, todėl ne be reikalo Renesanso literatūros emblema – jūra. Jos motyvą galime išvysti ir „Radviliadoje“. Poemos veikėjas, kaip pats sako, ilgai keliavęs jūra, išvysta krantą ir klausia savęs, ar tikrai jau arti žemės, kurioje jo laukia ramybė. Rašytojas vaizduoja žmogų, kuris yra keleivis gyvenimo jūroje ir kuris plaukia į ramybės uostą krante. Be abejo, Donelaičio kūrybai taip pat padarė įtaką jo gyvenimo laikotarpis įsitvirtinusi Švietimo epocha. Populiarus jos šūkis „Atgal į gamtą!“ prasmę įgyja ir šio rašytojo poemoje „Metai“. Autorius ne kartą ragina iš gamtos mokytis dorą gyvenimo tiesų. Gandrų šeimos, taip pat kaip ir lakštingalos, gyvenimą jis pateikia kaip sektiną pavyzdį. Gandrai, grįžę po žiemos į namus ir radę juos sugriautus, ne pyksta, tačiau imasi ramiai juos taisyti. Rašytojo kūryboje vaizduojamas harmoningas pasaulis, o žmogus – šios idealios harmonijos dalis, su gamta jį sieja glaudus ryšys. Svarbu tai, kad Donelaitis, kaip Apšvietos žmogus, visoje poemoje būrus gina nuo ponų savivalės ir ne kartą retoriškai į juos kreipiasi, klausdamas, kas jiems suteikė tokią galią skriausti ir niekinti būrus. Donelaitis jaučia pareigą apginti paprastus žmones nuo valdžios neteisėbės, todėl

jo poemoje kalba netgi šiek tiek šiurkšti, joje gausu šnekamosios kalbos žodžių, nes jie priartina rašytoją prie būrų. Taip Donelaitis tarsi atskleidžia dar vieną Švietimo epochos idėją, teigiančią, kad visi iš prigimties yra lygūs, todėl vaizduoja nuo pono savivalės kenčiantį žmogų. Taigi, skirtingų epochų išugdytų rašytojų kūryboje atsispindi skirtingos žmogaus vaizdavimo tendencijos.

Žmogus – nuolat besikeičiantis Dievo kūrinys. Sudėtinga jo prigimtis ir nuolat kintančios kultūrinės ir politinės aplinkybės, kūrinių autorių asmeninė patirtis pateikia mums skirtingą žmogaus sampratą, sukurtą didžiųjų Lietuvos rašytojų. Jų kūriniai dėl savotiško rašymo stiliaus ir tikslų savo laiku gaivino tautiškumo ir patriotizmo pojūtį bei šiandien pateikia mums skirtingus žmogaus pasaulėjautos bei pasaulėžiūros pavyzdžius.

Užduotys

1. Dirbdami grupėmis, pasidalinkite pirmuoju perskaityto rašinio įspūdžiu.
2. Pasvarstykite, ar aišku, kaip vaizduojamas žmogus J. Radvano ir K. Donelaičio kūrinuose.
3. Atidžiai perskaitykite įžangą ir paieškokite rašinio dėstymo pastraipose teiginių, plėtojančių įžangos užuominas. (Susitarkite, kuris grupės narys bus „atsakingas“ už tam tikrą dėstymo pastraipą.)
4. Raskite kiekvienos pastraipos kūrinių interpretacijas. Ar jose yra analitinius rašančiojo gebėjimus liudijančių požymių? Juos pabraukite.
5. Rašinyje jaučiamos pastangos aptarti kūrinių kalbinę raišką, tačiau dažniausiai įvardintos priemonės, bet nepateikta „įrodymų“. Išrašykite iš „savo“ pastraipos paminėtas kalbinės raiškos priemones ir raskite rašytojų kūrinuose pavyzdžių.
6. Raskite kontekstinius sakinius. Ar tikslingai ir tinkamai remiamasi kontekstu?
7. Atkreipkite dėmesį, ar nėra akivaizdaus minties šuolio nuo kūrinio interpretacijos pereinant prie išvados. Patys sukurkite tinkamą sąsają.
8. Palyginkite rašinio įžangą ir pabaigą. Ar jos susijusios? Dar kartą perskaitykite pastraipų dalines išvadas. Remdamiesi jomis, patobulinkite rašinio pabaigą.
9. Aptarkite rašinio autoriaus žodyną, sakinių struktūrą, raskite sakinių siejimo priemones, įvertinkite jų privalumus ir trūkumus.
10. Pasitarkite, kokį pažymį dešimtbalėje sistemoje parašytumėte už šį rašinį. Savo vertinimą argumentuokite.

3.3. Mokomės lyginti skirtingų literatūros kryptių skirtingų žanrų kūrinius

1. Rašinio autorius pasirenka paralelinį kūrinių lyginimo būdą.
2. Pirmiausia turi rasti abiejų lyginamų kūrinių „bendrąjį vardiklį“ – analizės aspektą ir suformuluoti pagrindinę mintį. Pasirinkęs lyginti J. Biliūno apysaką „Liūdna pasaka“ su V. Mykolaičio-Putino psichologiniu romanu „Altorių šešėly“, autorius formuluoja tokią pagrindinę mintį: *Laisvė lietuvių literatūroje suvokiama dvejopai: kaip politinis išsilaisvinimas ir kaip dvasios laisvės siekinys.*
3. Autorius sukuria sau parankų planą: formuluoja teiginius ir apsibrėžia kūrinių analizės ir interpretacijos teritorijas.

Literatūrinio rašinio dėstymo plano pavyzdys

KAIP SUVOKIAMA LAISVĖ LIETUVIŲ LITERATŪROJE?

(Maironis, J. Biliūnas, V. Mykolaitis-Putinas)

Dėstymo planas

1. Laisvės samprata priklauso nuo kūrinių pagrindinių veikėjų siekių, tikslų.
J. Biliūno apysaka „Liūdna pasaka“: Petras Banys siekė žemės ir laisvės visai lietuvių tautai, nes Lietuva gyvena 1863 m. sukilimo nuotaikomis, į kovą ypač aktyviai ragina kunigai, Petras Banys pasiduoda bendrai visos tautos nuotaikai, užsikrečia laisvės idėjomis.
V. Mykolaičio-Putino romanas „Altorių šešėly“: Liudo Vasario tikslas – sujungti du priešingus pasaulius ir išsilaisvinti iš jų slegiančių kompleksų, dvasinių varžtų. Jį slegia ir seminarijos atmosfera, ir tėvų įpareigojimas tapti kunigu, ir negalėjimas skaityti pasaulietinių knygų, ir natūralios prigimties varžymas... Tie varžymai skatina siekti dvasinės laisvės.
2. Kūrinio veikėjų santykis su laiku ir erdve (su aplinka) lemia laisvės idėją ir kovos už laisvę būdus.
J. Biliūno apysaka „Liūdna pasaka“: vaizduojamas XIX a. vidurio kaimo žmogus, nebaigęs jokių mokslų, valstietis, ir vienintelis autoritetas jam yra kunigas, todėl jisai nuoširdžiai patiki sukilimo idėjomis, kurias patraukliai pateikia dvasininkai. Už laisvę kovoja ginklu, paaukoja dėl jos savo gyvybę.
V. Mykolaičio-Putino romanas „Altorių šešėly“: Liudas Vasaris – XX a. pradžios žmogus, intelektualas, daug skaitantis Kauno kunigų seminarijos auklėtinis. Jis sprendžia dvasines problemas ir už dvasios laisvę kovoja skaitydamas pasaulietines knygas, šviesdamasis pažangiaame būrelyje, keliaudamas po Vilnių, jo kraštą, apylinkes, po Europą, bendraudamas su pažangiais seminaristais, didelę įtaką jam daro moterys, gamta.
3. Ar kova už laisvę visada yra sėkminga? Nuo ko tai priklauso?
J. Biliūno apysaka „Liūdna pasaka“: 1863 m. Lietuvos sukilėliai pralaimėjo. Petras Banys

buvo pakartas kaip ir daugelis sukilėlių. Kodėl taip atsitiko? Rašytojas J. Biliūnas užuominomis leidžia suprasti, kad sukilėliai pervertino savo jėgas ir nesuvokė carinės Rusijos galybės. Petras Banys į sukilimą žiūrėjo kaip į žaidimą, kaip į galimybę parodyti savo vyrišką šaunumą. Jis nesuvokė sukilimo pavojų.

V. Mykolaičio-Putino romanas „Altorių šešėly“: ilga ir sudėtinga Liudo Vasario dvasinė kova baigėsi sėkmingai. Jis atrado jėgų žengti lemtingą žingsnį. Kas jį paskatino tai padaryti? Rašytojas pabrėžia, kad jokia kova už laisvę nėra paprasta. Ji reikalauja aukų. Tokia auka tapo mylimiausias Liudo Vasario žmogus – Liucė.

Literatūrinio rašinio pavyzdys

Užduotys

1. Atidžiai perskaitykite rašinį ir į vieną savo nubraižytos lentelės grafą surašykite 3 privalumus, į kitą – trūkumus.
2. Palyginkite savo įžvalgas su suolo draugo pastebėjimais. Pasižymėkite tuos, kurie sutampa.
3. Pastebėtus rašinio trūkumus pataisykite, suredaguokite.
4. Tada junkitės į didesnes grupes, palyginkite savo rašinių redakcijas.
5. Pasitarę suformuluokite tris rašinio tobulinimo kryptis.

KAIP SUVOKIAMA LAISVĖ LIETUVIŲ LITERATŪROJE?

Laisvė – viena dažniausiai literatūroje pasitaikančių temų. Tokia tendencija atskleidžia jos svarbą žmonių gyvenime, o pati laisvės tematika iškeliamą kaip neišsenkamas ir įvairialypis kūrybos šaltinis. Iš jo kaip gairių vandens gurkšnį kūrybinius impulsus semia iškiliausi lietuvių rašytojai, tarp jų Jonas Biliūnas ir Vincas Mykolaitis-Putinas. Jų kūryba atspindi dvejopą laisvės suvokimą lietuvių literatūroje: čia ji suprantama kaip visuomeninis įsipareigojimas Tėvynei ir kaip žmogaus dvasinis išsivadavimas iš suvaržymų.

Skirtingą laisvės suvokimą lietuvių literatūroje lemia nevienodi rašytojų tikslai. Jonas Biliūnas apysakoje „Liūdna pasaka“ siekia įprasinti skaudžius XIX amžiaus įvykius ir jų pasekmes Lietuvai. Besidomėdamas šalies istorija ir siekdamas kurti įdomią ir naudingą skaitytojams lektūrą, rašytojas kūrinyje vaizduoja 1863 metų sukilimą ir pasakodamas vienos šeimos istoriją atskleidžia visos tautos dramatišką likimą. J. Biliūnas siekė pavaizduoti sunkų kelią nepriklausomos, laisvos Lietuvos link ir tokiu būdu gaivinti jautrumą savo šalies ir visos tautos likimui, o laisvę rašytojas suvokia kaip išsivadavimą iš carinės Rusijos priespaudos. Priešingai nei Jono Biliūno kūryboje, kurioje atsispindi dėmesys visuomeniniams interesams, Vinco Mykolaičio – Putino intelektualiniame psichologiniame romane „Altorių šešėly“ akcentuojamas sunkus individo kelias dvasinio išsilaisvinimo link. Pats visą gyvenimą kentęs nuolatinę dvasinę įtampą, rašytojas siekė atskleisti širdies ir proto dvikovą išgyvenančio žmogaus psichologiją, moralinius apmąstymus,

jį kankinančias vidines priešpriešas, pavaizduoti skausmingą asmenybės formavimosi procesą. Šiame romane laisvė suvokiama kaip atsidavimas savajai prigimčiai, visuomenėje įsitvirtinusių nuostatų nugalėjimas. Taigi, asmeninių interesų sferos, gyvenimo patirtis daro įtaką rašytojų kūrybai, formuoja jų prioritetus ir skirtingą požiūrį į laisvę.

Lietuvių literatūroje laisvės suvokimą lemia veikėjų santykis su aplinka, kurioje jie gyvena. J. Biliūno apysakoje „Liūdna pasaka“ vaizduojama pobaudžiavinė Lietuva, esanti carinės Rusijos sudėtyje. Pagrindiniai veikėjai Juozapota ir Petras Baniai – beteisiai baudžiauninkai. Išgyvenantis nelygybę su ponais, privalantis dirbti dvare, niekada negalintis būti tikras dėl savo ir mylimosios Juozapotos gyvybės Petras Banys stoja į kovą su carine Rusija. Jis tiki, kad jo laimė priklauso nuo tautos gerovės. Jį skatina ir aplinkybės – kunigai iš sakyklų ragina kovoti, o kiti valstiečiai jau gamina primityvius ginklus. Natūralu, kad išgyvendami socialinio teisingumo trūkumą, žmonės jaučia kovos troškulį ir siekia išsivaduoti iš baudžiauninko statuso. Visai kitokioje aplinkoje gyvena V. Mykolaičio-Putino romano „Altorių šešėly“ pagrindinis veikėjas. Liudas Vasaris, paskendęs nuolatiniuose savo poelgių ir išgyvenimų apmąstymuose, svyruoja ir sprendžia keblią dilemą. Nenorėdamas įskaudinti tėvų, personažas ryžtasi stoti į kunigų seminariją. Deja, Liudas Vasaris greitai pajunta, kad jo vidinis pasaulis nesutampa su išoriniu. Būdamas meniškos, poetiškos sielos žmogus, veikėjas yra priverstas gyventi slogioje, asketiškoje, jo kūrybinius polėkius slopinančioje aplinkoje. Visame kūrinyje Liudas Vasaris sprendžia pagrindinį sielos konfliktą: kaip suderinti kunigo ir poeto kelią. Tik jį išsprendęs personažas gali pajusti dvasinę laisvę. Taigi, nuo erdvės ir aplinkybių priklauso žmonių išgyvenimai, kurie formuoja jų siekius ir požiūrį.

Lietuvių literatūroje išryškėja du laisvės siekimo būdai – aktyvus ir pasyvus. Nuo pasirinktų priemonių priklauso ir laisvės suvokimas, jos įtaka žmonių gyvenimui. Jono Biliūno apysakoje „Liūdna pasaka“ Petras Banys stoja į atvirą kovą. Su draugais pasigaminęs ginklus, kurie labiau primena žaislus, veikėjas išeina į sukilimą. Rašytojas nevaizduoja kovojančių sukilėlių, apie jų nesėkmes išduoda Juozapotos reakcija. Jos akys tampa kūrinio leitmotyvu, atspindinčiu sukilimo žiaurumus, nelaisvės ir carinės Rusijos keliamas kančias. Kūrinio pabaigoje (500 ž.) skaitytojai sužino, kad Petras Banys yra pakiriamas, Juozapota praranda kūdikį ir yra uždaroma į kalėjimą, kur ją negailestingai muša kaip sukilėlio žmoną. Jonas Biliūnas atskleidžia, kad kelias laisvės link reikalauja nekaltų žmonių aukų. Liudas Vasaris, priešingai nei Petras Banys, nėra veiksmo žmogus. Jam būdinga savianalizė, polinkis į kontempliaciją, neryžtingumas ir nuolatinės abejonės. Stengdamasis dvasiškai išsivaduoti, jis siekia pažinti savo poelgių priežastis, analizuoja išgyvenimus. Kova ir maištas vyksta veikėjo viduje. Kovodamas su seminarijos asketiškumu, kūrybinių polėkių slopinimu, Liudas Vasaris skaito knygas. Tai tampa jo dvasine atgaiva, turtina jo sielą, palaiko ryšį su kultūra ir pasauliu. Didelę įtaką veikėjui daro ir moterys, kurios priverčia jį susimąstyti, rinktis gyvenimo kelią. Baronienė Rainakienė atvirai dėsto savo drąsias mintis, ji teigia, kad kunigo ir poeto keliai yra visiškai nesuderinami, o Liucijos savižudybė priverčia Liudą Vasarį priimti galutinį sprendimą, kuris išgelbėja jo sielą iš aštuoniolika metų trukusios dvasinės nelaisvės. Taigi, pasirinktos laisvės siekimo priemonės lemia žmogaus likimą, o jai pačiai suteikia skirtingų atspalvių.

Laisvė, tiek dvasinė, tiek fizinė, yra įgimtas žmogaus troškimas ir amžina siekiamybė. Deja, kelias jos link niekada nebuvo lengvas. Didieji lietuvių rašytojai atskleidžia sudėtingą dvasinio išsivadavimo procesą, skausmingą ir sunkų tautos kelią nepriklausomos Tėvynės link. Žinoma, asmeninė autorių patirtis neišvengiamai jiems daro įtaką kaip menininkams, formuoja jų požiūrį, atsispindintį ir kūryboje, todėl šiandien stebime jau kitokį laisvės suvokimą lietuvių literatūroje.

Perskaitykite literatūrinį rašinį, kuriame rašytojų kūriniai lyginami nuosekliu būdu, atlikite užduotis.

KOKIĄ HARMONINGO GYVENIMO SAMPRATĄ TEIGIA LIETUVIŲ RAŠYTOJAI?

(K. Donelaitis, A. Baranauskas, V. Mykolaitis-Putinas)

Harmoningo gyvenimo samprata neretai aptinkama lietuvių literatūroje. Pasak rašytojų, harmonijos siekis – tai laimės ir doro gyvenimo ieškojimas. Tokias idėjas savo kūryboje atskleidė garbingi lietuvių rašytojai. K. Donelaitis epinėje poemoje „Metai“ rašė apie žmogaus ir gamtos ryšį, kuris itin svarbus, siekiant dvasinės pilnatvės, taip pat didelį dėmesį skyrė doro gyvenimo sampratai, V. Mykolaitis – Putinas psichologiniame romane „Altorių šešėly“ atskleidė asmenybės prigimtinį poreikį ieškoti savęs ir stengtis įgyvendinti savo svajones. Taigi, harmoningą gyvenimą susikurti leidžia glaudus ryšys su gamta, mokymasis iš jos, dorovės siekis bei savo vietos pasaulyje atradimas.

Žymus lietuvių kūrėjas, Apšvietos atstovas K. Donelaitis atskleidė, kad siekiant gyvenime harmonijos itin svarbus gamtos vaidmuo. Šią idėją autorius puikiai perteikė epinėje poemoje „Metai“. Kūrinį sudaro keturios dalys: „Pavasario linksmybės“, „Vasaros darbai“, „Rudenio gėrybės“, „Žiemos rūpesčiai“. Šių poemos dalių pavadinimų reikšmė atspindi ne tik nuolatinę gamtos kaitą, bet ir metaforiškai pabrėžia žmogaus dvasinio kitimo etapus: asmenybės sielos nubudimą, laimę, nuosmukius ir sąstingio – apmąstymų metą, visa tai ir yra žmogaus gyvenimas. K. Donelaičio poemoje ypač didelis dėmesys skiriamas gamtai, kaip harmoningo gyvenimo mokytojai. Tai ryškiai vaizduojama viename kūrinio epizode: pavasarį iš šiltų kraštų parskridusi gandrų šeimyna randa suniokotą savo lizdą. Tačiau paukščiai reaguoja ramiai ir tuoj pat, nelaukdami kitų pagalbos, nekeikdami likimo, pradeda taisyti namus. Vienas kitam padėdami jie sutartinai darbuojasi: gandras neša „statybinę medžiagą“, o gandrienė sukasi lizdo viduje. Toks paukščių elgesio vaizdavimas atkreipia dėmesį į tai, kad ir žmogus turėtų labiau vertinti visa, ką turi, mažiau skųstis dėl nereikšmingų problemų.

Kūrinyje vaizduojamų veikėjų paveikslai taip pat leidžia susidaryti įspūdį apie vertybes, apie doro, harmoningo gyvenimo siekį. Poemoje aprašomos dvi būrų grupės: „viežlybieji“ ir „nenaudėliai“. „Viežlybieji“ sąžiningai dirba savo darbus, yra pamaldūs. „Nenaudėliai“ – tinginiai, vengia dirbti, bet nori gyventi „poniškai“, pabrėžiamas jų saiko neturėjimas. Kūrinyje būrų paveikslais

atskleidžiama, kad vis dėlto laimingesni yra dorai gyvenantys žmonės. Taigi, poemoje „Metai“ su- sikertantys du poliai – gamtos dieviškasis ir žmonių žemiškasis – įrodo, kad žmogus turi mokytis iš gamtos bei siekti doros tam, kad gyventų dvasingesnį, harmoningą gyvenimą.

Kaip ir K. Donelaitis, didelį dėmesį savo kūryboje gyvenimo harmonijos siekiui atskleisti skyrė ir garsus lietuvių simbolistas V. Mykolaitis-Putinas. Jo kūrinys „Altorių šešėly“, pirmasis lietuvių psichologinis romanas, atskleidė, koks svarbus žmogui yra savęs atradimas, kad jis galėtų gyventi visavertį, harmoningą gyvenimą. Pagrindinis kūrinio veikėjas Liudas Vasaris – jaunuolis, pašauktas kurti poeziją. Tačiau, pakludamas religingų tėvų norui, išvyksta mokytis į Kauno kunigų seminariją. Ten jis jaučiasi svetimas, seminarijos aplinka ir gyvenimas jam neteikia jokio džiaugsmo. Tai galima suprasti iš ryškios kūrinio detalės: ryte žadinančio skambalo dūžiai skamba grėsmingai, dvelkia šalčiu. Tas šaltis lydi Liudą Vasarį visus seminarijoje praleistus metus. Būsimasis poetas kankinasi: jis trokšta kurti, įgyti naujų žinių, pažinti pasaulį, o seminarijoje tai neįmanoma, reikalaujama tik paklusti Dievo tiesoms. Tik sugrįžęs atostogų į namus, Vasaris vėl pajaučia dvasios ramybę. Jo pamėgta vieta – Aušrakalnis, tai veikėjo apmąstymų erdvė. Nuo jo atsiveria platus peizažas: vienoje pusėje matosi bažnyčios bokštai, kitoje – giria, už kurios kiekvieną vakarą paslaptinai leidžiasi saulė tarsi į kitą erdvę – geresnę, šviesesnę, tokią, apie kurią svajoja Liudas Vasaris. Ant kalno jaunuolis apmąsto savo būtį, savo ateitį. Jis jaučiasi savo sielos dvilypumo įkalintas: svajoja būti poetu, bet pareiga, baimė ir neryžtingumas verčia ilgus metus apgaudinėti save ir kankintis. Norėdamas pasiekti gyvenimo pilnatvę, gyventi harmoningai su savimi ir pasauliu, Vasaris privalo išeiti iš kunigų luomo. Tai jis padaro pačioje kūrinio pabaigoje. Šio veikėjo gyvenimo istorija atskleidžia esminę harmoningo gyvenimo formulę: reikia taip gyventi, kad nereikėtų apgaudinėti savęs.

Taigi, lietuvių rašytojai nemažai dėmesio skyrė harmoningo žmogaus gyvenimo sampratai atskleisti. K. Donelaitis epinėje poemoje „Metai“ ir V. Mykolaitis-Putinas romane „Altorių šešėly“ teigia, kad įsiklausymas į gamtą, dorovingas, vientisas gyvenimas bei savo vietos pasaulyje atradimas yra ypač svarbūs veiksniai, siekiant dvasinės pilnatvės ir harmonijos.

Užduotys

1. *Tarptautinių žodžių žodyne* raskite ir išsiaiškinkite žodžio *harmonija* prasmę.
2. Patikrinkite, ar rašinio autorius teisingai suprato šio žodžio reikšmę.
3. Perskaitykite pastraipų teiginius ir nuspręskite, ar įžanga kryptinga.
4. Perskaite įžangą, pagalvokite, kokie joje išsakyti teiginiai leidžia tinkamai lyginti K. Donelaičio ir V. Mykolaičio-Putino kūrinius.
5. Pagalvokite, kaip, taikant analogiją, būtų galima patobulinti antrąją dėstymo pastraipą. Prisiminkite „Metus“ ir raskite konkretų epizodą, kuriame vaizduojamas darnus veikėjų darbas, primenantis gandrų šeimynos triušą. Parašykite analoginio modelio pastraipą.
6. Pagalvokite, kaip būtų galima Liudo Vasario išgyvenimus grožintis gamta nuo Aušrakalnio sieti su K. Donelaičio gamtos filosofija. Remdamiesi atrasta sąsaja, parašykite indukcinio modelio pastraipą.

3. 4. Lygindami poezijos kūrinis, mokomės tinkamai vartoti literatūrinės sąvokas

Iš *Bendrujų programų*

11 – 12 klasių mokiniai privalo gebėti:

1.3.5. Skirti pagrindines lyrikos žanrų (eilėraštis, sonetas, baladė, odė) ypatybes.

1.3.6. Tinkamai vartoti sąvokas: eilėraščio autorius, eilėraščio subjektas (lyrinis „aš“, eilėraščio kalbantysis, eilėraščio žmogus).

1.3.7. Tinkamai vartoti pagrindines kūrinio sampratos sąvokas: meninis vaizdas, tema, įvaizdis, metafora, simbolis, aliteracija, asonansas.

Perskaitykite literatūrinio rašinio planą, parengtą remiantis B. Speičytės monografija *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012. Paskui perskaitykite pagal jį sukurta rašinį ir atlikite užduotis.

TĖVYNĖS PAVEIKSLAS LITERATŪROJE

(A. Mickevičius, A. Baranauskas, Maironis)

Planas

Plano dalis	Komentarai
I. Įžanga.	Pristatysime temą. Remsimės A. Mickevičiaus, A. Baranausko ir Maironio kūryba. Pateiksime užuominų, apie ką rašysime.
II. Dėstymas. 1. Piešiamas poetiškas Tėvynės kraštovaizdis: a) A. Mickevičiaus kraštovaizdžiui būdingi bruožai,	a) A. Mickevičiaus Tėvynės kraštovaizdžio centras yra giria. Ji iškyla kaip Dievo žmogui dovanotas pasaulis, nuodėmių nepaliesta gamtos sfera, visų gyvybės formų šaltinis. Remtis „Pono Tado“ pradžia.
b) A. Baranausko kraštovaizdžio ypatybės,	b) A. Baranausko kraštovaizdžio centras taip pat miškas, tačiau čia miškas įgauna šventumo matmenį / prasmę, todėl ir Tėvynė suvokiama kaip šventovė. Miške, kaip ir Tėvynėje, žmogus išgyvena ramybę, priartėja prie Dievo. Akcentuoti epizodą apie tylą.
c) Maironio kraštovaizdžio savitumas.	c) Maironis pasaulio centru nebelaiko miško. Svarbiausiomis ir pagrindinėmis Maironio kūrybos figūromis tampa upės (Šešupė, Nemunas, Dubysa), Tėvynės centro reikšmės perima kalnai ir piliakalniai. Savotiškai išskiria 2 „kalvas“ – Birutės kalną ir Vilnių. (Eil. „Nuo Birutės kalno“, „Vilnius prieš aušrą“.)

Plano dalis	Komentarai
2. Istorijos reikšmės atskleidimas kuriant Tėvynės paveikslą: a) istorija yra neatsiejama nuo žmogaus sielos,	a) A. Baranauskas antroje „Anykščių šilelio“ dalyje, kalbėdamas apie istorines netektis, atskleidžia, ką praranda ir žmogaus siela. (Miško istorija = žmogaus istorija = Tėvynės istorija.)
b) A. Mickevičiaus ir Maironio Tėvynės istorija – idealizuota Lietuvos praeitis (milžinų, kunigaikščių, pilių istorija).	b) „Ponas Tadas“, „Trakų pilis“, „Aš norėčiau prikelti“.
3. Per kraštovaizdžio piešinį atskleidžiamas santykis su Tėvyne. Maironio kūryboje išskyla Lietuvos gamtos vaizdo gretinimas su Šveicarijos peizažu (peizažo grožio etalonu), tačiau, žinoma, lyriniam subjektui Tėvyne yra daug gražesnė bei mielesnė.	Aptarti eilėraščių „Vakaras ant ežero Keturių Kantonų“, palyginti Šveicarijos ir Lietuvos peizažus. Gimtinės vaizdas turi savą ritmą, jame vienas kitą keisdami pasirodo moteriški ir vyriški personažai: tarsi merginos palangėmis sužiuurę žemčiūgų žiedai, šauniai vyriškas kepures kreipiantys jurginų pulkai, sesutės, broliai, Dubysa ir „aš“.
III. Pabaiga.	Tėvynės paveikslas žadino Lietuvos žmonių tautinę savimonę.

Literatūrinis rašinys

TĖVYNĖS PAVEIKSLAS LITERATŪROJE

(A. Mickevičius, A. Baranauskas, Maironis)

Romantizmo epocha iš esmės pakeitė Europos kultūrą. Ypatingas meno suvokimas išugdė naują žmogaus mąstymo, jausmų ir elgsenos tipą, sukūrė savitą dvasinės kultūros modelį, kuris įtvirtino Tėvynės paveikslą literatūroje. Šis nepaprastai svarbus paveikslas įprasmina Tėvynės istoriją, atskleidžia kraštovaizdžio bei gamtos grožį ir skatina tautą puoselėti Tėvyne. Romantikai Antanas Baranauskas ir Maironis didelę dalį savo gyvenimo skyrė būtent Tėvynės paveikslui išaukštinti savo kūryboje. Šiame rašinyje palyginsime, kuo panašus ir kuo skiriasi minėtų autorių Tėvynės paveikslas.

Romantinis Tėvynės paveikslas pradedamas tapyti nuo kraštovaizdžio. A. Baranauskas ir Maironis kūriniuose pirmiausia išskiria gamtos grožį ir peizažą. A. Baranauskas romantinėje poemoje „Anykščių šilelis“ kraštovaizdžio centru pasirinko mišką. Poemos lyrinis subjektas garbina šilėlį ir laiko jį didžiausiu turtu žemėje. Kūrinyje miškas įgauna šventumo prasmę, todėl ir Tėvyne suvokiama kaip šventovė. Poemos kalbančiojo ilgesio nuspaldinti žodžiai akcentuoja miško svarbą, kuri asimiliuojama su Tėvynės svarba. Anot autoriaus, miške žmogus išgyvena ramybę, mė-

gaudamasis tyla atskleidžia savo kūrybinius gebėjimus bei savotiškoje miško šventykloje priartėja prie Dievo. Tačiau, kitaip nei A. Baranauskas, trimis dešimtmečiais vėliau gimęs žymus Lietuvos tautinio atgimimo dainius bei iškiliausias poetas romantikas – Maironis – savo kūryboje pasaulio centru nebelaiko miško. Svarbiausiomis ir pagrindinėmis Maironio kūrybos figūromis tampa upės. Kas gi lėmė tokį poeto žvilgsnio pokytį? Ne paslaptis, jog Maironis gimė viename gražiausių Lietuvos kraštų – Pasandravyje, prie Dubysos. Tai ir buvo pagrindinis motyvas, kodėl poetas daug dėmesio skyrė Lietuvos upių grožiui aprašyti. Upių išaukštinimą puikiai simbolizuoja eilėraščio „Kur bėga Šešupė“ pavadinimas. Taip pat eilėraštyje atskleidžiamas stiprus ryšys, siejantis tautą su praeities kartomis. Poetui upės tampa neatsiejama Tėvynės paveiklo dalimi ir jis siekia įrodyti jų svarbą tautai, todėl akcentuoja jų pavadinimus jau pirmose eilutėse. Kūrinyje minima ne tik Šešupė, bet ir Nemunas. Šios upės simbolizuoja neišsemiamą grožio šaltinį, be kurio Maironis negalėtų įsivaizduoti savo Tėvynės ir kurį aprašo kitame eilėraštyje „Nebeužtvenksi upės“. Eilėraštyje lyrinis „aš“ tarytum kalbasi su lyrinium „tu“, sureikšmindamas upių svarbą ir amžinumą. Maironis žodį „upė“ vartoja kaip metaforą, kuri slepia gimtosios kalbos, darbo, svajonių ir praeities svarbą, iš kurių susideda amžinoji ir pati svarbiausia Tėvynės paveiklo dalis. Taigi, nors ir pasaulio centru pasirinkę skirtingą objektą, poetai Tėvynės paveikslą literatūroje pradėjo tapyti nuo kraštovaizdžio, kuris, anot romantikų, privalo būti puoselėjamas.

Ar kuriant Tėvynės paveikslą atskleidžiama istorinė Tėvynės reikšmė? Romantikai istoriją vertina kaip visko, kas yra dabar, pamatą. Anksčiau minėtas Antanas Baranauskas „Anykščių šilelio“ antroje dalyje norėjo įrodyti, jog Tėvynės istorija yra neatsiejama nuo žmogaus sielos. Iki širdies gelmių nusmelkiančios emocijos skaitant autoriaus žodžius apie istorines netektis verčia susimąstyti apie praeities miško ir žmogaus sielos praradimus. Kai žmogus neranda, o gal ir neieško savo sieloje patriotiško noro išsaugoti ir ginti Tėvynę, šalis išgyvena milžinišką netektį ir ilgainiui skaudžiai už tai sumoka. O juk visų liūdniausi „kalnai kelmuoti“ stūkso ten, kur pradedamos užmiršti lietuvių tradicijos, papročiai ir kalba, kai patys žmonės savo noru susilieja su svetima kultūra. Taigi, A. Baranauskas prarastą šilėlių vaizduoja tuščią, visų pamirštą ir apleistą, visai kaip ir tuo metu daugumos nemylimą Tėvynę Lietuvą, taip akcentuodamas šalies istorijos svarbą žmogui bei tapomam Tėvynės paveikslui. Tačiau, skirtingai nei A. Baranauskas, Raseinių krašto dainius Maironis savo poezijoje didžiausią dėmesį skyrė dideliems žmonėms, praeityje atlikusiems žygdarbius, kurie garsino Tėvynę Lietuvą. Tėvynės istorijos reikšmės tema stipriai jaučiama eilėraštyje „Aš norėčiau prikelti“. Jau pirmame posme Maironis išsako karštą troškimą „prikelti nors vieną senelį iš kapų milžinų“. Taip aiškiai parodoma pagarba senovei, Tėvynės praeičiai. Akivaizdu, kad senovės žmonės lyriniam subjektui, kuris yra artimas ir pačiam poetui, atrodo tarsi milžinai. Jie hiperbolizuojami, idealizuojami, todėl norima išgirsti bent vieną gyvą žodelį iš jau mirusių galingų žmonių lūpų. Ketvirtoje strofoje eilėraščio žmogus pabrėžia tautos istorijos svarbą, akcentuodamas „didžiavyrius“, kurie kovojo už savo Tėvynę, už jos laisvę. Kaip ir tikėtasi, praeitis oponuoja dabarčiai, nes dabar beliko tik „užmirusios mūsų krūtinės be žado / Be idėjos, be vado.“ Maironis taip tarsi ragina kovoti už tai, kas prarasta, jis trokšta budinti tautą iš kultūrinio sąstingio, gaivinti tautiškumo, išsilaisvinimo iš priespaudos idėjas. Ir kam visa tai? Ogi

tam, kad susigrąžintų praeities vertybes, uždegtų žmonių krūtinėse patriotišką ugnį ir suteiktų savo Tėvynės paveikslui dvasingumo, kuris yra neatsiejamas nuo žmogaus sielos. Taigi, turime pripažinti, kad romantikai poetai istorinę Tėvynės reikšmę laiko neatsiejama dalimi nuo jų kūrinuose išaukštinto Tėvynės paveikslo. Poetai skatina žmogų nepamiršti mums taip brangios ar net skausmingos praeities bei tų didvyrių, kurie įsirašė istorijos puslapiuose kaip herojai.

Taigi, kaip ir tikėtasi, romantizmo epochos poetai daug dėmesio skyrė Tėvynės paveikslui. Tarsi nutiesę tiltą tarp praeities ir savojo laiko, aprašę skaudžias netektis ir slapčiausius troškimus, romantikai skirtingai tapė Tėvynės paveikslą, tačiau būtent šis paveikslas žadino lietuvių tautinę savimonę, padėjo suvokti praeities svarbą ir išugdė gamtos grožio puoselėjimo poreikį žmonių širdyse.

Užduotys

1. Pasvarstykite, kiek rašinys susijęs su planu, kiek jis yra pagrįstas savarankišku mąstymu.
2. Raskite rašinyje analizuojamus Maironio eilėraščius, juos perskaitykite vadovėlyje ir nuspręskite, ar nėra interpretacijos netikslumų. Radę juos pažymėkite.

Perskaitykite eilėraščius, prisiminkite romantizmo ir neoromantizmo bruožus, jų formavimosi ir egzistavimo istorinį bei kultūrinį kontekstą. Remdamiesi pakartotomis žiniomis, pagrįskite teiginį: *Neoromantizmas funkcionavo Maironio traukos ir atotraukos lauke.*

MAIRONIS TU GIRELE, TU ŽALIOJI

Tu girele, tu žalioji,
Tu, kurią laikai išgriovė,
Tu, lietuvi, kurs vaitoji...
Jūs užmirštumėt senovę!

Bet tas šaltas šiaurės vėjas
Blaško žmones ir girelę
Ir daužydamas užėjęs
Mus iš miego kelte kelia.

Mainos rūbai margo svieto:
Silpnas kelia, tvirtas griūva;
Nebijokim vargo kieta,
Juk be jo galiūnai pūva!

Atsibus tėvynės sūnūs,
Didžią praeitį atminę;
Pagimdys vargai galiūnus,
Ugnimi uždegs krūtine!

JONAS AISTIS
MIŠKAS IR LIETUVIS

O jūs, melsvi šilai, o nykios platumos!
Aš jūsų sielvarto, jūs sopulio dalis:
Gal todėl mano balsas bus nesvetimas,
Kaip man nesvetimi atodūsiai žali.

Ir taip suaugau su tylą, su nykumą
Ir šilas su manim, ir ašen su šilu.
Bet ko mes nebyliai, bežadžiai likome,
Kodėl nežmoniškai, stebėtinai tylu?!

Tylu ik sielvarto, iki nepanešimo!
Tylu laukuos, tylu ir pievoj, ir šile,
Jog pasiilgstu tavo to graudaus ošimo,
Kai andai skundėmės graudžiai sunkia dalia.

Kadai verkė miškas ir lietuvis,
Tyliai, ne lūpom verkė – krūtine.
Tuomet, žinia, ko verkėti mudviem buvo,
Bet ko mes šiandien tylim, nežinia...

Užduotys

Palyginkite Maironio ir J. Aisčio eilėraščius nurodytais aspektais.

Papildykite lentelę savo įžvalgomis.

Lentelėje suformuluotas ir savo atrastas įžvalgas pagrįskite eilėraščių pavyzdžiais.

Parašykite literatūrinę pastraipą *Istorinio konteksto ir žmogaus pasaulėjautos sąsajos lietuvių poezijoje.*

Aspektas	Maironis	J. Aistis
Eilėraščio tema	Miško ir lietuvių santykis. Lietuvių santykis su Tėvyne.	Miško ir lietuvių santykis. Lietuvių santykis su Tėvyne.
Eilėraščio situacija	Lyrinio subjekto pokalbis su tauta, kurią įprasmina miško motyvas.	Žmogaus pokalbis su mišku. Lyrinis subjektas išgyvena, kad miškas ir Tėvynė tarsi tolsta nuo jo, neatsako, girdimas tik žmogaus monologas.
Lyrinio subjekto reiškimosi formos	Lyrinis subjektas kalba visos tautos vardu, tapatinasi su ja. Kreipiasi į du adresatus: girelę ir lietuvių. Lyrinis subjektas susirūpinęs dėl Lietuvos likimo, jam svarbi Tėvynė ir jos likimas.	Lyrinis subjektas keičia savo santykį su mišku: pradžioje kalba vienasikaitis I asmeniu, vėliau pereina į daugiskaitos I asmenį, ima kalbėti visos tautos vardu. Jaučiamas intymumas, artimas ryšys su mišku ir Tėvyne.
Lyrinio subjekto santykis su laiku	Sujungia tris laiko dimensijas: praeitį, dabartį ir ateitį. Praeiti išaukština kaip stiprybės šaltinį, konstatuoja dabarties tragiškumą, brėžia šviesios ateities perspektyvą.	Jungiama praeitis ir dabartis, tačiau ateities perspektyva nebebrėžiama. Praeitis nebeteikia jėgų, į ją žvelgiama su vidine nuoskauda, nostalgija, konstatuojamas dabarties tragizmas, įspėjama apie Tėvynei kylančią grėsmę.
Tylos ir garso prasmė eilėraščiuose	Garsas – tautos žadintojo metafora, neleidžia užmigti žmonių sieloms, provokuoja tautos gynybinę reakciją, kelia į kovą.	Tyla – aliuzija į nykimą, ištuštėjimą, nuoroda į grėsmę. Tyla metaforiškai įprasmina tautos dvasinį pasyvumą.
Vertybės	Tėvynė, patriotizmas, praeities, kaip jėgų šaltinio, išaukštinimas, kova už laisvę, giria kaip Lietuvos dvasios sergėtoja, optimizmas, žmogaus ir gamtos ryšys.	Tėvynė, patriotizmas, žmogaus ir miško santykis, prarastų ryšių su praeitimi, Tėvyne ilgesys, gamtos grožio pajautimas.
Intonacija, meninės raiškos priemonės	Emociinga, pakili, iškilminga, optimistiška intonacija, dominuoja retoriniai sušukimai, nutylėjimai. Gamtos ženklai tampa istorijos metaforomis. Ryški miego ir nubudimo opozicija.	Elegiškas kalbėjimas, liūdna, graudi, dramatiška intonacija. Yra retorinių sušukimų, nutylėjimų, metaforų, atskleidžiančių lyrinio subjekto būseną, nuoskaudas.

Perskaitykite literatūrinio rašinio pastraipą, atlikite užduotis.

ISTORINIO KONTEKSTO IR ŽMOGAUS PASAULĖJAUTOS SĄSAJOS LIETUVIŲ POEZIJOJE

Istorinės aplinkybės daro įtaką žmogaus pasaulėjautai, formuoja jo santykį su laiko dimensijomis. Maironis, gyvenęs carinės Rusijos priespaudoje, savo kūrybai kėlė aukštus patriotinius reikalavimus, siekė gaivinti žmonių tautinį sąmoningumą, poetiniu žodžiu vesti Lietuvą į nepriklausomybę. Nenuostabu, kad poeto eilėraštyje „Tu girele, tu žalioji“ lyrinis subjektas jaučia artimą ryšį su gamta, kuri įprasmina visos Lietuvos likimą: laikų išgriauta giria tampa okupuotos šalies metafora. Vis dėlto lyrinis subjektas nepraranda optimizmo, kalba pakiliai, iškilmingai, džiugiai, praeitį išaukština kaip stiprybės šaltinį, konstatuoja dabarties tragiškumą, tačiau drąsiai brėžia šviesios ateities perspektyvą. Galbūt optimizmo lyriniam subjektui suteikia svarbus istorinis įvykis – Tautų pavasaris, su kuriuo poetas ir sieja Lietuvos išsivadavimą iš carinės Rusijos priespaudos. Kitoks istorinis kontekstas atsispindi Jono Aisčio kūryboje. Eilėraštyje „Miškas ir lietuviai“ poetas vaizduoja laisvą Lietuvą, tačiau pateikia aiškių užuominų apie Tėvynei kylančią grėsmę, artėjančią 1940 metų okupaciją. Priešingai nei Maironio kūryboje, J. Aisčio eilėraščiо žmogus kalba liūdnai, gaudžiai, jaučiama dramatiška intonacija, jausmingumo teikia nutylėjimai: „Bet ko mes šiandien tylim, nežinia...“ Šiame eilėraštyje praeitis nėra išaukštinama, į ją žvelgiama su vidine nuoskauda, taip pat apmąstomas dabarties tragizmas, šviesi ateities perspektyva nebebrėžiama. Katastrofos nuojautą įprasmina tylos motyvas: „Kodėl nežmoniškai, stebėtinai tylu?!“ Tyla – nujaučiamos istorinės negandos, ištuštėjimas, nykimas, tai nebėra ta dvasią kelianti Baranausko kūryboje vaizduota tyla. Taigi, istorinis kontekstas formuoja žmogaus pasaulėjautą, lemia santykį su laiku ir Tėvyne.

Užduotys

1. Aptarkite ir įvertinkite pastraipos struktūrą.
2. Raskite literatūrines sąvokas, aptarkite jų vartojimo tikslingumą.
3. Pabandykite perfrazuoti citatas savais žodžiais, vartokite kuo įvairesnės sintaksinės struktūros sakinius.

Perskaitykite literatūrinio rašinio pastraipą, atlikite užduotis.

KAIP VAIZDUOJAMAS ŽMOGAUS IR ISTORIJOS SANTYKIS LITERATŪROJE?

Literatūroje vaizduojamas artimas žmogaus ir istorijos ryšys. Štai antrosios neoromantikų kartos poetas J. Aistis eilėraštyje „Džiazas“ įprasmina žmogaus būsenos ir istorijos sąsajas. Eilėraštyje lyrinio subjekto būseną yra depresyvi. Ją formuoja sudėtinga istorijos situacija, „merdinti ir mirštanti“ Europa prieš Antrąją pasaulinę karą. Eilėraščio žmogus lyg nujausdamas artėjančią katastrofą širdyje išgyvena nerimą, skausmą ir liūdesį. Tekstas kupinas pesimizmo, eilėraščio kalbantysis gyvenime nebemato spalvų: „Juoda kava, pilkų veidų dar keletas / Ir dirbtinį linksnumą rodo džiazas.“ Nujausdamas artėjančią grėsmę Europai, lyrinis subjektas išgyvena dvasinį sąstingį, jo širdis yra nuvargusi: „Mano širdis nuvargusi nualusi, / Tartum ledais sukaustytas Kaukazas.“ Panašiai kaip ir J. Aisčio poezijoje, Maironio kūryboje taip pat yra jaučiamas žmogaus ir istorijos artumas. Eilėraštyje „Tu girele, tu žalioji“ poetas atskleidžia tuometinę istorijos padėtį ir lyrinio subjekto būseną. Kiek kitaip nei J. Aisčio eilėraštyje „Džiazas“, čia dominuoja optimizmas, nors Lietuva yra carinės Rusijos sudėtyje: „Pagimdys vargai galiūnus, / Ugnimi uždegs krūtinę!“ Eilėraščio žmogus praeitį išaukština kaip stiprybės šaltinį, konstatuoja dabarties tragiškumą, tačiau brėžia šviesios ateities perspektyvą. Taigi, tiek J. Aisčio, tiek Maironio poezijoje žmogaus ir istorijos santykis yra labai artimas.

Užduotys

1. Palyginkite šią pastraipą su anksčiau perskaityta. Kuri atrodo gilesnė, įtaigesnė? Kodėl? Pateikite du nuomonę pagrindžiančius argumentus.
2. Rašiniuose neretai pasitaiko, kai autoriaus teiginys ir citata kartoja tą pačią mintį. Atsiranda *tautologija, apibrėžimo arba įrodymo klaida – tezę įrodinėjama, remiantis ta pačia teze.* (*Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 1985) Raskite pastraipoje tokią klaidą ir ją ištaisykite.
3. Perkurkite pastraipos išvadinių sakinių taip, kad išvengtumėte įsigalėjusios klišės.

3. 5. Lygindami to paties žanro skirtingų literatūros kryptių prozos kūrinius, mokomės tinkamai vartoti literatūrinės sąvokas

Iš *Bendrujų programų*

11 – 12 klasių mokiniai privalo gebėti:

1.3.3. Skirti pagrindines epo žanrų (herojinės poemos, romano, apsakos, novelės, apsakymo romano, apsakos, novelės, apsakymo, esė) ir dokumentinės literatūros žanrų (biografijos, autobiografijos, memuarų, laiško, dienoraščio) ypatybes.

1.3.4. Tinkamai vartoti pagrindines epinio kūrinio raiškos priemones: pasakotojas, pasakojimas, veikėjai, fabula, kompozicija, laikas, erdvė.

Užduotys

1. Prisiminkite, kokioms literatūros kryptims priskiriama J. Biliūno ir J. Savickio kūryba.
2. Prisiminkite šių rašytojų gyvenimo faktus, jų istorinį ir kultūrinį kūrybos kontekstą. Nurodykite tris veiksnius, lėmusius J. Biliūno ir J. Savickio kūrybos savitumą.
3. Dirbdami grupėmis, lentelėje pateiktas išvalgas paremkite pavyzdžiais iš novelių.
4. Parašykite literatūrinio rašinio *Kaip atskleidžiami žmogaus išgyvenimai lietuvių novelistikoje?* vieną dėstymo pastraipą. Būtina tiksliai ir tinkamai pavartoti ne mažiau kaip dvi literatūrinės sąvokas.
5. Pristatykite sukurtas pastraipas savo grupei. Išrinkite geriausią darbą.
6. Geriausią grupės darbą pristatykite visai klasei. Tada nuspręskite, kuris darbas pats geriausias visoje klasėje. Nuomonę pagrįskite.

J. Biliūno novelės „Vagis“ ir J. Savickio novelės „Vagis“ lyginamoji analizė

Lyginimo aspektai	Argumentai iš J. Biliūno novelės	Argumentai iš J. Savickio novelės
Pasakotojas, jo žiūros pozicija	Kalba pirmuoju asmeniu emociškai, ieško kontakto su klausytoju, iš anksto numato būsimus įvykius.	Atsisakoma visažinio pasakotojo, į pasaulį žiūrima vaiko akimis. Nuolat keičiama pasakotojo distancija, tai jis priartėja prie pasakojimo, tai atitolsta.
Laiko ir erdvės komponavimas	Laikas komponuojamas retrospektyviai, didžiausią dėmesį skiria žmogaus vidinei erdvei.	Pasakojama dabarties laiku, veiksmas kuriamas skaitytojo akyse čia ir dabar. Piešiant erdvę, pabrėžiamas kaimo žmonių bendruomeniškumas. Akcentuojamos tos erdvės detalės, kurios padeda atskleisti kūrinio esmę.

Pagrindinio veikėjo laikysena	Pagrindinis veikėjas sutampa su pasakotoju, kalba apie save atvirai, nuosekliai, aiški vertybių sistema. Pagrindinio veikėjo elgesys pagrįstas priežasties ir pasekmės ryšiu.	Pagrindinis veikėjas – vaikas – meniškos prigimties, naivus, impulsyvus, jo veiksmai netikėti – spontaniški.
Antraeilių veikėjų vaidmuo	Šie veikėjai padeda sukurti priežasties ir pasekmės ryšį, taip pat padeda atskleisti pagrindinio veikėjo charakterį, išgyvenimus.	Antraeilieji veikėjai tik simboliniai, jie įvesti tam, kad padėtų sukurti norimą situaciją.
Vertybės	Žmogaus sąžinė, dvasios ramybė, šeima, Dievas, religija.	Namai, humaniškumas, šeima, tikėjimas.
Stilius	Kūrinys pagrįstas klasikiniu pasakojimu: sakiniai ritmiški, išplėtoti, emociingi, nėra įmantrybių, kalba nuspalvinta pasakotojo emocijomis (nemažai retorinių klausimų ir sušukimų).	Kūrinys modernus: atsisakoma sklandžių ir nuoseklių pastraipų. Sakiniai trumpi. Skliausteliais ir kabutėmis išskiriamos tarp kitko pasakytos, bet nuspalvinančios ironijos gaida pasakotojo pastabos. Kalba prisodrinta tarptautinių arba kitų kalbų žodžių, žargonybių.

Perskaitykite literatūrinio rašinio „Teatro tema literatūroje“ dėstymo pastraipą ir atlikite užduotis.

JURGIO SAVICKIO NOVELĖ „KOVA“: GYVENIMAS KAIP TEATRAS

Modernistinėje Jurgio Savickio novelėje „Kova“ atgimsta barokinis pasaulio suvokimas, teigiantis, jog gyvenimas – tai teatras. Rašytojas kūrinyje pateikia daug tiesioginių aliuzijų, pagrindžiančių šią pasaulėžiūrą. Pasakotojas, kalbėdamas apie kaimo vaiko susitikimą su žyduku, juos pavadina dviem gyveniman išleistais aktoriais, o autorius, aprašydamas įvykius karčemoje, ne kartą pavartoja žodį „marionetė“. Tai parodo, jog personažams jau iš anksto skirtas tam tikras gyvenimo vaidmuo, jiems nesuteikta galimybė kurti savo likimą, jie yra tik stumdomi, valdomi aukštesnių jėgų, o jų egzistencijai iškyla grėsmė, nes jų sielos nėra laisvos. Vis dėlto nereikėtų apsiriboti vien kalbinėmis priemonėmis. Žodžiai „teatras, marionetė“ gali būti kalbinis žaismas, todėl svarbu atidžiau paanalizuoti veikėjų laikyseną, jų gyvenimo patirtį. Ryškiausias kūrinio personažas – vaikas, gimęs ir augęs kaime. Rašytojas, pasakodamas jo istoriją, sukuria gyvenimo paradoksą: vaikas yra priverstas per anksti suaugti, turi prisiimti suaugusiųjų pareigas. Būtent vaikas rūpinasi savo tėvais, atvyksta į miestą jų ieškoti. Pastebimas tam tikras vaidmenų sukei-

timas, nes vaikas yra brandesnis už savo tėvus. Būdamas meniškos prigimties, į gyvenimą jis žvelgia iš dalies filosofiskai, tačiau nepraranda ir realybės pojūčio, mąstydamas ir elgdamasis kaip suaugęs žmogus. Taip pat iškalbingos vaiko išorinį paveikslą kuriančios detalės: vos Pavelkami batai, per dideli, kažkieno atiduoti drabužiai ne tik atskleidžia, kad vaiku yra nesirūpinama, bet ir parodo, jog jis tarsi gyvena kažkieno kito, ne savąjį gyvenimą, taigi šiam pasaulyje tėra aktorius. Svarbus ir motinos elgesys. Karčemoje pamačiusi savo vaiką, iš pradžių ji tarsi pasikeičia: stengiasi atsisakyti važiuoti su vyrais, gina savo sūnų. Tai pastebi ir pasakotojas: „Vaidmuo keičiasi.“ Deja, vėliau vėl įvyksta pokytis ir motina išvažiuoja su vyrais, palikusi ant žemės gulėti bejėgį savo sūnų. Ši situacija atskleidžia, jog žmogaus laikysena, priklausomai nuo aplinkybių, gyvenime nuolat keičiasi, todėl jis tėra aktorius, tam tikru metu atliekantis tam tikrą vaidmenį. Taigi, pasitelkdamas kalbines priemones ir kurdamas skaudžias bei paradoksalias situacijas, J. Savickis novelėje „Kova“ atskleidžia gyvenimo kaip teatro suvokimą.

Užduotys

1. Prisiminkite J. Savickio novelę „Kova“ ir aptarkite, ar šioje pastraipoje neiškreipta novelės prasmė.
2. Įvertinkite rašiusio gebėjimus analizuoti, vertinti, apibendrinti.
3. Aptarkite, ar kūrinio interpretacija išsami, ar ji pagrįsta ne tik turinio analize, bet ir dėmesiu raiškai.
4. Raskite kontekstinius sakinius. Įvertinkite, ar tikslingai ir tinkamai remiamasi kūrinio kontekstu.
5. Prisiminkite skaitytus kūrinius ir parašykite tos pačios rašinio temos dar vieną dėstymo pastraipą, kuri sietųsi su perskaitytąja.
6. Neužmirškite dėmesio kalbinei raiškai, tinkamai ir tikslingai vartokite literatūros sąvokas.
7. Sukurtu darbu apsikeiskite su suolo draugu, parašykite vienas kitam pastabų, patarimų, neužmirškite pagirti.

3. 6. Lygindami dramos kūrinį, mokomės tinkamai vartoti dramatinio kūrinio sąvokas

Iš *Bendrujų programų*

11 – 12 klasių mokiniai privalo gebėti:

1.3.8. Skirti pagrindines dramos ypatybes.

1.3.9. Tinkamai vartoti dramatinio kūrinio sąvokas: personažas, monologas, dialogas, replika, remarka, konfliktas, kolizija, kulminacija.

Užduotys

1. Prisiminkite skaitytus dramos kūrinius ir, remdamiesi konkrečiais pavyzdžiais, pagrįskite teiginį: *Dramos kūriniuose didžiausias dėmesys skiriamas būties problematikai, išaukština- mos pagrindinės etinės vertybės: laisvė, tikėjimas, meilė, pareiga, gerumas, gailestingumas, pasiaukojimas, ištikimybė.*
2. Prisiminkite, kas būdinga dramos kūrinio struktūrai.
3. Kuo ypatinga dramos kūrinio kalbos organizacija?
4. Aptarkite konfliktų pobūdį, pagrįskite skaitytų kūrinių pavyzdžiais.
5. Prisiminkite V. Krėvės istorinę dramą „Skirgaila“ ir Just. Marcinkevičiaus poetinę dramą „Mažvydas“. Užpildykite pateiktą lentelę.
6. Užpildę lentelę, parašykite literatūrinę pastraipą apie vieną etinę vertybę, pavartokite ne mažiau kaip dvi literatūrinės sąvokas.

Eil. Nr.	Teiginys	Pavyzdys iš V. Krėvės „Skirgailos“	Pavyzdys iš Just. Marcinkevičiaus „Mažvydo“	Interpretacija
1.	Dramos personažai stengiasi suvokti savo santykį su aplinka ir su gyvenimu.			
2.	Monologas yra vidinio konflikto išraiška dramos kūrinyje.			
3.	Remarkose galima išvelgti metaforų, savotiškų mįslių, įprasminančių giluminius pasaulio ryšius.			

**KAIP LITERATŪROJE VERTINAMAS ŽMOGAUS
SIEKIS KEISTI PASAULĮ?**

(J. Biliūnas, V. Krėvė-Mickevičius, Just. Marcinkevičius)

Žmogus – nuolat tobulėjanti, naujų galimybių, geresnio gyvenimo ieškanti būtybė. Nenuostabu, kad siekis keisti pasaulį tampa kai kurių žmonių gyvenimo prioritetu. Pasiryžimas siekti permainų – brandžios, drąsios ir altruistiškos asmenybės bruožas. Pasaulio ir lietuvių klasikai – V. Krėvė, Just. Marcinkevičius, V. Šekspyras – savo dramos kūrinuose atskleidžia, jog pasiryžimas keisti pasaulį dažnai pareikalauja aukų. Šis siekis kyla ne tik iš individo nepasitenkinimo gyvenamojo laiko realybe, tačiau ir dėl sudėtingų istorinių aplinkybių.

Literatūra atskleidžia, jog individo siekis keisti pasaulį kartais žmogui gali būti per sunki našta. Pirmosios neoromantikų kartos atstovo V. Krėvės istorinėje dramoje „Skirgaila“ pagrindinis veikėjas atsiduria istorijos kryžkelėje. Kūrinyje vaizduojami laikai, kai Lietuva yra ką tik apsikrikštijusi, bet žmonių širdyse vis dar gaji pagonybės dvasia. Pagrindiniam personažui tenka svarbi užduotis: siekdamas savo šaliai šviesios ateities, jis privalo priimti naują tikėjimą ir kartu su visa tauta išsižadėti senųjų dievų, garbintų ilgus amžius. Krikščionybės priėmimas tolygus savotiškai tautos dvasinei metamorfozei: staiga turi pasikeisti pasaulėžiūra, pasaulėjauta, netgi vertybės. Skirgailai sunku prisitaikyti prie naujų laikų reikalavimų, todėl jis kenčia, išgyvena sudėtingą vidinį konfliktą. Skirgaila dramoje vaizduojamas kaip per silpnas tokiems epochos pokyčiams. Jis nepakelia istorinio laiko jam užkrautos naštos iš esmės pakeisti savo ir tautos gyvenimą, todėl veikėją matome vis labiau kenčiantį, vis piktesnį, grimztantį į dvasios bedugnę. Žmoniškumo ribas Skirgaila peržengia prievarta vedęs Oną Duonutę, tačiau visiškai praradusį humanistines vertybes veikėją matome tada, kai jis įsako užkasti Kelerį, savo konkurentą, gyvą. Pasitelkęs aštirus dialogus, taikliai žymėdamas remarkas, padedančias atskleisti Skirgailos konfliktus su savimi ir aplinkiniais, V. Krėvė atskleidė didžiulę tragediją valdovo ir žmogaus, kuriam keisti pasaulį buvo per sunku. V. Krėvės dramoje, kaip ir iškiliausiose V. Šekspyro istorinėse tragedijose, atskleidžiama, jog sudėtingų istorinių aplinkybių priverstas keisti pasaulį žmogus gali prarasti žmogiškumą.

Just. Marcinkevičiaus poetinėje dramoje „Mažvydas“, kaip ir V. Krėvės „Skirgailoje“, parodoma, jog siekis keisti pasaulį gali pareikalauti aukų. Pagrindinis kūrinio veikėjas – istorinė asmenybė, pats lietuviško rašto ir knygos kūrėjas Martynas Mažvydas. Jį, kaip ir Skirgailą, keisti pasaulį verčia istorinės aplinkybės. Pagrindinis veikėjas dėl protestantiško tikėjimo yra priverstas palikti Lietuvą. Atsidūręs svetimose erdvėse, jis vis tiek stengiasi būti naudingas žmonėms: Ragainėje įkuria špitolę, suteikia prieglaudą nelaimėliams. Tačiau veikėjas neslepia, kad taip elgiasi tik iš pareigos, nes taip myli ir supranta žmogų. Įdomu tai, kad ypatingu Mažvydo siekiu tampa noras pasodinti ąžuolą, Nemuno atplukdytą iš Lietuvos. Medžio prigijimas naujoje žemėje metaforiškai turi įprasminti ir paties Mažvydo likimą, ir susiskaldžiusios lietuvių tautos susitaikymą. Būtent pastangos keisti tautos ir atskirų žmonių mąstymą, sielą ir yra svarbiausia Mažvydo misija, apmąstoma Just. Marcinkevičiaus dramoje. Tam pagrindinis dramos personažas aukoja savo

gyvenimą, asmeninę laimę. Dialoge su sūnumi Kasparu Mažvydas atsiskleidžia kaip gilų vidinį konfliktą išgyvenantis žmogus: „Aš turbūt negyvenau lig šiolei, / O tiktai vykdžiau pareigą.“ Parigios ir laimės konfliktas verčia Mažvydą kentėti, tačiau jis neatsisako savo siekio keisti pasaulį, visų pirma žmogų, nors dėl to paaukoja net savo vienintelį sūnų. Kaip ir V. Krėvės drama, šis kūrinys atskleidžia pasiryžusio keisti pasaulį žmogaus būties dramatiškumą. Žmogus, aukščiau už asmeninę laimę keliantis visuomenės interesus, paaukoja brangiausią turtą – asmeninę laimę. Tai įtikinamai parodo lietuvių dramaturgai.

Renesanso epochoje iškilęs žmogaus kultas skatina individą patikėti savo jėgomis, galimybe pakeisti pasaulį. Tokiomis savo galimybėmis nepaliové tikėti Just. Marcinkevičiaus sukurtas Mažvydas, tokių galimybių keisti pasaulį įkvėptą personažą vaizduoja vienas žymiausių pasaulio dramaturgų V. Šekspyras filosofinėje dramoje „Hamletas“. Pagrindinio veikėjo užmojai milžiniški – kovoti su viso pasaulio blogiu. Hamleto, priešingai nei Skirgailos ar Mažvydo, apsisprendimui istorinės ar politinės aplinkybės didelės įtakos neturi. Hamletas kyla į kovą su visuomenėje egzistuojančiomis ydomis. Grįžęs iš Vitenbergo universiteto, herojus pamato, kad jo mylima Danija vis dar yra viduramžiška šalis, ir, sukrėstas tėvo mirties bei skubotų motinos tuoktuvių, yra pasiryžęs šią situaciją keisti. Hamletas garsiuoju monologu „Būti ar nebūti“ pasako, jog pasaulyje egzistuoja panieką, puikybė, atstumta meilė, neteisingi valdžios sprendimai. Svarbu tai, kad iš šmėklos sužinojęs tikrąją savo tėvo mirties priežastį Hamletas nepuola akiai keršyti. Kaip tikras Renesanso žmogus, veikėjas nori įsitikinti šmėklos žodžių teisumu, nes jam svarbiausia – įgyvendinti pilietinį teisingumą. Hamletas, kaip ir Skirgaila, siekdamas pakeisti pasaulį, neišvengia aukų, tačiau juos skiria Hamleto išsaugotas žmoniškumas. Kaip ir Mažvydas, Hamletas yra priverstas paaukoti savo meilę, asmeninę laimę. Šiuo atžvilgiu visi trys aptariamos dramos kūriniai panašūs, nes siekis keisti pasaulį yra neatsiejamas nuo aukos. Žmogaus gebėjimas pakilti virš asmeninės naudos intereso literatūroje yra išaukštinamas, tačiau įtikinamai parodoma, kiek daug pareikalauja pastangos keisti visuomenę ir patį žmogų.

Literatūra teigia, kad pasaulis, kaip ir žmogus, privalo nuolat keistis, tobulėti. Deja, kartais visuomenė nesugeba prisitaikyti prie kintančių istorinių aplinkybių, tada kyla konfliktų. Kartais vaizduojama priešinga situacija, kai vietoje stovintis, blogio kupinas pasaulis ima nebepatenkinti kai kurių žmonių. Tada iškyla drąsios, aukotis nebijančios asmenybės, pasiryžusios keisti pasaulį, jų konfliktas su konservatyviomis jėgomis neišvengiamas. Iškiliausi rašytojai savo kūryboje parodė, kad esminiai pokyčiai yra ilgas ir sunkus procesas, tačiau itin reikalingas *visuomenei*.

Užduotys

Vadovaudamiesi *Lietuvių kalbos ir literatūros VBE užduoties vertinimo kriterijais, įvertinkite rašinio turinį:*

Temos supratimas

Teksto struktūra

Kūrinių analizė, interpretavimas

Rémimasis kontekstu

3.7. Samprotavimo rašinių temos

1. Ką reiškia būti atsakingu žmogumi?
2. Kas ta Tėvynės meilė?
3. Kodėl žmonės turi branginti dvasios ramybę?
4. Ar gerumas – silpno žmogaus bruožas?
5. Tikėjimo prasmė žmogaus gyvenime
6. „O gal tėvynę reikia visą laiką lipdyt ir kurti, kurti ir lipdyti?“ (Just. Marcinkevičius)
7. Kaip gyvenimas išbando žmogaus dvasinę stiprybę?
8. Tėvų ir vaikų santykiai – amžina problema
9. Gyvenimas – spalvingas, kintantis ir... tragiškas
10. Kuo reikšminga žmogui atminties galia?
11. „Moters supratimas, vertinimas, lyginant su vyrų, nėra priešingi, jie yra kitokie.“ (V. Dajotytė)
12. Ko reikia, kad žmogus būtų laimingas?
13. Jautrumo problema šių dienų pasaulyje
14. Kodėl žmogui svarbu branginti laisvę?
15. Apie ką svajoja ir su kokiais sunkumais susiduria jaunas žmogus?
16. Kas lemia individo ir visuomenės santykius?
17. Kaip praeitis veikia kūrybingas asmenybes?
18. Kaip galima įprasminti tautinę tapatybę?
19. Kodėl svarbu branginti ir puoselėti gimtąją kalbą?
20. Ar įmanoma suderinti asmeninę laimę su pareiga visuomenei?
21. Meilė – žmogų keičianti jėga
22. Kas stiprina žmogaus kūrybines galias?
23. Ką reiškia būti išmintingu žmogumi?
24. Kodėl žmogui svarbi šeima?
25. Kas lemia žmogaus moralę?

3.8. Literatūrinių rašinių temos

1. Kaip literatūroje įprasminama istorija?
2. Kaip literatūroje atskleidžiamas pasaulio pažinimas?
3. Kaip suvokiama dora literatūroje?
4. Žmonių susvetimėjimo problema literatūroje
5. Kaip įprasminama kaltė ir atgaila literatūroje?
6. Meno reikšmės atskleidimas literatūroje
7. Kaip literatūroje vaizduojami lietuviai?

8. Žmogaus pareigos ir atsakomybės vaizdavimas literatūroje
9. Kaip literatūroje vaizduojamos meniškos prigimties asmenybės?
10. Kaip literatūroje vaizduojamos istorinės asmenybės?
11. Meilės tema literatūroje
12. Kuriantis žmogus literatūroje
13. Tėvų ir vaikų santykių vaizdavimas literatūroje
14. Žmogus ir gamta literatūroje
15. Teatro tema literatūroje
16. Lietuvos vaizdinys literatūroje
17. Kalbos galia
18. Žmogus ir knyga
19. Garbės samprata literatūroje
20. „Pasaulio auksas ir sidabras neatstos / Jaukių namų ir meilės šilumos.“ (J. V. Gėtė)
21. Ramybės ir dvasinio nerimo tema literatūroje
22. Grožio poveikio atskleidimas literatūroje
23. Kas tobulina ir kas naikina žmogaus asmenybę?
24. Kultūros epochų sąveika literatūroje
25. Jaunas žmogus literatūroje

Literatūra

- Baumilienė O. *Lietuvių literatūros konspektas abiturientui. Rašytojų gyvenimas ir kūryba*. Vilnius: Baltos lankos, 2013.
- Nauckūnaitė Z. *Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002.
- Notrimaitė-Muzikevičienė G., Ramonienė M., Pribušauskaitė J., Parulskis S., Žukas S. *Žmogus ir kalba. Lietuvių kalbos vadovėlis 11–12 klasėms*. Vilnius: Baltos lankos, 2012.
- Pascal Mercier *Naktinis traukinys į Lisaboną*. Vilnius: Tyto alba, 2008.
- Pociūtė-Abukevičienė D. *To paties žanro kūrinių lyginimas, atskleidžiant kūrinio individualumą. Poemos: Jono Radvano „Radviliada“ ir Kristijono Donelaičio „Metai“*; prieiga per internetą http://www.upc.smm.lt/tobulinimas/renginiai/medziaga/metodine_1_k_mokytojams/failai/Radvanas%20ir%20Donelaitis.pdf
- Speičytė B. *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
- Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*, Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2009.

Rašinių turinio ir konteksto analizė: įžvalgų gelmė ir paviršius arba kaip atpažinti išskirtinius gebėjimus analizuoti, vertinti, apibendrinti

Dainora Eigminienė

Vilniaus Šv. Kristoforo gimnazijos mokytoja ekspertė

Aušra Martišiūtė-Linartienė

Prof. dr. Lietuvių literatūros ir tautosakos Institutas

Problemos, išylančios rašant ir vertinant rašinius:

kūrinio turinio interpretacijos paviršutiniškumas,
kūrybiškumo slopinimas,
požiūrio siaurumas,
kaip atpažinti ir ugdyti išskirtinius gebėjimus.

Kaip ugdyti išskirtinius gebėjimus:

analizuojant gerus pavyzdžius,
mokantis iš literatūros kritikos,
ugdant mokinių savivokos įgūdžius, vertybinę brandą, skatinant asmeninį santykį su literatūros kūriniais,
ugdant savarankišką kritinį ir kūrybinį mąstymą.

1. Kultūrinis kontekstas kaip nuoseklus pasakojimas apie žmogų, istoriją, kultūrą

Perskaitykime: įvairūs šaltiniai apie kultūrinį kontekstą, kaip nuoseklų pasakojimą apie žmogų, istoriją, kultūrą

Mokykloje „reikia stiprinti kalbėjimo ir kalbėjimosi apie žmogiškąsias situacijas galimybes. Žmogaus gyvenimas žmogui visada yra įdomus. Arba gali būti įdomus. Reikia grįžti prie pasakojimo apie literatūrą galimybių. Grįžti ir prie istorijos pasakojimų. Pasakodami pasakojamės, laisvėjame nuo savo prigimtinių baimių, kompleksų, mažiname įtampas, silpniname neurozių

grėsmes. Kad pasakojimas galėtų tęstis kaip tam tikra kultūros, jos humanistinių prasmių linija, reikia išugdyti žmonių, gebančių pasakoti, pasakotis. Pasakojimas raštu [...] kultūriškai išugdytos sąmonės raiškos forma. Net jei rašysime kompiuteriu. Raštingas, kuris gali raštu pasakoti apie savo ir kitų gyvenimus – ir tų, kurie gyveno prieš amžius.“ (Daujotytė V. „Apie humanistinę strategiją Lietuvos mokyklose“. *Bernardinai*. 2009-06-15)

„Programoje iškeliami skirtingi lietuvių tapatybės istoriniai-kultūriniai [...] pasakojimai, kurių pažinimas padėtų ugdytis santykį su savosios kultūros ištekliais. Pagal šią kryptį mokykloje turi būti atskleista ir modernioji XIX a. pab. – XX a. I p. tautinė tapatybė su demokratinėmis, folklorinėmis, agrarinėmis šaknimis, sąlygiškai „jauna“ kalbiškai daugmaž vienalytė, su kultūriniais ir kalbiniu požiūriu gana grynu literatūros kanonu, moderniaisiais laikais savo jėgomis ir intelektualiniu potencialu pasiekusi universalių horizontų (V. Kavolis, A. J. Greimas, M. Gimbutienė, M. Lukšienė); tai nedidelės modernios Baltijos regiono tautos naratyvas, primenantis latvių, estų tapatybės naratyvus. Bet kartu – ir kitas pasakojimas: istorinė lietuvių tauta, turinti ilgą LDK valstybingumo, pilietinių idėjų, politinio veiksmo ir meno formų tradiciją, autentiškai perėjusi didžiąsias krikščioniškos Europos epochas ir originaliai plėtojusi jų kultūrą (Lietuvos Barokas), sukūrusi didžiulį kultūrinį arealą ne tik etninėje Lietuvoje, iškėlusį lenkusias savo laiką idėjas, tokias kaip tolerantiška Romos ir Bizantijos krikščionybės sankloda bei originali respublikoniška teisė. Tai ir daugiatautės visuomenės, ir senos aristokratiškos tradicijos, ir miesto kultūros pasakojimas. Jis daro lituanistinį diskursą artimą visų pirma Vidurio Europos tautoms, siūlo daugybę autentiškų jungčių su Europos ir pasaulio kontekstais, dialogišką ryšį su kitomis tautinėmis Lietuvos bendruomenėmis.

Abu šie pasakojimai – didelė stiprybė, nes turime kuo remtis, ieškodami globalaus ir lokalaus, kosmopolitinio ir tautinio tapatumo dermių. [...] Ir istorinės, ir modernios tautos naratyvas turi daug aktualių, netgi sutampančių klodų, juos mokykloje reikia atverti – tik taip mūsų vaikų sąmonėje rasis pasitikėjimas savitumu kaip išlaisvinančiu kūrybinę energiją.“ (Kvietkauskas M. „Lituanistinio švietimo kryptys: kaip peržengti globalizacijos ir tautiškumo konfliktą?“ *Literatūra ir menas*. 2014-05-09)

Kaip nuoseklaus kultūrinio pasakojimo (mito aspektu) pavyzdį analizuosime rašini tema „Kam žmonėms reikalingi mitai?“

KAM ŽMONĖMS REIKALINGI MITAI?

(J. Radvanas, Maironis, M. Ivaškevičius)

Prancūzų mąstytojas, absurdo filosofijos atstovas Alberas Kamiu yra užsiminęs: „Trojos karas vyks toli nuo mūsų lauko.“ Pasitelkdamas graikų mitologiją, Homero poetas, jis atskleidžia mito svarbą žmogui visais laikais. Sukurti mitai nepriklauso tik senovės žmogui, jie priklauso ir mums. Trojos karas, lyg kovos už vertybes archetipas, vyksta ir šiandien. Tad šiuo rašiniu norėčiau aptarti, kodėl žmogui buvo ir yra reikalingi mitai.

Kažkas gal sakytų, kad mitas yra tik fantazijos vaisius, niekaip nesusijęs su gyvenimo realybe, kad jis visai nereikalingas, kad svarbiausia apčiuopiamas gyvenimas, mokslas, kuris daugiausia gali pasakyti apie žmogų ar jo prigimtį. Tačiau net pats mokslas yra ištyręs sąmonės, vaizduotės galią mūsų realybei. Jungo psichologiniai veikalai atskleidžia, kad viską, ką mes manome apie gyvenimą, visas savo elgesio priežastis ir tai, kokie mes esame, galime atrasti sapnuose, kurie yra sąmonės, mūsų vaizduotė išraiška. Mitologija yra žmonių kūrybos, vaizduotės, sąmonės vaisius, ji – kaip sapnai. Kartais atrodanti nesąmoninga, žiauri, ji slepia savyje archetipus, tiesas, idėjas, dėsnius. Žymus romantizmo atstovas Adomas Mickevičius yra pasakęs: „Tikėjimas, jausmas man sako daugiau nei akys mokslinčiaus ar stiklas“. Tad mitas yra gal net arčiau mūsų realybės, nei kartais gali atrodyti. Jį skaitydami galime suvokti daugiau nei vartydami kokį mokslinį žurnalą. Kitaip tariant, mitas yra reikalingas, jis apreiškia tiesą apie žmogų, jame slypi žmonijos patirtys, jų vertybinės sistemos.

Taigi, visų pirma, manau, kad mitai padeda suvokti gyvenimo tiesą, ir, ją suvokus, vertingiau, šviesiau gyventi, rinktis. Matyt, kiekvienam žmogui, ypač vakarietiškos, krikščioniškos kultūros atstovui, žinomas žydų mitas apie žmogaus nuopuolį Edeno sode. Adomas ir Ieva, sugundyti žalčio, šėtono, nepaklūsta Visagaliui Dievui ir paragauja vaisiaus nuo pažinimo medžio. Teologai šį nepaklusnumą įvardija kaip pasididžiavimo, nenuolankumo nuodėmę. Teisingasis Dievas mite išstremia Adomą ir Ievą iš rojus, jie pasmerkami kentėti, vargti, nepatirti pilnatvės. Panašumų galime atrasti ir senovės graikų mitologijoje. Mite „Prikaltasis Prometėjas“ pasakojama apie Prometėją, pavogusį iš dievų ugnį ir padovanojusį ją žmonėms. Ugnies perdavimas yra laikomas kultūrinio gyvenimo pradžia (taip pat, kaip ir žmogaus ištrėmimas iš rojus), bet už šį nepaklusnumą dievams, Dzeusas Prometėją nuteisia amžinai kentėti – jis prikalamas prie uolos, o jo vidurius kasdien drasko maitvanagiai. Taigi, šie du, dviejų skirtingų, bet reikšmingų kultūrų mitai atskleidžia gyvenimo tiesą – nepaklusnumas, išdidumas yra žmogaus kančios esmė. Todėl, norėdami patirti mažiau skausmo, šviesiau gyventi, turime nuolat rinktis nuolankumą, paklusnumą Dievui, o ne išdidumą, tamsą.

Antra, mano nuomone, mituose slypi idealai, vertybės, kurie padeda žmogui silpnomis akimirkomis, jį drąsina. Ne tik graikų dainius Homeras apdainavo Achilą „Iliadoje“, bet ir lie-

tuvių renesanso poetas Jonas Radvanas apdainavo LDK karo etmoną Radvilą Rudąjį. Kūrinys „Radviliada“ yra laikomas LDK herojiniu epu, jame mitologizuojamas nepaprastas didvyris, herojus, kovojęs už Lietuvos laisvę ir garbę. Radvanas aprašo Radvilo Rudojo stiprybę, galybę, garbingus pasirinkimus – pavyzdžiui, nors ir bandė jį karalius Steponas Batoras atkalbėti nuo lemtingo mūšio, jis pasirinko kariauti, ir toliau būti ištikimas Lietuvai, tęsti LDK tradiciją, protėvių pradėtą darbą. Mirties akivaizdoj Radvila meldžiasi – tai reiškia, kad jis ne tik atsidavęs savo valstybei, tradicijai, žmonėms, bet ir Dievui. Jis yra nuolankus ir todėl be galo stiprus. Visi šie didingi karvedžio bruožai, jo vertybės gali tapti žmogui atrama sunkiu metu. Prisiminus idealaus žmogaus paveikslą, galime atrasti stiprybės tauriai, išmintingai gyventi. Mite slypinčios vertybės padeda žmogui tapti nugalėtoju net ir sunkiausiomis gyvenimo akimirkomis.

Apibendrinant, mitas padeda žmogui suvokti tiesą, gyventi pagal ją, jis padeda nugalėti sunkumus ir nepalūžti. Skaitydami mitus mes galime tapti stipresniais, žmogiškesniais, išmintingesniais. Tad nepailskime trokšti šių vidinių savybių, dėkokime savo protėviams už paliktus vaizduotės turtus, mokykimės iš mitų, perduokime juos ateinančioms kartoms, juos patys kurkime savo gyvenimais.

Rašinio komentarai.

Iš ko atpažinti mokinio darbo išskirtinumą?

- Rašinyje atskleidžiamas platus mito literatūrinio ir kultūrinio konteksto išmanymas: Antika (graikų mitologija, Prometėjo mitas, Homero poemos), Biblija (žydų mitas apie žmogaus nuopuolį Edeno sode), Renesansas (J. Radvanas „Radviliada“), Romantizmas (A. Mickevičius „Romantika“), XX a. literatūra ir kultūra (K. G. Jungas, A. Kamiu).
- Remiamasi ne tik programoje privalomais (A. Mickevičius „Romantika“, J. Radvanas „Radviliada“), bet ir neprivalomais kūriniais (Homero „Iliada“, A. Kamiu esė „Elenos išstremtis“, žiniomis apie K. G. Jungo kolektyvinės sąmonės teoriją ir archetipo sąvoką).
- Tinkamai vartojamos sąvokos, žodžiai (archetipas, mitas, apreiškia ir kt.).

Savarankiškas mąstymas

- Sąsajos su asmenine patirtim – argumentuojama remiantis privalomomis ir savarankiškai perskaitytomis knygomis, atskleidžiamas mito reikšmės supratimas, mito perėmimo ir perdavimo tradicija, suvokiamas įsipareigojimas ją tęsti.
- Savarankiškai atrastos kultūros jungtys tarp 1821 m. parašyto Romantizmo kūrinio – A. Mickevičiaus eilėraščio „Romantika“ ir K. G. Jungo įžvalgų, tarp Biblijos ir Antikos mito, tarp skirtingų epochų – Antikos ir Renesanso epų herojų – Homero „Iliados“ Achilo ir J. Radvano „Radviliados“ Radvilos Rudojo.
- Tinkamai parinktos ir panaudotos citatos: citata iš A. Kamiu esė – „Trojos karas vyks toli

nuo mūšio lauko“, citata iš A. Mickevičiaus eilėraščio „Romantika“, – „Tikėjimas, jausmas sako daugiau man / Nei akys mokslinčiaus ar stiklas“. (Vertė Kornelijus Platelis).

- Polemizuojama su paviršutinišku požiūriu į mitą kaip prasimanymą, fantazijos vaisių, kuris „niekaip nesusijęs su gyvenimo realybe“. Polemikoje argumentuojama remiantis mokslininko K. G. Jungo mintimi, – sapnai, vaizduotė, mitologija slepia savyje archetipus, tiesas, idėjas, dėsnius. Pasiremiamas K. G. Jungo mintis atliepiančiu Romantizmo epochos kūrėjo A. Mickevičiaus tekstu.
- Gebama žiūrėti keliais rakursais iš karto. Rašinyje argumentai pasitelkiami iš mokslo ir literatūros sričių – K. G. Jungas, A. Mickevičius; lyginamas antikinis Prometėjo mitas ir krikščioniškosios kultūros pasakojimas apie Adomo ir Ievos išvarymą iš Edeno sodo.
- Vertina, atsirenka, kas svarbiau, turi savo pagrįstą požiūrį. Analizuojamas „Radviliados“ epizodas tiksliai pagrindžia rašinio autoriaus mintį.
- Savarankiškos išvados apie dvilypę mito prasnę, – viena vertus, mite atskleidžiamas nuolankumo reikalavimas, kita vertus, – herojaus stiprumas, herojiškumas: „Taigi, šie du, dviejų skirtingų, bet reikšmingų kultūrų mitai atskleidžia gyvenimo tiesą – nepaklusnumas, išdidumas yra žmogaus kančios esmė. [...] Jis [Radvila Rudasis] yra nuolankus ir todėl be galo stiprus. [...] Mite slypinčios vertybės padeda žmogui tapti nugalėtoju net ir sunkiausiomis gyvenimo akimirkomis“.

2. Mokymas(is) iš literatūros kritikos. Vertybinės brandos ugdymas

Perskaitykime: įvairūs šaltiniai apie estetikos ir vertybių sąsajas.

„Nėra grožinės literatūros be vertybinių projekcijų. Skaitydamas knygas asmuo neišvengimai įrašo į savo giliuosius sąmonės klodus įvairius vertybinius projektus. Taigi knyga formuoja mūsų vertybinių gyvenimo matymą, išlaisvina mus iš pragmatizmo, iš buvimo daiktu tarp daiktų situacijos“. (Tamošaitis R. „Literatūra kaip žmogaus, visuomenės ir tautos laisvės mokytoja“)

„Greta estetiškos paskirties menas turi ir kitą: atkurti vertybes, atšviežinti jas ir seniai nuvalkiotai tiesai suteikti naują pavidalą“. (Ivaškevičius M. „Stilius plius“).

Mokymasis iš literatūros kritikos, lyginant estetinius ir vertybinius aspektus analizuojančius du tekstus – mokinio rašinį ir literatūrologo tekstą – padeda sukonkretinti uždavinius, kuriuos turi kelti mokiniai, analizuodami, interpretuodami, vertindami literatūros kūrinius, tobulindami savo parašytą rašinį. Lyginant mokinio literatūrinio rašinio (1) ir literatūrologo teksto (2) ištraukas išryškėja, kad analizavimo, interpretavimo, vertinimo gebėjimų ugdymas yra neatsiejamas nuo vertybinės brandos ugdymo.

HAMLETIŠKOS ASMENYBĖS LIETUVIŲ LITERATŪROJE (1)

(A. Mickevičius, V. Krėvė, V. Mykolaitis-Putinas)

„Būti ar nebūt“ – bene įsimintiniausia Renesanso dramaturgo Viljamo Šekspyro tragedijos „Hamletas“ frazė. Ji apibendrintai nurodo vidines veikėjo kančias, abejones, pastangas rasti teisingiausią sprendimą. Hamletas nėra vienintelis toks veikėjas – hamletiškų asmenybių, nuolat analizuojančių savo siekius ir besirenkančių veikimo galimybes, literatūroje radosi ir vėlesniais laikais. XX a. rašytojas V. Krėvė savo tragedijoje „Skirgaila“ vienas pirmųjų lietuvių literatūroje pavaizdavo herojų, kenčiantį dėl to, kad negali suderinti proto ir širdies balso ir galiausiai išduodantį savo idealus. Dramoje Lietuvos valdovas Skirgaila (XIV a. Jogaila brolių Skirgailų paskyrė savo vietininku Lietuvoje) yra atsidūręs situacijoje, kurios negali pakeisti: Lietuva – jau pakrikštyta valstybė, tačiau dauguma lietuvių dar tiki senaisiais dievais. Aplinkybės dramatiškos, nes Skirgaila suvokia, kad vėl grįžęs prie senojo tikėjimo pasmerktų savo tautą istorinei nebūčiai, tačiau pripažinęs krikščionybę, visus priverstų gyventi klasta ir melu. Kaip būdinga Europos romantizmui, rašytojui rūpi vienišas, savo vertybėms ištikimas žmogus – būtent toks yra Skirgaila. Jo idealas – didinga Lietuva. Jis – puikus valdovas, kai reikia už ją kautis jėga. Šio principo, net ir suvokiant realią Lietuvos padėtį, atsisakyti kunigaikščiui sunku, bet, rodos, įmanoma. Tačiau kai į politinį žaidimą įsiveržia dar ir meilė, jis nebepajėgia suderinti širdies poreikių su valstybiniais reikalais. Veikėjas yra tragiška asmenybė, nes trokšta gero ir savo tautai, ir mylimajai, bet nežino vieną būdą, kaip tai pasiekti – valdovo galią. Galima teigti, kad šis vidinis įsitikinimas ir skatina veikėją pasielgti žiauriai: jis priešininką liepia palaidoti gyvą, kovą su krikščionyste apribodamas vieno krikščionio nužudymu. Skirgailos vidinė kova akivaizdžiai nematoma – nėra ją atskleidžiančių monologų, tačiau jos vyksmą galima numatyti iš glaustų remarkų, apibūdinančių valdovo laikysenos kaitą. Kilnaus tikslo išsaugoti Lietuvos žemes ir primityvaus keršto jausmo kovą laimi pastarasis, nes naujomis aplinkybėmis Skirgaila neįstengia atsisakyti senojo galios principo. Dramos pabaigoje pagrindinis veikėjas lieka „būti“, bet vienas, nelaimingas, neradęs išeities nei sau, nei tautai. Jis įrodo savo galią, bet žlunga moraliai. Taigi V. Krėvė šioje dramoje pavaizdavo neišvengiamų permainingų akivaizdoje besiblaškančių žmogų, kuris, deja, kitaip nei Hamletas, neįveikia savo niūrios bei tiesmukos prigimties bei įprasto elgesio ir pamina valdovui deramus kilnius principus.

Toje pačioje dramoje V. Krėvė pavaizdavo ne tik vertybių krizės sugniuždytą asmenybę, bet ir žmogų, kuris iš panašios situacijos pasirenka teisingą išeitį. Pagrindinio veikėjo konkurentas vokiečių riteris Keleris pasiaukoja dėl to, ką seniai buvo nuvertinęs, – dėl moters garbės. Veikėjas yra mąstanti asmenybė, todėl nebemeluoja sau, kad nukariaudamas kitus išliko doras krikščionis. Todėl jį, kaip ir Skirgailą, iki tol nepažintas meilės jausmas užklumpa kaip sunkiausias išbandymas. Riteris pamilsta Skirgailos kalinamą Oną Duonutę, kad liktų nesutepta jos garbė, leidžiasi užkasa-

mas gyvas (riteriai didžiausiomis vertybėmis laikė kilnumą, pasiaukojimą, garbę). Kelerio vidinę kovą slepiantis karste atskleidžia sąlyginė scena- Šviesiojo ir Tamsiojo vyrų ginčas. Tamsusis vyras gundo gyvenimo malonumais ir skatina gelbėtis, Šviesusis vyras kalba apie sielos išganymą, kilnią auką ir garbingą mirtį. Kovą laimi riterio dvasia – veikėjas lieka ištikimas kilnumo principui. Keleris morališkai stipresnis už Skirgailą, nes užgniaužęs savisaugos instinktą žūsta sąmoningai. V. Krėvė sukūrė riterio, sugebančio pasirinkti nebūtį, kuri lemia jo moralinę pergalę, paveikslą.

[...] personažai įtemptai svarstydami ir neatšaukiamai apsisprendami atskleidžia tiek savo hamletišką – tikrumo siekiančią – prigimtį, tiek hamletiškus – vertybėmis pagrįstus – veikimo principus.

Literatūrologo teksto pavyzdys

M. KVIETKAUSKAS. PILIETIŠKUMO PRADMENYS: PILIS IR POEZIJA (2)

[...] Dramos veiksmas vyksta Vilniaus Aukštutinėje pilyje XIV a. pabaigoje, praėjus porai metų po Lietuvos krikšto. Vytautui pasitraukus pas kryžiuočius dėl dinastinių kovų su Jogaila, Lietuvą valdo šio brolis ir vietininkas, ūmus ir prieštaringas Skirgaila. Pirmoji paralelė su mūsų šiandiena – Krėvė vaizduoja Vilniaus pilyje vykstančią politinę kovą dėl dabartinės Ukrainos žemių, Voluinės ir Podolės kunigaikštysčių, priklausomybės. Skirgaila, kaip žinome, Vytautui tapus Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu po pasiektos santaikos su pusbroliu Jogaila, iki pat mirties gaus valdyti Kijevą, kurio Pečioros Lauroje jis ir yra palaidotas. Į pilyje vykstančių politinių intrigų dėl Ukrainos mazgą įsipina jaunos rusėnų kunigaikštystės Onos Duonutės likimas – nuo to, kam atiteks jos ranka, priklausys ne tik LDK valdomų slavų žemių integralumas, jos nepriklausomybė nuo Lenkijos, bet ir teisės į politinės konkurencijos plėšomas Ukrainos žemes, „kur upės pienu ir medumi teka“. Todėl Skirgaila pilyje prievarta sulaiiko Oną Duonutę, vykstančią pas savo sužadėtinį, ir, siekdamas ginti Lietuvos interesus, priverčia už jo ištekėti. Taigi siekdamas politinių tikslų, jis savo kelyje pamina pirmą pilietiško pradžios – šeimą, pasityčioja iš jos, siekia ją paversti tik savo galios įrankiu, o ne gyvenimo kūrybos židiniu. Krėvė vaizduoja Skirgailą kaip puikiai suvokiantį savojo meto geopolitinį konfliktą valdovą, kuris perpranta svetimų galių siekius nusilpninti ir užgrobti Lietuvos valstybę, kaip valstybės idėjai visiškai ištikimą ir jos galios siekiantį monarchą. Tačiau Skirgaila veikia remdamasis tik savo priešų realių interesų ir silpnybių numatymu, klasta, įtarumu ir karine galia, sakytume, pagal makiaveliškuosius ar Bismarcko *Realpolitik* principus. Siekdamas politinių tikslų, jis laikosi tik dabarties konjunktūros, visa kita jam atrodo nereikšminga ir neaktualu. Todėl jis užgniaužia savo vidinį palankumą senajai lietuvių religijai, bet kartu tėra formalus krikščionis, kuris vien žaidžia pagal sau naudingas buvusių priešų – kryžiuočių ir lenkų, dabar viešinčių Aukštutinėje pilyje – taisykles. Be to, jo sąžinėje šmėkščioja, kaip užsimenama dramoje, paties Skirgailos ir jo bajorų nužudyto Kęstučio šešėlis, kurio žygiai, spėjama, buvo lietuvių istorinių epinių giesmių ciklo dalis.

Todėl Skirgaila pamina ir antrąjį pilietiškumo pradmenį – poeziją, senųjų giesmių perteikiamą istorinės tradicijos atmintį ir tas vertybes, kurių laikytis jį skatina paskutinis Vilniaus pilies vaidila Stardas. Cituoju Skirgailos žodžius: „Tu suaudrinai mano sielą, vaidila, ir man prisispavavo kiti laikai, kitoki darbai. Aš nebeklausysiu daugiau tavo senovinių dainų. Tu jomis nori mane sugundyti. Dabarties laikai – kiti laikai, ir kitokių man reikia dainų. Tik tu man jų nepadainuosi. [...] Nutilk ir nekalbėk, vaidila. Tau bus geriau ir mums ramiau. [...] Aš maloniai klausiau tavo gražių dainų ir dar klausysiu, bet valdymo reikaluose tu man ne patarėjas. [...] Tau nėra reikalo rūpintis, kaip aš pasielgsiu. [...] Gerk mano vyną, dainuok mums savo gražias dainas – to aš tave prašau, bet tavo patarimų man nereikia.“ Taigi Skirgaila sutinka mėgautis giesmėmis, poezija prie vyno taurės, bet atsisako priimti tos poezijos tiesas, moralinę žinią, ir jam pačiam labai nemalonų istorinį pasakojimą. Skirgaila tvirtina, kad poezijos vieta jo pilyje nuo šiol bus atsietą nuo tradicijos atminties, nuo didvyriško veiksmo ir sąžinės balso, kad poezija jo pilyje bus tik pramoga. O po to jis ciniškai pasiūlo Stardui pagiedoti savo giesmes dabartinių pilies svečių, buvusių mirtinių priešų kryžiuočių, pramogai: „Daugaila, pasitiksi svečius. O tu, vaidila, dar padainuosi mums rytojaus puotoje, kurioj pavaišinsime svetimšalius. Teišgirsta ir jie, kokias gražias turime dainas.“ Dabar toks Skirgailos nurodymas tikriausiai būtų pavadintas tarptautine kultūros sklaida.

Štai šią akimirką Stardas neištvėręs trenkia į žemę savo kankles: „Jei mano kankliai nesužavėjo jūsų sielų savo stygų aidu, galgi sužadins mirties dejavimu. Daugiau nebeišgirsite mano dainų tu, kunigaikšti, ir jūs sunykę bajorai! (*Įnirtęs drožia kankliais į žemę, ir jie pabyra šipuliais*) Mirkite, kankliai.“ Taip Vilniaus pilyje miršta antrasis pilietiškumo pradmuo – poezija kaip vertybių kūryba.

Krėvės dramoje vaidila Stardas vaizduojamas kaip prie savo tradicijos prisirišęs ir absoliučiai ta savastimi pasitikintis žmogus. Skirgailą ir jo bajorus jis beviltiškai ragina nepamiršti savųjų vertybių, savųjų dievų bei papročių ir gali atrodyti esąs provincialus retrogradas. Tuo tarpu konjunktūriškas ir makiaveliškas Skirgaila mano, kad elgiasi itin moderniai, kad veidmainiauti, manipuliuoti žmonėmis ir mindyti vertybes jį verčia pati europietiškoji, krikščioniškoji Lietuvos dabartis. Tačiau dramos kulminacijoje pasirodo, jog savastimi pasitikintis Stardas gina universalų žmogiškumą: kai Skirgaila įsako bajorams pulti vokiečių riterį Kelerį, bandantį išgelbėti suimtą ir jo pamiltą Oną Duonutę, vaidila Stardas stoja ginti vokiečio, nes žino šventą tėvų paprotį – reikia gerbti savo pilies svečią. Jei Vilniaus pilyje būtų užpulti taikūs svečiai, „didžiausia ištiktų gėda jus ir visą šalį“. Pilis turi būti saugi ne tik saviesiems, bet ir svečiams, taikiems svetimtaučiams. Gindamas vokiečių, Stardas sužeidžiamas ir miršta. Taigi per ištikimybę lietuviškai savasčiai jis lieka ištikimas ir universalioms europietiškomis, pilietiškumo ir žmogiško padarumo vertybėms, kurias, nepaisydamas visų kultūrinių skirtumų, galiausiai išpažįsta ir jaunas vokiečių riteris. Iškalbinga, kad herojiškus veiksmus Krėvės pavaizduotoje Vilniaus pilyje atlieka du žmonės – poetas ir svetimšalis; patys lietuvių bajorai jų nebepajėgia atlikti. Pasityčiojusį iš pirmųjų pilietiškumo pradų – šeimos, meilės ir poezijos – Skirgailą apima nepasitikėjimas savaisiais, įtarumas savo ištikimiausiems bajorams ir kariams, tikra paranoja, ir galiausiai regime, kaip iš jo pilies traukiasi, skirstosi žmonės, ir toji pilis subyra.“

Rašinio komentarai.

Rašinio temos supratimas.

Rašinio „Hamletiškos asmenybės lietuvių literatūroje“ temos objektą (dalyką) rašantysis įvardija kaip *universalią žmogaus pasirinkimo problemą*. Hamletiškos asmenybės esminiu bruožu laikomas tikslas „rasti teisingiausią sprendimą“.

Tikslinga analizuojamų kūrinių, epizodų, personažų atranka, problemos formulavimas.

Rašinio (1) ištraukoje analizuojami du V. Krėvės dramos „Skirgaila“ personažai – Skirgaila ir Keleris, suformuluojama abiem personažams būdinga pasirinkimo problema: „Lietuvių neoromantizmo atstovas Vincas Krėvė dramoje „Skirgaila“ sukūrė du veikėjus, aplinkybių verčiamus rinktis, patiriančius dvasinę kančią, bet skirtingai sprendžiančius savo dilemas“. (Kūriniai susiejami pasirinkimo problema: „Abiejų autorių personažai įtemptai svarstydami ir neatšaukiamai apsisprenddami atskleidžia tiek savo hamletišką – tikrumo siekiančią – prigimtį, tiek hamletiškus – vertybėmis pagrįstus – veikimo principus“.)

Analizės aspektai.

Analizuojant V. Krėvės dramą pasirinkti trys analizavimo, interpretavimo aspektai. Skirgaila, kaip hamletiška asmenybė analizuojamas remiantis sąvokomis *idealai, vertybės, moralė*. Kaip idealų, vertybių, moralumo sinonimas vartojama sąvoka *kilnūs principai*: „Taigi V. Krėvė šioje dramoje pavaizdavo neišvengiamų permainų akivaizdoje besiblaškantį žmogų, kuris, deja, kitaip nei Hamletas, neįveikia savo niūrios bei tiesmukos prigimties bei įprasto elgesio ir pamina valdovui deramus kilnius principus“.

Sąvokos – idealai, vertybės, moralė – vartojamos dažnai, tačiau pravartu pasitikslinti jų reikšmes žodyne, sąvokos turinį analizuojančioje mokslinėje literatūroje.

Perskaitykime:

Ideālas [pranc. idéal < gr. idea – sąvoka, vaizdinys]:

1. tobulybė, pavyzdys, aukščiausias tikslas;
2. žmogaus veiklos tikslo vaizdas, kuriame nėra tikrovės prieštaravimų.

(*Tarptautinių žodžių žodynas*: Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985)

Morālė [pranc. morale < lot. moralis – dorovinis], dorovė, žmonių elgesį reguliuojančios normos ir principai, viena visuomeninės sąmonės formų.

(*Tarptautinių žodžių žodynas*: Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985)

Vertybės – tai specifinės mus supančio pasaulio objektų ir reikšmių charakteristikos, turinčios teigiamą reikšmę žmogui, kolektyvui, visuomenei. Objektai ir reiškiniai tampa vertybėmis tik dėl to, kad jie įtraukiami į žmonių visuomenės būties sferas. Todėl vertybės paprastai yra tokie nuo visuomenės priklausomi objektai ir reiškiniai, kurie, patenkindami kuriuos nors žmogaus poreikius bei interesus, turi teigiamos reikšmės.

(Terminų žodynas (<http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/v/vertybe>))

Vieningos vertybių sampratos nėra, ji traktuojama skirtingai, tačiau „greta nuolatinės vertybių kaitos egzistuoja ir tai, kas toje kaitoje išlieka pastovu“.

(Kanišauskas S. „Vertybių erdvėlaikis: kaitos ir pastovumo problema“).

„Įvairių sričių mokslinėje literatūroje keliamas klausimas, kas gi daugiausia lemia žmogaus gyvenimo prasmę. Atsakymas į šį klausimą vienaip ar kitaip siejamas su vertybėmis. „Yra nesuardoma vidinė priklausomybė tarp mūsų poreikių ir siekių, vertybių, idealų ir prasmės“, – pabrėžia B. Kuzmickas [2004, p. 57]. Vertybės padeda žmogui ne tik susivokti sudėtingame pasaulyje, bet ir pasirinkti tai, kas jame yra iš tiesų prasminga. [...]

Prasmė įvardintina kaip kertinis žmogaus gyvenimo stimulus, turinys ar pamatas, o gyvenimas be prasmės – kaip buvimas bei egzistavimas, kreipiantis žmogų į medžiaginę, jutiminę [...] tikrovę. Vadinasi, žmogus, patirdamas beprasmiškumo jausmą, negali tinkamai pasirūpinti nei savo, nei kitų gyvenimu. Į gyvenimo prasmės turinį įtrauktinos *dvasinės vertybės*. Iš jų pirmenybė teiktina *dorovinėms* vertybėms, kaip gėrio branduoliui, pasižyminčioms specifinėmis integracinėmis, reguliacinėmis, korekcinėmis ir kūrybinėmis ypatybėmis. Kita vertus, dorovinės vertybės glaudžiai siejamos su *tiesa* (arba gnostinėmis vertybėmis), padedančia giliau išvelgti gyvenimo prasmę, *tikėjimu* (arba religinėmis vertybėmis), atveriančiu naujus giluminius prasmės klodus, taip pat su *grožiu* (estetinėmis vertybėmis), tarsi suvienijančiu minėtas vertybes. Tokiu atveju prasmės turinį sudaro vientisa, holistinė vertybių sistema.”

(Aramavičiūtė V. „Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas“)

Dviejų tekstų lyginamoji analizė

Rekomenduojama mokiniams duoti dviejų tekstų lyginimo užduotį, – pasiūlyti savarankiškai surasti lyginimo aspektus (arba lyginimo aspektus pateikia mokytojas), surasti ir pacituoti lyginamus abiejų tekstų fragmentus, atlikti lyginamąją analizę, komentuoti tekstų panašumus ir skirtumus.

Klausimų formulavimo pavyzdžiai, aiškinantis tekstų lyginimo aspektus

Literatūriniame rašinyje (1) kūrinio interpretacija pradedama teiginiu, kad „XX a. rašytojas V. Krėvė savo tragedijoje „Skirgaila“ vienas pirmųjų lietuvių literatūroje pavaizdavo herojų, kenčiantį dėl to, kad negali suderinti proto ir širdies balso ir galiausiai išduodantį savo idealus“. Kas rašinyje laikoma personažo idealais?

Pirmasis lyginimo aspektas. Skirgailos pozityvių bruožų apibūdinimas	
(1) Jo idealas – didinga Lietuva. Jis – puikus valdovas, kai reikia už ją kautis jėga.	(2) Krėvė vaizduoja Skirgailą kaip puikiai suvokiantį savojo meto geopolitinį konfliktą valdovą, kuris perpranta svetimų galių siekius nusilpninti ir užgrobti Lietuvos valstybę, kaip valstybės idėjai visiškai ištikimą ir jos galios siekiantį monarchą.

Komentarai.

Rašinyje (1) Skirgailos idealai susieti su valstybe, su valdovo savybėmis: valstybė – „didinga Lietuva“, Skirgailai imponuojantys valdovo bruožai – karinė, fizinė jėga.

Literatūrologo tekste (2) Skirgaila taip pat apibūdinamas kaip valstybei visiškai ištikimas, valstybės galios siekiantis valdovas, tačiau pirmiausia atkreipiamas dėmesys į Skirgailos protą, į gebėjimą perprasti savojo meto geopolitinį konfliktą ir jo politinius mechanizmus.

Atkreiptinas dėmesys, kad Skirgailos charakterio bruožas – protas, išvalgumas – mokinio rašinyje nereflektuojamas.

Antrasis lyginimo aspektas. Skirgailos pasirinkimų situacijos

Skirgailos dramatiškumas rašinyje (1) susiejamas su *vertybių ir moralės* problemomis: „Kaip būdinga Europos Romantizmui, rašytojui rūpi vienišas, savo *vertybėms* ištikimas žmogus – būtent toks yra Skirgaila“. Kūrinio analizė rašinyje apibendrinama išvada, kurioje teigiamas personažo pasikeitimas: „Jis įrodo savo galią, bet žlunga *moraliai*“.

Mokinys pastebi ir reflektuoja vertybes, analizuodamas tris Skirgailos pasirinkimo situacijas:

1. pasirinkimą tarp senojo tikėjimo ir krikščionybės,
2. pasirinkimą, kaip elgtis su Ona Duonute,
3. pasirinkimą, kaip elgtis su Keleriu.

Literatūrologo tekste (2) Skirgailos pasirinkimai susiejami su šeimos, meilės ir poezijos vertybėmis: „Pasityčiojusį iš pirminių pilietiškumo pradų – šeimos, meilės ir poezijos – Skirgailą apima nepasitikėjimas savaisiais, įtarumas savo ištikimiausiems bajorams ir kariams, tikra paranoja, ir galiausiai regime, kaip iš jo pilies traukiasi, skirstosi žmonės, ir toji pilis subyra“. Prisiminime aukščiau cituoto V. Aramavičiūtės straipsnio „Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas“ mintį, kad „į gyvenimo prasmės turinį įtrauktinos dvasinės vertybės“, t. y. dorovinės vertybės, glaudžiai siejamos su tiesa, tikėjimu, grožiu, o žmogus, paneigęs šias vertybes, patiria „beprasmiškumo jausmą, negali tinkamai pasirūpinti nei savo, nei kitų gyvenimu“.

Palyginkime, kaip Skirgailos pasirinkimas tarp senojo tikėjimo ir krikščionybės interpretuojamas mokinio rašinyje (1) ir literatūrologo tekste (2).

Pasirinkimas tarp senojo tikėjimo ir krikščionybės	
(1) Dramoje Lietuvos valdovas Skirgaila (XIV a. Jogaila brolių Skirgailą paskyrė savo vietininku Lietuvoje) yra atsidūręs situacijoje, kurios negali pakeisti: Lietuva – jau pakrikštyta valstybė, tačiau dauguma lietuvių dar tiki senaisiais dievais. Aplinkybės dramatiškos, nes Skirgaila suvokia, kad vėl grįžęs prie senojo tikėjimo pasmerktų savo tautą istorinei nebūčiai, tačiau pripažinęs krikščionybę, visus priverstų gyventi klasta ir melu.	(2) Tačiau Skirgaila veikia remdamasis tik savo priešų realių interesų ir silpnųjų numatymu, klasta, įtarumu ir karine galia, [...]. Siekdamas politinių tikslų, jis laikosi tik dabarties konjunktūros, visa kita jam atrodo nereikšminga ir neaktuali. Todėl jis užgniaužia savo vidinį palankumą senajai lietuvių religijai, bet kartu tėra formalus krikščionis, kuris vien žaidžia pagal sau naudingas buvusių priešų – kryžiuočių ir lenkų, dabar viešinių Aukštutinėje pilyje – taisykles.

Komentarai.

Rašinyje (1) Skirgailos pasirinkimo problema interpretuojama apibendrintai, akcentuojant, kad Skirgaila situacijos negali pakeisti. Taip suprantamoje situacijoje personažas neturi galimybės veikti, mokinio žodžiais tariant, pasirinkti teisingiausią sprendimą. Todėl Skirgailos pasirinkimas tarp senojo tikėjimo ir krikščionybės moralės požiūriu neanalizuojamas.

Literatūrologo tekste (2) pasirinkimas tarp senojo tikėjimo ir krikščionybės analizuojamas atskleidžiant personažo veiklumą (veikimo tikslus, būdus), moralinio dvilypumo problemą, Skirgailos pasirinkimą, – jam reikšminga, aktualu yra „tik dabarties“ konjunktūra. Paaiškinama, kas lemia, kad Skirgaila „užgniaužia savo vidinį palankumą senajai religijai“ ir ką pasirenka vietoj senojo tikėjimo (tampa *formaliu* krikščionimi, kuris vien *žaidžia* pagal sau naudingas buvusių priešų taisykles).

Pasirinkimas tarp politinių tikslų ir šeimos vertybės

(1) Tačiau kai į politinį žaidimą įsiveržia dar ir meilė, jis nebepajėgia suderinti širdies poreikių su valstybiniais reikalais. Veikėjas yra tragiška asmenybė, nes trokšta gero ir savo tautai, ir mylimajai, bet nežino vieną būdą, kaip tai pasiekti – valdovo galią.

(2) Į pilyje vykstančių politinių intrigų dėl Ukrainos mazgą įsipina jaunos rusėnų kunigaikštutės Onos Duonutės likimas – nuo to, kam atiteks jos ranka, priklausys ne tik LDK valdomų slavų žemių integralumas, jos nepriklausomybė nuo Lenkijos, bet ir teisės į politinės konkurencijos plėšomas Ukrainos žemes, „kur upės pienu ir medumi teka“. Todėl Skirgaila pilyje prievarta sulauko Oną Duonutę, vykstančią pas savo sužadėtinį, ir, siekdamas ginti Lietuvos interesus, priverčia už jo ištekėti. Taigi siekdamas politinių tikslų, jis savo kelyje pamina pirmą pilietiškumo pradmenį – šeimą, pasityčioja iš jos, siekia ją paversti tik savo galios įrankiu, o ne gyvenimo kūrybos židiniu.

Komentarai.

Literatūriniame rašinyje (1) antrąjį Skirgailos moralinio žlugimo aspektą atskleidžia prievartos – valdovo galios – pasirinkimas. Prievarta, valdovo galia laikoma vieninteliu Skirgailai žinomu problemos sprendimo būdu. Mokinio nuomone, Skirgaila turėtų suderinti, tačiau nepajėgia to padaryti, naują patirtį – netikėtai įsiveržusią meilę, „širdies poreikius“ su jam įprastu „politiniu žaidimu“, „valstybiniais reikalais“. Valdovo galios pasirinkimą lemia Skirgailos nesugebėjimas suderinti šias priešybes. Mokinys Skirgailos tragiškumą išvelgia pasirinkime tarp meilės, troškimo gėrio „ir savo tautai, ir mylimajai“ ir valdovo galios.

Literatūrologo tekste (2) Onos Duonutės istorija taip pat susiejama su moraliniu Skirgailos žlugimu. Paaiškinama, kad Skirgailos elgesį su Ona Duonute lemia politiniai motyvai, – jis gina Lietuvos interesus, siekia politinių tikslų. Skirgailos pasirinkimas prievarta vesti Oną Duonutę pagrindžiamas moralinės vertybės atsisakymu – Skirgaila paneigia, pamina šeimos vertybę.

Atkreiptinas dėmesys, kad mokinys nereflektuoja politinio veikimo įtakos Skirgailos vertybių kaitai, moraliniam žlugimui.

Riterio Kelerio paveiklo interpretavimas

(1) Veikėjas yra tragiška asmenybė, nes trokšta gero ir savo tautai, ir mylimajai, bet nežino vieną būdą, kaip tai pasiekti – valdovo galią. Galima teigti, kad šis vidinis įsitikinimas ir skatina veikėją pasielgti žiauriai: jis priešininką [Kelerį] liepia palaidoti gyvą, kovą su krikščionyste apribodamas vieno krikščionio nužudymu.

(2) Iškalbinga, kad herojiškus veiksmus Krėvės pavaizduotoje Vilniaus pilyje atlieka du žmonės – poetas [vaidila Stardas] ir svetimšalis [riteris Keleris]; patys lietuvių bajorai jų nebepajėgia atlikti.

Komentarai.

Rašinyje (1) riteris Keleris susiejamas su krikščionybe. Skirgailos pasirinkimas žiauriai nužudyti priešininką interpretuojamas kaip nesėkminga kova su krikščionybe (kovą „apriboja“ vieno krikščionio nužudymu).

Literatūrologo tekste (2) Kelerio paveikslas interpretuojamas lyginant su kitu personažu – vaidila Stardu. Įžvelgiama, kad personažai yra ištikimi toms pačioms vertybėms, kurios lemia jų elgesį – herojiškus veiksmus.

Atkreiptinas dėmesys, kad mokinys sugretina Skirgailos elgesį su Ona Duonute ir Keleriu remdamasis abiem atvejais *panašiu* valdovo galios demonstravimo principu. Mokinys nereflektuoja bendražmogiškų vertybių, kurios dramoje *susieja skirtingo* tikėjimo ir kultūrinės patirties atstovus (Keleris ir Stardas).

Trečiasis lyginimo aspektas. Vertybes įkūnijančių personažų analizė

Vertybių konkretizavimas	
<p>Toje pačioje dramoje V. Krėvė pavaizdavo ne tik vertybių krizės sugniuždytą asmenybę [Skirgailą], bet ir žmogų, kuris iš panašios situacijos pasirenka teisingą išeitį. Pagrindinio veikėjo konkurentas vokiečių riteris Keleris pasiaukoja dėl to, ką seniai buvo nuvertinęs, – dėl moters garbės. Veikėjas yra mąstanti asmenybė, todėl nebemeluoja sau, kad nukariaudamas kitus išliko doras krikščionis. Todėl jį, kaip ir Skirgailą, iki tol nepažintas meilės jausmas užklumpa kaip sunkiausias išbandymas. Riteris pamilsta Skirgailos kalinamą Oną Duonutę, kad liktų nesutepta jos garbė, leidžiasi užkasamas gyvas (riteriai didžiausiomis vertybėmis laikė kilnumą, pasiaukojimą, garbę). Kelerio vidinę kovą slepiantis karste atskleidžia sąlyginė scena – Šviesiojo ir Tamsiojo vyrų ginčas. Tamsusis vyras gundo gyvenimo malonumais ir skatina gelbėtis, Šviesusis vyras kalba apie sielos išganymą, kilnią auką ir garbingą mirtį. Kovą laimi riterio dvasia – veikėjas lieka ištikimas kilnumo principui. Keleris morališkai stipresnis už Skirgailą, nes užgniaužęs savisaugos instinktą žūsta sąmoningai. V. Krėvė sukūrė riterio, sugebančio pasirinkti nebūtį, kuri lemia jo moralinę pergalę, paveikslą.</p>	<p>Krėvės dramoje vaidila Stardas vaizduojamas kaip prie savo tradicijos prisirišęs ir absoliučiai ta savastimi pasitikintis žmogus. Skirgailą ir jo bajorus jis beviltiškai ragina nepamiršti savųjų vertybių, savųjų dievų bei papročių ir gali atrodyti esąs provincialus retrogradas. Tuo tarpu konjunktūriškas ir makiaveliškas Skirgaila mano, kad elgiasi itin moderniai, kad veidmainiauti, manipuliuoti žmonėmis ir mindyti vertybes jį verčia pati europietiškoji, krikščioniškoji Lietuvos dabartis. Tačiau dramos kulminacijoje pasirodo, jog savastimi pasitikintis Stardas gina universalų žmogiškumą: kai Skirgaila įsako bajorams pulti vokiečių riterį Kelerį, bandantį išgelbėti suimtąją ir jo pamiltą Oną Duonutę, vaidila Stardas stoja ginti vokiečio, nes žino šventą tėvų paprotį – reikia gerbti savo pilies svečią. Jei Vilniaus pilyje būtų užpulti taikūs svečiai, „didžiausia ištiktų gėda jus ir visą šalį“. Pilis turi būti saugi ne tik saviesiems, bet ir svečiams, taikiems svetimtaučiams. [...] Taigi per ištikimybę lietuviškai savasčiai jis lieka ištikimas ir universalioms europietiškomis, pilietiškumo ir žmogiško padorumo vertybėms, kurias, nepaisydamas visų kultūrinių skirtumų, galiausiai išpažįsta ir jaunas vokiečių riteris.</p>

Komentarai.

Kas V. Krėvės dramoje saugo ir perduoda vertybes? Literatūriniame rašinyje (1) analizuojami ir interpretuojami personažo Kelerio vertybiniai orientyrai. Akivaizdu, kad mokiniui yra žinomas riterių garbės kodeksas, vertybės, kuriomis vadovaujasi V. Krėvės sukurtas personažas. Konkretizuojamos Kelerio vertybės – kilnumas, pasiaukojimas, garbė.

Literatūrologo tekste (2) vaidila Stardas įkūnija moralines nuostatas, kurių atsisako Skirgaila. Taip pat atsakoma į klausimą, kodėl paskutiniojo Lietuvos vaidilos vertybės, moraliniai principai yra universalūs. Susiejamos senovės lietuvių tradicijos ir universalios humanizmo vertybės, kurios suartina iš pirmo žvilgsnio skirtingus personažus – vaidilą Stardą ir riterį Kelerį. Vadinasi, Skirgaila, paneigdamas senąjį lietuvių tikėjimą, istorinį pasakojimą perduodančią poeziją, pamina ne tik lietuvių tradicijos puoselėtas, bet ir universalias, bendražmogiškas vertybes.

Atkreiptinas dėmesys, kad mokinys, rinkdamasis konkrečias vertybes, nesusieja tradicinę lietuvių kultūrą ir krikščioniškąją Vakarų Europos kultūrą reprezentuojančių personažų.

Ketvirtasis lyginimo aspektas. Kultūros (grožio) vertybių problema.

Pasirinkimas tarp moralinio turinio ir pramogos

Mokinio rašinyje tarp V. Krėvės dramoje „Skirgaila“ analizuojamų vertybių nepatenka senovės lietuvių kultūros vertinimo problema.

Literatūrologo tekste (2) Skirgailos pasirinkimas vertinant tradicinę lietuvių kultūrą – poeziją yra vienas iš trijų (šeima, meilė ir poezija) personažo moralinio žlugimo argumentų. Kokias vertybes įkūnija tradicija, senosios lietuvių giesmės, t. y. kokių vertybių išsižada Skirgaila?

(2) Be to, jo [Skirgailos] sąžinėje šmėkščioja, kaip užsimenama dramoje, paties Skirgailos ir jo bajorų nužudyto Kęstučio šešėlis, kurio žygiai, spėjama, buvo lietuvių istorinių epinių giesmių ciklo dalis.

Todėl Skirgaila pamina ir antrąjį pilietiškumo pradmenį – poeziją, senųjų giesmių perteikiamą istorinės tradicijos atmintį ir tas vertybes, kurių laikytis jį skatina paskutinis Vilniaus pilies vaidila Stardas. Cituoju Skirgailos žodžius: „Tu suaudrinai mano sielą, vaidila, ir man prisisapnavo kiti laikai, kitoki darbai. Aš nebeklausysiu daugiau tavo senovinių dainų. Tu jomis nori mane sugundyti. Dabarties laikai – kiti laikai, ir kitokių man reikia dainų. Tik tu man jų nepadainuosi. [...] Nutilk ir nekalbėk, vaidila. Tau bus geriau ir mums ramiau. [...] Aš maloniai klausiau tavo gražių dainų ir dar klausysiu, bet valdymo reikaluose tu man ne patarėjas. [...] Tau nėra reikalo rūpintis, kaip aš pasielsgiu. [...] Gerk mano vyną, dainuok mums savo gražias dainas – to aš tave prašau, bet tavo patarimų man nereikia.“ Taigi Skirgaila sutinka mėgautis giesmėmis, poezija prie vyno taurės, bet atsisako priimti tos poezijos tiesas, moralinę žinią, ir jam pačiam labai nemalonų istorinį pasakojimą. Skirgaila tvirtina, kad poezijos vieta jo pilyje nuo šiol bus atsietą nuo tradicijos atminties, nuo didvyriško veiksmo ir sąžinės balso, kad poezija jo pilyje bus tik pramoga. O po to jis ciniškai pasiūlo Stardui pagiedoti savo giesmes dabartinių pilies svečių, buvusių mirtinų priešų kryžiuočių, pramogai: „Daugaila, pasitiksi svečius. O tu, vaidila, dar padainuosi mums rytojaus puotoje, kurioj pavaišinsime svetimšalius. Teišgirsta ir jie, kokias gražias turime dainas.“ [...]

Štai šią akimirką Stardas neištveręs trenkia į žemę savo kankles: „Jei mano kankliai nesužavėjo jūsų sielų savo stygų aidu, galgi sužadins mirties dejavimu. Daugiau nebeišgirsite mano dainų tu, kunigaikšti, ir jūs sunykę bajorai! (*Įnirtęs drožia kankliais į žemę, ir jie pabyra šipuliais*) Mirkite, kankliai.“ Taip Vilniaus pilyje miršta antrasis pilietiškumo pradmuo – poezija kaip vertybių kūryba.

Komentarai.

Skirgaila atmeta istorinių epinių giesmių moralinį turinį ir pasirenka mėgavimąsi, pramogą. Kokias vertybes perduoda, palaiko, kuria poezijos moralinis turinys, kurio atsisako Skirgaila? V. Krėvė atskleidžia tris giesmės perduodamas vertybes: tradicijos atmintį (istorinį pasakojimą), didvyrišką veiksmą, sąžinės balsą.

Penktasis lyginimo aspektas. Pasirinkimas tarp tradicijos ir modernumo.

Vertybių universalumas

Mokinio rašinyje (1) vertybėms ištikimu personažu laikomas tik Keleris, kuris supriešinamas su Skirgaila, nes Keleris, vadovaudamasis vertybėmis, „iš panašios situacijos pasirenka teisingą išeitį“.

V. Krėvė sukuria ne tik Viduramžių riterio vertybes įkūnijantį personažą Kelerį, bet ir tradicinės lietuvių kultūros vertybes įkūnijantį personažą vaidilą Stardą. Kokias vertybes puoselėja Stardas? Ar vertybės gali atgyventi ir būti pakeistos kitomis? Ar V. Krėvės dramoje galime atpažinti aukščiau cituotą mintį, kad „greta nuolatinės vertybių kaitos egzistuoja ir tai, kas toje kaitoje išlieka pastovu“. (Kanišauskas S. „Vertybių erdvėlaikis: kaitos ir pastovumo problema“)

(2) Krėvės dramoje vaidila Stardas vaizduojamas kaip prie savo tradicijos prisirišęs ir absoliučiai ta savastimi pasitikintis žmogus. Skirgailą ir jo bajorus jis beviltiškai ragina nepamiršti savųjų vertybių, savųjų dievų bei papročių ir gali atrodyti esąs provincialus retrogradas. Tuo tarpu konjunktūriškas ir makiaveliškas Skirgaila mano, kad elgiasi itin moderniai, kad veidmainiauti, manipuliuoti žmonėmis ir mindyti vertybes jį verčia pati europietiškoji, krikščioniškoji Lietuvos dabartis. Tačiau dramos kulminacijoje pasirodo, jog savastimi pasitikintis Stardas gina universalų žmogiškumą: kai Skirgaila įsako bajorams pulti vokiečių riterį Kelerį, bandantį išgelbėti suimtą ir jo pamiltą Oną Duonutę, vaidila Stardas stoja ginti vokiečio, nes žino šventą tėvų paprotį – reikia gerbti savo pilies svečią. Jei Vilniaus pilyje būtų užpulti taikūs svečiai, „didžiausia ištiktų gėda jus ir visą šalį“. Pilis turi būti saugi ne tik saviesiems, bet ir svečiams, taikiems svetimtaučiams. [...] Taigi per ištikimybę lietuviškai savasčiai jis lieka ištikimas ir universalioms europietiškomis, pilietiškumo ir žmogiško padorumo vertybėms, kurias, nepaisydamas visų kultūrinių skirtumų, galiausiai išpažįsta ir jaunas vokiečių riteris. Iškalbinga, kad herojiškus veiksmus Krėvės pavaizduotoje Vilniaus pilyje atlieka du žmonės – poetas ir svetimšalis; patys lietuvių bajorai jų nebepajėgia atlikti.

Komentarai.

Lyginant mokinio literatūriniame rašinyje (1) ir literatūrologo tekste (2) analizuojamą Skirgailos moralinio žlugimo problematiką, paaiškėja, kad mokiniui sunku apibrėžti, konkrečiai įvardinti vertybes, kurias paneigia Skirgaila. Rašinyje (1) teigiama, kad Skirgailos paveiksle V. Krėvė atskleidė moralinio žlugimo istoriją, tačiau neatsakoma į klausimus:

1. kokių vertybių paneigimas lemia Skirgailos moralinį žlugimą,
2. kurie personažai įkūnija vertybes,

3. kodėl V. Krėvės kūrinys vertybes įkūnija skirtingą tikėjimą išpažįstantys ir skirtingoms kultūros tradicijoms priklausantys personažai?

Apibendrinant dviejų tekstų analizę, siūloma mokinius skatinti kelti klausimus, – kas įkūnija vertybes ir kokias vertybes, kurias peneigęs personažas žlunga moraliai? Ką renkasi ir ką atmeta personažas? Atsakymų į juos ieškoti ne tik pagrindinio personažo, bet ir kitų personažų paveikluose. V. Šeksperas ir V. Krėvė dramose iškelė moralines problemas, kurios yra universalios, bendražmogiškos, – hamletiškos asmenybės problemos analizė padeda mokiniui ugdyti vertybinę brandą, ugdančią asmenybę ir sąmoningą literatūros kūrinių supratimą.

3. Mokinių savivokos įgūdžių, vertybinės brandos ugdymas, skatinant asmeninį santykį su esė, publicistiniuose straipsniuose svarstomomis problemomis, literatūros kūriniais

Literatūra, keldama universalius žmogaus būties klausimus, ugdo žmogaus asmenybę, jos vertybinę brandą. Vertybiniai literatūros kūrinio aspektai padeda mokiniui suprasti ir pajauti asmeninį santykį su literatūros kūriniais, o užsimezgas asmeniniam santykiui, motyvuoja sąmoningą gilinimąsi į estetinę literatūros kūrinio raišką, – kaip ir kas sąlygoja literatūros paveikumą, įtaigumą skaitytojui.

Rekomenduotina mokiniams pasiūlyti **universalios temos, problemos** svarstymą, remiantis esė, publicistinių straipsnių įžvalgomis.

Siūlome keletą temų ir svarstomų tekstų atrankos pavyzdžių.

I. Literatūra – ne tik žodžio, bet ir idėjų menas

Paskaitykime:

„Literatūra ne tik žodžio, bet ir idėjų menas“, – rašė V. Mykolaitis-Putinas. Jis buvo įsitikinęs literatūros išskirtiniu reikšmingumu tautai ir žmogui: „Nei mokslas, nei jokia kita meno šaka nepavarduos literatūros. Sausu argumentu ir abstrakcija ne kiekvieną paveiksi. Kitos meno šakos tegu ir stipriau paveiks mūsų jausmus, bet nė viena neturės tos precizijos, to aiškumo, to idėjų turtingumo, kokį turi literatūra. Filosofinis idėjų-sąvokų aiškumas ir menui privalus sugestyvumas bei emociingumas – štai kas daro literatūrą įtakingiausia meno šaka“ (Mykolaitis-Putinas V. *Literatūros etiudai*).

II. Humanizmo tema ir problema

Paskaitykime:

I tekstas. „Ar šiandien humanizmo turinys aiškus, ar turime nepaliaujamai jo esmę aiškintis? [...] *Humanum* – tai, kas žmogiška. Bet žmogiškumo koordinatės nuolat kinta; žmogiškumo ribos plečiasi – tai, kas prieš šimtmetį atrodė nežmoniška, šiandien ginama kaip teisėta, įteisinama. Bendriausias humanizmo principas – bandymas remiantis žmogaus esmės supratimu suderinti asmens ir bendruomenės gyvenimo nuostatas. Kas šiandien atrodo aktualiausia – manyčiau, kad dėmesys pačiam žmogui, jo tapatumui, gebėjimui sugyventi pačiam su savimi, suprasti save ir – kiek įmanoma – kitus. Žmogus šiandien, nors ir aprūpintas įvairiausiomis technologinėmis priemonėmis, gyvena nuskurdintą gyvenimą, nebepajėgia aprėpti to, ką jam duoda pati galimybė būti gyvam, justai, matyti, mąstyti.“ (Daujotytė V. „Apie humanistinę strategiją Lietuvos mokyklose“)

II tekstas. „Iš tikrųjų, ar nėra taip, kad mes pajutome, jog viena – intelektualumas, o visai kita – žmogiškumas, etinis santykis. Juk žinių didėjimas, jų kaupimas, jei tai yra komuliatyvinis procesas, nesusijęs su tokiais žmogaus savybėmis, kaip empatija, kito žmogaus būsenų išgyvenimas arba simpatinė galia, sugebėjimas užjausti, įsijausti į kito žmogaus būseną, savotiškai jį patirti... Man atrodo, kad [taip kaupdami žinias] mes, kaip žmonės, nieko nelaimime. Intelektualūs gali būti ir barbarai. Nieko naujo nepasakysiu – barbarystė nebūtinai reiškia vien tik išsilavinimo stoką. Gali būti išsilavinęs barbaras, kuris yra barbaras būtent dėl to, kad atsisako traktuoti žmonią kaip žmonią. Štai kur yra problema. [...]

Tarp žmonių daug funkcionalių santykių, kurie labai daug reiškia instrumentiniu požiūriu (jie yra pragmatiški, funkcionalūs ir neretai utilitarūs), bet jie nebėra etiškai prasmingi. Kitaip tariant, mūsų nebedomina pats faktas, kad kito žmogaus orumas ir vertė yra kažkas, už ką esame atsakingi. Žmogus niekada neišsaugo savo žmogiškumo be kitų pagalbos.

Dialogas, žmonių veikimas kartu arba paprasčiausi žmogiški dalykai – atjauta, solidarumas, – kurie išsaugo kito žmogaus vertę, orumą... Jei nustojame mąstyti tokiomis kategorijomis ir galvojame tik apie poreikių tenkinimą arba technines operacijas, kurios yra būtinos pagreitėjusiam rinkos arba profesiniam gyvenimui, mes nebežiūrime į kitus žmones kaip į žmones. Mes žiūrime į juos kaip į tam tikrą sėkmės konsteliaciją, žmogus tampa savotiška detale, faktoriumi arba statistika.

Aš bijau, kad žmogaus pavertimas statistika, skaičiais, yra vienas iš mūsų pačių aštriausių ir nemaloniausių šiandienos reiškinių. Iš tikrųjų jis rodo žmogaus nuvertinimą, kartais net mums patiems to nesuvokus.“ (Donskis L. „Bijau, kad XXI amžiuje išsipildė Mefistofelio svajonė“)

III. Sąžinės tema ir problema

Paskaitykime:

„O sąžinė literatūroje? Literatūrą skaitau ne dėl etinių, bet dėl estetinių vertybių. Tačiau paradoksas yra toks: be etinių vertybių geros literatūros nėra. Tačiau tos vertybės literatūroje yra tik kaip siekis, kaip jų ilgesys, o ne privalomi moraliniai standartai”. („Sąžinė literatūroje ir gyvenime“. Kalbasi Vanda Juknaitė, Vytautas Rubavičius, Julius Sasnauskas, Regimantas Tamošaitis)

IV. Kūrybiškumo tema ir problema

Paskaitykime:

„Kūrybiškas. Ką lietuvių kalba sako šiuo būdvardžiu, kaip atskiria nuo kūrybingo? Atskiria nežymiai, kiek pastūmėdama veiksmo kryptimi: kūrybiškai veikiantis žmogus randa netikėtus sprendimus, pamato išeitis, pasisuka nelaukta kryptimi, pamato, kas ligi tol nebuvo pastebėta, suvokta. [...] Krantinės arka (Vlado Urbanavičiaus skulptūra „Krantinės arka“), – kita skulptūra negu, sakysime, Petro Aleksandravičiaus Žemaitė, mąsliai ir jaukiai įkurdinta žaliame Vilniaus skvere (vienas labiausiai vykusių meno ir aplinkos dermės atvejų, klasikos likutis). Žemaitės skulptūra glaudžiasi prie klasikinio pastato silueto, prie medžių, jų šešėlių. Arka derinasi prie elektrinės, tilto, vamzdynų, stromis ir plonomis gyslomis išsiraizgiusių nematomame požeminiame mieste. Kūrybiškumo atpažinimas individualus, priklausomas nuo patirties. Bet šis individualus veiksmas gali, o kartais ir turi remtis kitų patirtimi, ne tik spontaniška reakcija (nepatinka, nemėgstu), o ir įsigilinimu, įsimąstymu. Atpažinimas neatskiriamas ir nuo pažinimo procesų. Šiandienis menas vis mažiau bėra graži ir nekalta paukštelio giesmė, dailus atleto ar undinės kūnas; jame susitelkia daug sudėtingų ir prieštaringų veiksmų, daug sąmonę provokuojančio „negražumo“. Vlado Urbanavičiaus skulptūrą persmelkia rūsti ir kūrybinga inžinerija. Ieškodami kūrybiškumo, siekdami jį atpažinti ir patys turime elgtis kūrybiškai: keisti žiūrėjimo rakursus, pasitelkti visus argumentus, kuriuos tik galime rasti; veikti ne tik emocijomis, bet ir protu, argumentais.

Žemaitės skulptūrą paminėjau neatsitiktinai. Norėjau į kūrybiškumo atpažinimo lauką įtraukti ir jos kūrybą. [...] Žemaitė negali būti apeita, bet jos kūrybiškumą suvokti nėra lengva. Žemaitė buvo labai talentinga, toks pat unikumas mūsų kultūroje kaip M. K. Čiurlionis. Paprastai galima pasakyti, kad ji matė, girdėjo, jautė kaip yra gamta, žemė, dangus, žmogus, kaip visa tai susiję pirminiais saitais. Ji modeliavo būtį tais būdais, kuriuos jai teikė patirtis. Kalba buvo jai paklusnus instrumentas, kuriuo ji grojo iš absoliučios kalbinės klausos. Man atrodo, kad ir mokykloje Žemaitė pirmiausia gali būti atpažinta kaip mūsų tautos kūrybingumo argumentas, kaip talentinga prigimtis, kuri kad ir vėlai, bet buvo atvesta ten, kur turėjo būti, – į literatūrą, kad jai būtų suteikta galimybė papasakoti, kaip yra gyvenimas. Išgyventi penkiasdešimt kasdienio

sunkaus darbo metų ir pradėti rašyti. Šios sandūros gali užtekti, kad būtume sudominti, kad norėtume suvokti, iš ko kyla ir kaip rodosi ta kūrybingumo galia, kurios negali užslopinti net sunkiausios, nepalankiausios aplinkybės.

Pagal Žemaitę galime pasitikrinti, kiek pajėgiame suvokti praeities žmonių kūrybiškumą. Jei negirdime Žemaitės sakinio, neišgirsime ir kitokio literatūros kūrinio. Kūrybinga sąmonė nenori praleisti nė vienos galimybės kūrybiškumą atpažinti. Vladas Urbanavičius savo Krantinės arka išbando mūsų dabartiškumą, galimybę suvokti, kas kūrybiškumo formose keičiasi ir kas išlieka.

Kūrybiškumo atpažinimas ugdo mūsų pačių kūrybingumą. (Daujotytė V., „Kūrybingumas ir kūrybiškumo atpažinimas“)

4. Asmeninio santykio su literatūros kūriniumi ugdymas

Autentiškų įžvalgų ugdymas

Ugdymo procese svarbu autentiškas įžvalgas atpažinti ne tik mokinio, literatūros kritikos tekste, bet ir skatinti išskirtinai naują ir vertingą įžvalgą, kuri leidžia mokiniui pamatyti kūrinį naujai, suteikia kūriniumi naują prasmę, susieja su dabartimi.

Keliami uždaviniai:

1. Skatinti ieškoti savito požiūrio, kuris turi būti pagrįstas.
Perspėjimas: mokyti mokinius pagrįstai ir kryptingai atsirinkti kūrinius, kūrinio aspektus, konteksto aspektus, kurie yra reikalingi temai atskleisti.
2. Ugdymo procese skirti daugiau eseistinio rašymo užduočių, skatinančių savarankiškai samprotauti, išreikšti individualų požiūrį, ugdančių kūrybiškumą (samprotavimas, individualus požiūris, dviejų plotmių sugretinimas, konteksto vaidmuo).
3. Mokyti pagrįsti naują savo požiūrį.
4. Skatinti savivoką, asmeninį santykį.

Užduočių ir mokinių atsakymų pavyzdžiai

„Kuo Tau asmeniškai svarbus Biliūnas“, „Kuo Tau buvo įdomi ir netikėta Biliūno proza“

1. „Įdomu atrasti, kad proza, apskritai kūryba ar veikla gali turėti spalvą – baltą Biliūno ilgesį dar truputį gaubia ir prisiminimų mėlis.“
2. „Skaitydamas jį labai rimtai apsvarsčiau savo santykį su žmonėmis. Į patį gyvenimą pradedi žiūrėti visai kitomis akimis.“
3. „Jo žodis, kūrinio skambesys, spalva pasiekia iki pat širdies gelmių. Jis išmokė atsargiau elgtis su žodžiu, jausti jo vietą ar netinkamumą.“

4. „Itin paveikė asmenybė. Laiko jam reikėjo ne tam, kad ilgiau pagyventų, pasidžiaugtų gyvenimu, o tam, kad paliktų po savęs savo kūrinus.“
5. „Biliūnas motyvuoja dirbti. Jis mane įtraukė, sudomino ir išmokė. Biliūnas man tapo atradimu. Jis turi būti kiekvieno sąmonėje, kuris nori būti žmogumi.“
6. „Mane jo kūryba verčia išeiti iš kasdienybės ir pasinerti į jausmų pasaulį, į prasmių atsi-
vėrimo pasaulį. Dabar mano ašaros kitokios. Biliūną turime išgirsti vidumi.“

Pokalbiai, diskusijos su mokiniais apie literatūros reikšmę ir vertę

Literatūros įdomumas, klasikos ir šiuolaikinės literatūros vertė, asmeninis ryšys su literatūros kūriniais, literatūros paskatinti klausimai ir joje surasti atsakymai – temos, kurias gvildinti ir argumentuotai svarstyti padeda mokytojo ir mokinių pokalbis, diskusija. Siūlome keletą temų pokalbiui, diskusijai. Pokalbių įrašai gali būti pasitelkti kaip tema, pokalbio pradžia, kurią mokiniai pratęsia savo klasės diskusijoje.

Priedas Nr. 2 vaizdo įrašai

Pokalbių su mokiniais temos:

1. Literatūros klasika kaip pokalbio literatūros pamokoje galimybė.
2. Kuo įdomi senoji literatūra.
3. Apie Juozą Tumą-Vaižgantą ir Kristijoną Donelaitį.
4. Apie Jurgį Kunčiną.
5. Ar mokykla turi formuoti vertybes?
6. Apie Žemaitę ir Viljamą Šekspyrą.
7. Apie Joną Biliūną.
8. Kaip dėstyti literatūrą mokykloje.
9. Ar literatūra padėjo formuoti Jūsų vertybėms?
10. Kodėl reikia skaityti knygas.
11. Lietuvių literatūra ir pasaulio literatūra.
12. Gimtosios kalbos svarba.
13. Apie tapatybę ir tradiciją.

4. 4. Asmeninio santykio su literatūros kūrinio atskleidimas rašinyje

Rašinio pavyzdys

KAIP GALIMA KURTI SAVE?

(Jurgis Savickis, Jonas Biliūnas, Vincas Mykolaitis-Putinas)

Žmogus, suprantantis savęs tobulinimo būtinybę, kuria save iš aplinkos imdamas viską, kas jam atrodo reikšminga. Kurti savo vidinį pasaulį – reikia įvairias būdais šviesti save, užsiimti kūryba bei turėti savitą požiūrį į nusistovėjusias tiesas. Tačiau, pasak filosofo Nerijaus Mileriaus: „Didžiausia dalis žmonių kuria save per bendravimą su kitais žmonėmis“. Ši veikla padeda labiau pažinti tiek save, tiek supantį pasaulį bei kaskart atrasti kažką naujo. Kartais savęs tobulinimas nėra vien išorinių veiksnių grandinė, paliekanti išpaudą žmogaus viduje. Dažnai norėdamas kurti save, žmogus turi keistis iš vidaus bei išgyventi tam tikrus vidinius konfliktus savo sieloje bei įgauti gyvenimiškos patirties.

Savęs kūrimas prasideda jau nuo mažų dienų, kai vaikai jau turi susiformavę savitą, kiek naivų požiūrį į pasaulį. Dažnai vaikai žvelgia į pasaulį kitomis akimis, nei juos moko tėvai. Todėl pasipriešinus jų suformuotoms nuostatoms ir elgiantis kitaip nei privaloma, vaikas jau kuria savo vidinį pasaulį. Tai atskleidžia XX amžiaus modernizmo rašytojas Jurgis Savickis novelėje „Vagis“. Kūrinyje išryškėja nuoširdaus vaiko pasaulio ir visuomenės primestų normų priešprieša. Virvėmis surišto vagies akistata su vaiku yra parodoma kaip svarbus įvykis tiek nusikaltėliui, tiek vaikui. Pabuvus su vagimi, vaiko viduje kilo vidinis konfliktas – ar elgtis su juo žiauriai, kaip elgėsi tėvas, ar paleisti vagį ir taip pasipriešinti tėvo autoritetui. Lemtingą įvykį paskatino ir Jėzaus Kristaus nukryžiuavimo atvaizdas vaiko galvoje, kuris jam priminė ir skaudžiai kenčiantį vagį. Todėl vaikas nepaisė suformuotų normų, jog vagis yra vien blogio įsikūnijimas ir paleido jį. Nuo tos dienos vaikas „tapo įrašytas žmonių tarpan“, nes suformavo save ne pagal visuomenės sukurtus standartus, o pagal savo žmoniškumą. Ši situacija tapo kertine, nes savęs kūrimas prasideda nuo savito požiūrio formavimo ir drąsos, kurios prireikia įrodant savo tiesas. Taigi, J. Savickis novelėje parodė, jog kritinėse situacijose, net ir vaikai gali parodyti savo savitą požiūrį, kuris padeda formuoti jų asmenybę.

Norėdamas kurti save, žmogus turi įgauti patirties iš gyvenimo bei išgyventi vidinius konfliktus savo viduje. Tik šios situacijos gali padėti atrasti savo silpnąsias vietas, nugludinti charakterį, ar suprasti savo padarytas klaidas. Tokią neramią ir konfliktų blaškoma asmenybę sukūrė realistas Jonas Biliūnas apsakyme „Vagis“. Nors J. Savickio bei J. Biliūno kūrinių pavadinimai yra vienodi, taip pat galime įžvelgtis vidinių konfliktų pasekmes, tačiau pagrindinės problemos kardinaliai skiriasi. Apsakyme „Vagis“ pagrindinis dėmesys skiriamas veikėjo Jokūbo dvasinei būsenai po vagies nužudymo. Ši tragiškai pasibaigusi akistata su vagimi, pagrindinio veikėjo vidinį pasaulį sudrebino visam gyvenimui. Būdamas doros ir sąžiningos širdies žmogus, Jokūbas be galo krintosi ir graužė save dėl šio įvykio. Po kiek laiko jo viduje susiformavo skaudus vidinis

konfliktas, kurio jis nepajėgė nugalėti net atskleisdamas saugotą paslaptį mylimai žmonai. Visą gyvenimą kamavusi kaltė dėl nužudymo, veikėjui nedavė ramybės, tačiau suformavo jį kaip asmenybę, atskleidė jo stiprų sąžinės balsą. Dėl nužudymo, šiam žmogui nereikėjo net kalėjimo, nes sąžinės graužatis buvo kur kas skaudesnė už bet kokią perauklėjimo įstaigą. Taigi, J. Bilūnas savo apsakyme „Vagis“ parodė, jog skaudžios gyvenimo patirtys sukuria žmogų iš esmės ir padeda kitomis akimis pažvelgti į pasaulį.

Savęs kūrimas ne visada būna susijęs su skaudžiomis gyvenimo patirtimis. Įvairūs žmonės su savo nuomonėmis ir įžvalgomis taip pat gali kurti ir praturtinti žmogų. Tokią įžvalgą pateikia vienas garsiausių XX amžiaus rašytojų Vincas Mykolaitis – Putinas moderniausiame to meto psichologiniame-intelektualiniame romane „Altorių šešėly“. Šiame kūrinyje atskleidžiamas Liudo Vasario vidinis konfliktas tarp kunigo bei poeto pašaukimo. Tačiau ne mažiau akcentuojami ir pagrindinio veikėjo sutikti žmonės, pakeitę Liudo Vasario mąstymą. Vienas labiausiai Vasario pasaulėvaizdį reformavusių žmonių – baronienė Rainakienė. Baronienė rūpindavosi pagrindinio veikėjo lavinimusi, leisdavo pasiimti retų knygų, diskutuodavo reikšmingomis temomis. Tačiau labiausiai Vasarį paveikė Rainakienės išdėstytos mintys apie kūrybą: ji turi kilti ne iš suvaržymų, o iš gyvenimiškos patirties ir laisvės jausmo. Po šio pokalbio Vasario sieloje įvyko virsmas, kurio metu jis iš taisyklėmis suvaržyto jaunuolio tapo žinančiu, ko nori iš gyvenimo, žmogumi. Vasaris suprato, jog jo kūrybiniam potencialui skleisti neužteks vien didaktinės poezijos, jam reikėjo patirti gyvenimą tokią, koks jis yra. Todėl visos su baroniene įvykusios diskusijos dabar įgavo naują prasmę Vasario sieloje ir užaugino jį kaip žmogų. Taigi, V. Mykolaičio-Putino romane atskleidžiama, jog sutikti žmonės ne tik praturtina žmogaus gyvenimą, atskleidžia naujas gyvenimo sampratas, bet ir keičia žmogų bei prisideda prie jo kūrimosi.

Žmogus gali kurti save, savo vidinį pasaulį keletu būdų: vidinių konfliktų metu, įgijus gyvenimiškos patirties ar bendraujant su šviesiais žmonėmis ir šviečiantis. Nė vienas šių būdų nėra labai lengvas, nes kuriant save reikia daug ko išmokti, prie daug ko prisitaikyti, įsiklausyti, ką tau sako kiti. Kaip parodė nagrinėti Jurgio Savickio, Jono Biliūno bei Vinco Mykolaičio-Putino kūriniai, žmogus tik po tam tikrų svarbių įvykių ar susitikimų gali tobulinti savo vidų ir sukurti jį iš esmės. Todėl tik valios pastangų ir dažnai net kančių dėka žmonės virsta tokiais, kokiais ir turi būti – išmintingesniais, turinčiais savo įsitikinimus bei gebančius priimti svarbius savo gyvenimo sprendimus.

Komentarai.

Rašinyje „Kaip galima kurti save?“ analizuojami trys literatūros kūriniuose aprašyti savęs kūrimo atvejai. Trys rašinio aspektai gvildena *universalias temas ir problemas*.

Remiamasi J. Savickio, J. Biliūno, V. Mykolaičio-Putino kūrinių idėjomis: *humanizmo* universalios, pamatinė vertė atrandama vaikui pasipriešinus suaugusiųjų pasauliui; suvokiama *sąžinės* balso galia sunkiai bausti ir išteisinti nusikaltusį žmogų; išvelgiamas betarpiškas *kultūros ir gyvenimo ryšys*, ratas, – kultūra keičia jauną asmenybę, sugrąžina jauną žmogų prie autentiškos gyvenimiškos patirties ir laisvės jausmo, kuris tampa kūrybos, poezijos šaltiniu.

Literatūra

- Aramavičiūtė V., „Vertybės kaip gyvenimo prasmės pamatas“, *Acta paedagogica Vilnensia*, 2005, Nr. 14.
- Daujotytė V., „Apie humanistinę strategiją Lietuvos mokyklose“, *Bernardinai*. 2009-06-15
- Daujotytė V., „Kūrybingumas ir kūrybiškumo atpažinimas“, *Mokslo Lietuva*. 2010-02-09.
- Donskis L., „Galia, vaizduotė ir atmintis: politikos ir literatūros etiudai“, Vilnius: Versus aureus, 2011.
- Donskis L., „Bijau, kad XXI amžiuje išsipildė Mefistofelio svajonė“, *Bernardinai*, 2013-08-19.
- Ivaškevičius M., „Stilius plius“, *Šiaurės Atėnai*, 2003-08-30.
- Kanišauskas S., „Vertybių erdvėlaikis: kaitos ir pastovumo problema“, *Filosofija. Sociologija*, 2014. T. 25. Nr. 3.
- Kvietkauskas M., „Lituanistinio švietimo kryptys: kaip peržengti globalizacijos ir tautiškumo konfliktą?“, *Literatūra ir menas*. 2014-05-09.
- Kvietkauskas M., „Pilietiškumo pradmenys: pilis ir poezija“, *Bernardinai*, 2014-12-03
- Martišiūtė A., „Vincas Krėvė“, *Literatūros teksto interpretacija*. Vilnius: Alma littera, 2000, p. 59–72.
- Martišiūtė A., „Vincas Krėvė“, *Literatūra 11 klasei. Romantizmas. Realizmas. Neoromantizmas. Chrestomatija II dalis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 427–435.
- Mykolaitis-Putinas V. *Raštai*, t. 9, Vilnius: Vaga, 1999, p. 110–118.
- Tamošaitis R., „Literatūra kaip žmogaus, visuomenės ir tautos laisvės mokytoja“, *Dalykiniai metodiniai seminarai lietuvių kalbos mokytojams, dirbantiems mokyklose tautinės mažumos kalba ir lietuvių kalba daugiakalbėje aplinkoje*. Vilnius: Ugdymo plėtotės centras.
- „Sąžinė literatūroje ir gyvenime“. Kalbasi Vanda Juknaitė, Vytautas Rubavičius, Julius Sasnauskas, Regimantas Tamošaitis (1, 2). *Metai*, 2009, Nr. 7.
- Šidlauskas M., „Įdomumo dėlei“, *Metai*, 2008, Nr. 7–8.
- www.šaltiniai.info

Rašinio komponavimo aspektai. Rašinių vertinimas, jų tobulinimas, redagavimas

Aurelija Lesauskienė

Vilniaus Ateities pagrindinės mokyklos mokytoja ekspertė

Aldona Šventickienė

Vilniaus Žemynos gimnazijos mokytoja ekspertė

1. Samprotaujamasis rašinys

Naudinga žinoti

Sąmprotauti / samprotáuti – iš prielaidų daryti išvadą, protauti, galvoti, spręsti. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 674.)

Rašinys: 1. rašomasis mokyklos darbas; 2. parašytas veikalas. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 645.)

Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programos (toliau BEP) 8.3.1. punkte teigiama: „formuluoja ir **pagrindžia** tezę,“ todėl parengtuose „Lietuvių kalbos ir literatūros vertinimo kriterijų“ samprotavimo rašinio aprašuose pateikiamas antrasis vertinimo kriterijus „Argumentavimas, pagrindimas“. *Pagrįsti, -indžia, pagrindė* – duoti pagrindą, paremti. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 477.). Taigi, žodį *pagrindimas* turėtume laikyti sinonimišku žodžiui *argumentavimas*.

Paskaitykime: įvairūs šaltiniai apie samprotaujamąjį rašinį

„Rašinys lietuvių kalbos mokykloje suprantamas kaip mokinio parašytas / sukurtas tekstas kuria nors tema. Elementarių rašinio pradmenų pradedama mokyti jau pradinėse klasėse, o jo mokymo sistema plečiama bei gilinama per visą vidurinio mokslo laikotarpį ir baigiama lietuvių kalbos brandos egzaminu.

Jau nuo XX a. antrojo dešimtmečio Lietuvos pedagoginėje spaudoje imtos svarstyti įvairios rašinio problemos: kas yra mokyklinis rašinys, kokie jo tikslai ir uždaviniai, kaip išmokyti parašyti gerą rašinį, kokius mokinius turi „įvaldyti“ rašinių žanrus bei atskiram žanrui tinkamą stilių ir kt. Pirmieji apie rašinius prabilo pedagogai rašytojai bei kalbininkai: Šatrijos Ragana, G. Petkevičaitė-Bitė, M. Gustaitis, Z. Kuzmickis, J. Balčikonis, J. Budzinskis ir kiti.

[...] Samprotaujamasis rašinys savo turiniu, stiliumi bei rašančiojo laikysena artimas dalykiniam straipsniui. Jam būdinga objektyvi rašančiojo pozicija, sąlygiškas atstumas tarp „rašančiojo skaitytojo“ ir nagrinėjamo teksto, kuris analizuojamas tam tikru aspektu ir daromos apibendrinančios išvados, patvirtinančios (ar paneigiančios) temos formuluotės tezė, hipotezė / problemą (nebūtinai išreikštą klausiamuoju sakiniu). [...] Samprotaujamojo tipo rašiniui būdinga trinarė kompozicija – įžanga, dėstymas ir pabaiga, o tekstas komponuojamas laikantis plano, atitinkančio temą ir pateikiančio vienu loginiu pagrindu jos sklaidą, apimančią temos turinį. Tad mokinyš, planingai atsakydamas į temą, turi laikytis nurodytos krypties tiek atsirinkdamas panaudotiną medžiagą, tiek ją nuosekliai komponuodamas.“ (Ruseckienė L. *Literatūros pedagogikos klausimai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2004.)

„Samprotavimas – tai toks tekstas, kuriame pateikiama žinių, paaiškinamos įvairios sąvokos, kaip ir kodėl kas veikia, vyksta, nutinka, įrodomas teiginių teisingumas, argumentuojama. [...] Toks samprotavimo supratimas suponuoja mažiausiai du samprotaujamojo pobūdžio teksto tipus: aiškinimą ir argumentavimą. Aiškinimas – žinių pateikimas, sąvokų ir reiškinių paaiškinimas. [...] Argumentavimas – teiginių, vadinamų tezėmis, teisingumo įrodymas, argumentų pateikimas. Tezė – teiginys, kurį reikia pagrįsti, įrodyti. Argumentas – įrodomąją tezė pagrindžiantis teiginys.“ (Salienė V., Smetona A. *Lietuvių kalba XI–XII klasėms*. Vilnius: Tyto alba, 2004.)

„Aiškinimo tikslas – suteikti žinių, supažindinti su kuriuo nors dalyku: paaiškinti, ką reiškia kuri sąvoka, kaip kas veikia, kaip padaromas, kam vartojamas ir pan. Aiškinimas visada turi suprantamai išreikšti pagrindinę mintį, pasakančią rašančiojo tikslą ir poziciją. [...] Galimi aiškinimo modeliai: klausimas – atsakymas, neigimas – teigimas, žinoma – nežinoma, mažiau reikšminga – reikšmingiausia, proceso aprašymas, teiginys – pavyzdys, lyginimas, priežastis – pasekmė, analizė – klasifikacija, sąvokos aiškinimas. [...]

Argumentacija – tai teiginių (tezių) teisingumo įrodymas, argumentų pateikimas. Argumentas (lot. *argumentum* – įrodymo pagrindas) – įrodomąją tezė pagrindžiantis teiginys. Tezė – (gr. *thesis* – teiginys, kuris turi būti įrodytas) – tai tas teiginys, mintis, kurią mes stengiamės perduoti kitam, t. y. įrodyti arba įtikinti. Įrodyti – tai pademonstruoti tezės teisingumą, apeliuojant tik į žmogaus protą, nesirūpinant, ar adresatas ją priims, ar ne. O įtikinti – tai priversti adresatą priimti tam tikrą požiūrį. Todėl tenka daryti poveikį žmogaus jausmams, ne tik protui. [...]

Logiškas argumentavimas visų pirma turi tiksliai, skaitytojui aiškiai pagrindinę mintį. [...] Pagrindinė teksto mintis argumentavimo tekste yra vadinama pagrindine teze. Visi kiti teksto elementai ją pagrindžia ir stiprina. [...] Nesvarbu, kaip tekstas dėstomas, pagrindinis jam keliamas reikalavimas – vieningumas, teksto dėstymas ta linkme, kad būtų pagrįsta pagrindinė tezė. [...]

Tezei keliami šie reikalavimai:

- 1) ji turi būti tiksli ir vienareikšmė, net jeigu reiškia per potekstę;
- 2) nuo jos negalima nukrypti, – ji turi likti ta pati visame tekste, nes priešingu atveju padaroma logikos klaidų;
- 3) tezė turi išplaukti iš argumentų, turi būti jais patvirtinta.

Argumentai – tai tie svarstymo elementai, kurie patvirtina tezių teisingumą. Argumentai gali būti:

- 1) faktologiniai (moksliniai ar dokumentiniai faktai, statistiniai duomenys, ekspertų išvados);
- 2) vertinamieji (pavyzdžiai, autoritetų mintys, lyginimas, analogija, citavimas, aliuzija). [...]

Argumentų vertė priklauso nuo to, kiek jie atitinka logikos reikalavimus. Visų pirma jie turi būti teisingi. Antra, argumentai turi būti pakankamai svarūs tezei pagrįsti. Argumentų turi būti tiek, kad skaitytojas būtų įtikintas. Tačiau per didelis argumentų kiekis apsunkina jų suvokimą ir kenkia pačiai argumentacijai. Trečia, argumentai turi būti tokie sprendimai, kurių teisingumas įrodytas savarankiškai, nepriklausomai nuo teksto. Ketvirta, argumentai neturi vienas kitam prieštarauti, nes prieštaravimas sumažina teksto įtaigą, trukdo jį suvokti.

Įrodinėti galima dviem būdais. Pirmiausia galima pateikti teiginį ir jį įrodyti konkrečiais pavyzdžiais, faktais, remiantis autoritetu ir pan. Kitas būdas – pirmiausia pateikti faktų, pavyzdžių, nurodyti priežastis ir tik po to formuluoti išvadą. (Nauckūnaitė Z. *Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002)

Reikalavimas samprotavimo rašinyje **remtis grožinės literatūros kūriniais** yra įtvirtintas BEP 1 priede: (ar samprotaujama remiantis **nurodytų autorių kūryba** ir kontekstu; [...] ar teiginiai tinkamai paremiami **kūriniu** ir kontekstu, ar tai **neprieštarauja kūrinio prasmei**). Metodinėje literatūroje apie samprotaujamojo rašinio argumentavimą neanalizuojamas atvejis, kai teiginys yra grindžiamas grožinės literatūros kūriniumi. Todėl aptariant šį aspektą tenka vadovautis sukaupta patirtimi vertinant Lietuvių kalbos ir literatūros BE kandidatų darbus.

Kuriant samprotaujamąjį tekstą, pastraipos tezė (teiginys) turi būti įrodoma savo samprotavimu, atsakoma į klausimą, kodėl taip teigiama. Juk samprotavimas – „abstrakti mintis, proto pasaulis, mąstymas apie objektyvius pasaulio reiškinius, jų reikšmės, prasmės atskleidimas“. Tik tada teiginys turi būti pagrindžiamas privalomo autoriaus (-ių) ir / ar kito autoriaus grožinio kūrinio medžiaga (siužetu / veikėjais / menine raiška ir pan.). Klaidinga, jeigu visoje dėstymo pastraipoje teiginio argumentavimui pasitelkiamas **tik** grožinės literatūros kūrinys. Tokiu atveju nėra išlaikomas tinkamas idėjų ir pagrindimo santykis. Be to, netinkamu rėmimusi laikoma ir kai grožinės literatūros kūrinys atpasakojamas. BEP įvardyta asmeninė patirtis irgi turi būti suprantama kaip asmeninė kultūrinė patirtis (**matytas** spektaklis, filmas, **aplankyta** paroda, **skaitytas** mokslinis straipsnis ar pan.). Šio tipo rašinyje galima ir polemika, analogijų taikymas, kūrybinio rašymo galimybių panaudojimas.

Svarbus ir BEP reikalavimas remtis **kontekstu**. **Kontekstas** – aplinka, iš kurios tekstas išauga ir kurios pėdsakų lieka tekste. Kontekstas paaiškina ir papildo teksto prasmę.

„Literatūros moksle tekstu paprastai vadinamas kūrinys, o kontekstu tai, kas tą kūrinį supa. Eilėraščio kontekstu gali būti poezijos ciklas arba kiti tame pat rinkinyje spausdinti eilėraščiai. Bet tekstu galima laikyti ir visą poezijos rinkinį kaip tam tikrą visumą, tuomet jo kontekstas bus kiti to paties poeto rinkiniai, kito to paties laiko poezijos rinkiniai, kiti to paties žanro kūriniai. Taigi teksto ir konteksto sąvokos yra santykinės, jos apibrėžia viena kitą ir priklauso nuo pasirinkto aptarimo objekto.

Skiriama keletas konteksto tipų. Literatūriniam kūrinio kontekstui priklauso kūrinio **žanrinė tradicija** (novelė siejama su novelės tradicija), **stilius** (pavyzdžiui, pakylėto, liaudies dainoms artimo stiliaus tradicija), **tema ar motyvai** (tarkim, kūrinys apie pokario partizanų pasipriešinimą siejasi su visais kitais šiai temai skirtais kūriniais ir pan. / Aptariama, kas iš rašytojų dar rašė šia tema, ką rašė ir kodėl taip rašė.)“.

Dar kontekstu gali būti laikoma:

- autoriaus **biografija** (jei kūriniai autobiografiški ir gyvenimo faktai padeda suvokti kūrinio prasmes);
- autoriaus **kūryba** (parodo, kokios rašytojo kūrybos ypatybės išryškėja skaitomame tekste);
- **istorinis** (jei kūrinio autorius nebuvo abejingas gyvenamojo laiko aktualijoms);
- **literatūros kryptys ar srovės** (kūrinys suprantamas geriau, jei žinoma, kas būdinga tam tikrai literatūros kryptčiai ar srovei);
- **filosofinis** (lyrinio vaizdo nuorodos į bendresnius filosofinius žmogaus būties klausimus);
- **kultūros** (iš teksto atpažįstama tam tikra kultūra, įvairūs kultūros ženklai. Jiems suvokti reikalingas atitinkamas pasirengimas: pasaulio ir baltų mitų, folkloro ir literatūros, epochų, jų papročių išmanymas). (Mikulėnienė D., Koženiauskiene R., Marcišauskaitė V., Dobrovolskis B., Navakauskas Č.. *Viešoji kalba mokykloje*. Kaunas: Šviesa, 2012)

Salomėjos Nėries eilėraštyje „Tolimas sapnas“ „visai neminima, dėl ko ji „daugel klydo“, bet skaitytojas žino autorės biografijos faktus, jos veiklą 1940 metais prijungiant Lietuvą prie Sovietų Sąjungos. Šie žinomi faktai leidžia biografiškai interpretuoti kūrinį ir sukonkretina abstraktų eilėraštyje minimą paklydimą.“

„[...] kontekstas paaiškina tekste esančias užuominas, lygindamas tekstą su kontekstu skaitytojas sprendžia apie kūrinio originalumą.“

„[...] teksto analizės ir interpretacijos metodikoje pirmenybė bus atiduodama tekstui, nors konteksto svarba taip pat pripažįstama – atsiremdami į kontekstą pradėdame skaityti kūrinį, tik jis parodo, koks yra teksto savitumo laipsnis. (Žukas S. *Literatūros teorija. Atidus skaitymas. literatūros vadovėlis 11–12 klasei / II dalis*. Vilnius: Baltos lankos, 2001)

„Aukštesniojo lygio (ir II lygio 6 taškais vertinamame) rašinyje **aspektai turi būti siejami**.

„**Sąsajos** gali būti giluminės (tolimasis siejimas), kai įžangoje nusakoma pasirinkta kryptis arba aspektai, dėstyme jie analizuojami, išvadose apibendrinama. Šiuo atveju siejamieji sakiniai vienas nuo kito nutolę. 7 ir 6 taškai skiriami, jeigu darbe yra ne tik tolimasis siejimas, bet ir išorinės sąsajos (artimasis siejimas). Artimasis siejimas yra tada, kai viena šalia kitos esančios mintys siejamos žodžiais, fraze arba sakiniu. Artimuoju ryšiu jungiamos pastraipos, teminis sakiny su argumentu, vienas argumentas su kitu, argumentas su daline išvada. Tam tikslui gali būti vartojami jungtukai, dalelytės, įterpiniai, modaliniai žodžiai ir t. t.“ (Janickienė A. *Metodiniai patarimai vertintojams*. „Lituanistų avilys“)

„Pirmiausia reikėtų aptarti, ką reiškia terminas *struktūra*. Struktūrą turi ne tik tekstas, bet ir sakiniu išreikštas teiginys, net ir sąvoka: „Sąvokos struktūra visada daugiasluoksnė, joje užfik-

suota skirtingo bendrumo – giminės, rūšies ir atskiro objekto – savybės bei santykiai“ (Gučas 1986, 169). Čia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad struktūrą sudaro ne tik savybės, bet ir santykiai. Deja, didaktikos diskurse rašinio struktūra laikoma įžanga, dėstymas (sudarytas iš pastraipų) ir pabaiga. [...] Norint iš esmės suvokti, kas yra struktūra, negalima užmiršti, kad struktūra turi įvairius sluoksnius, lygmenis, kuriuose skirtingai – vertikaliai ir horizontaliai – rikiuojasi įvairūs elementai, sudedamosios dalys, kad struktūrą sudaro jos gelmė, kurioje glūdi teksto branduolys, sudarytas iš tam tikrų elementų, toliau ši gelminė struktūra išsirutulioja paviršiniuose kloduose. Ir svarbiausia: struktūros savitumą, jos esmę, diferencines tipo ypatybes sudaro ne tik teksto elementai, bet santykiai tarp elementų. [...]

Reikėtų nors apytikriai suvokti, kaip randasi tekstas. [...] Pirmų pirmiausia žmogui kyla neapibrėžtumo, neaiškumo būseną, kuri randasi dėl to, kad kas nors, kažkas, kas atkreipia dėmesį, žadina mintį ar jausmą. Tas kažkas – tai **objektas**, būsimos teksto užuomazga, šerdis, tas dalykas, apie kurį bus kalbama. Objektas yra kuo nors svarbus, nes žadina dėmesį, jame esama ypatingumo, kuris kelia nuostabą. Jis yra būsimos teksto branduolio centras. Tai koks nors pasaulio reiškinys, daiktas, mintis, atsitikimas, kuriuo kas nors susidomi. Kodėl susidomi? Todėl, kad tame objekte glūdi tai, kas patraukia dėmesį, skatina kelti klausimą: Kas tai? Iš kokių dalių susideda? Kokie pagrindiniai požymiai, bruožai? Kodėl tai? Kam tai? Kaip tai? Ką tai reiškia? Kokia prasmė? ar pan. Tai kitas branduolio elementas – klausimas, kylantis iš objekto, pirmojo elemento. Galima jį vadinti **problema**. Objekte gali slypėti ne viena, bet daugiau problemų. Svarbu mokėti įžvelgti jas, suvokti, kuri esminė. [...] Problema mąstymui teikia kryptį: kyla tikslas ją išspręsti, ieškoti atsakymo. Siekiant tikslo, sprendžiant problemą, formuojasi atsakymas – **teiginys, pagrindinė mintis, tezė**, kuri toliau rutuliojama, plėtojama, aiškinama, pagrindžiama, įrodoma. Taip iš neapibrėžtumo, nuovokų ir nuojautų klostosi teksto branduolys – objektas (dalykas), problema (klausimas), tikslas, tezė (pagrindinė mintis). Šis branduolio susidarymo vaizdas – tik labai aptakus bandymas suvokti giliosios teksto struktūros sudedamąsias dalis, elementus, jų sąryšingumą. Žinoma, jis negali atskleisti, kaip tie elementai pinasi vienas su kitu, kokia jų radimosi tvarka realiame teksto kūrimo procese. [...]

Taigi samprotavimo objektas yra ne materialaus išorinio pasaulio reiškiniai, išsidėstę laike ar erdvėje, bet abstrakti mintis, proto pasaulis, mąstymas apie objektyvius pasaulio reiškinis, jų reikšmės, prasmės atskleidimas. Tai mintis, kurią reikia išaiškinti, įrodyti, pagrįsti, apginti, argumentuoti. Kuriant samprotaujimąjį tekstą, objektą sudaranti mintis, iš jos išrutuliuota tezė, teiginys, skaidomas į kitus teiginius, kurie išdėstomi tokia tvarka, kurios reikalauja loginis nuoseklumas. Šio tipo teksto elementus sieja priežastingumo (priežasties – pasekmės) santykiai. Jie apima ir motyvavimo, aiškinimo, argumentavimo, apribojimo, tikslo ir kitokius, su pagrindimu, įrodymu susijusius, santykius. [...]

Kalbant apie samprotavimo elementų tvarką, t. y. teksto organizavimą, reikia atkreipti dėmesį, kad santykius tarp atskirų teiginių dar reguliuoja ir bendri loginiai visumos ir visumą sudarančių dalių santykiai. Nuo jų priklauso paviršinės struktūros tvarkymas: dedukcija, kada mintis rutuliojama iš bendro teiginio ir argumentuojama daliniais teiginiais, arba indukcija, priešingai,

kada išdėstomos atskirybės ir iš jų daromas apibendrinimas, išvada. Taigi samprotaujamojo teksto fragmentų santykiai gana sudėtingi, nes kiekvienas fragmentas siejamas su bendruoju teiginiu ir dar vienas su kitu.“ (Alaunienė Z. *Struktūriniai teksto tipai ir mokykliniai rašiniai šiandien*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2011)

Daliniai teiginiai BEP ir vertinimo kriterijų aprašuose vadinami aspektais. Aspektas – požiūris, kuriuo koks nors dalykas, reiškinys tiriamas, svarstomas. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 42)

„Tema puikiai suvokta, tekstas nuo pradžios iki galo rodo išskirtinius gebėjimus analizuoti ir apibendrinti. Išanalizuoti svarbiausi problemos / temos aspektai ir jų sąajos. Tezė atskleista išsamiai – nuo bendro pobūdžio teiginių iki konkrečių detalių (arba atvirkščiai). Pasirinkta tinkama struktūra turiniui perteikti. Teksto struktūra logiška: įžanga kryptinga, išvados pagrįstos; dėmesys sutelktas į tezės įrodymą; išlaikomas tinkamas idėjų ir pagrindimo balansas; nėra nereikalingos informacijos. Rašančiojo požiūris aiškus, esmingai pagrįstas, įtikinamas; kur dera, pristatoma kitokia nuomonė ir su ja polemizuojama, ieškoma tiesos. Parodomas savo įrodymų svarumas. [...] Argumentavimas įtaigus, jį sunku atremti.“ (*Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programos 3 priedas – rašinio turinio III kriterinis lygis*)

Apibendriname

Samprotaujamojo rašinio tema mokinys pirmiausia turėtų mąstyti, kelti klausimus (problema), apsispręsti, ką ir kaip nori pasakyti, formuluoti pagrindinę rašinio mintį (tezę, teiginį), remdamasis turimomis žiniomis (pateikdamas tinkamų argumentų) ją pagrįsti, įrodyti.

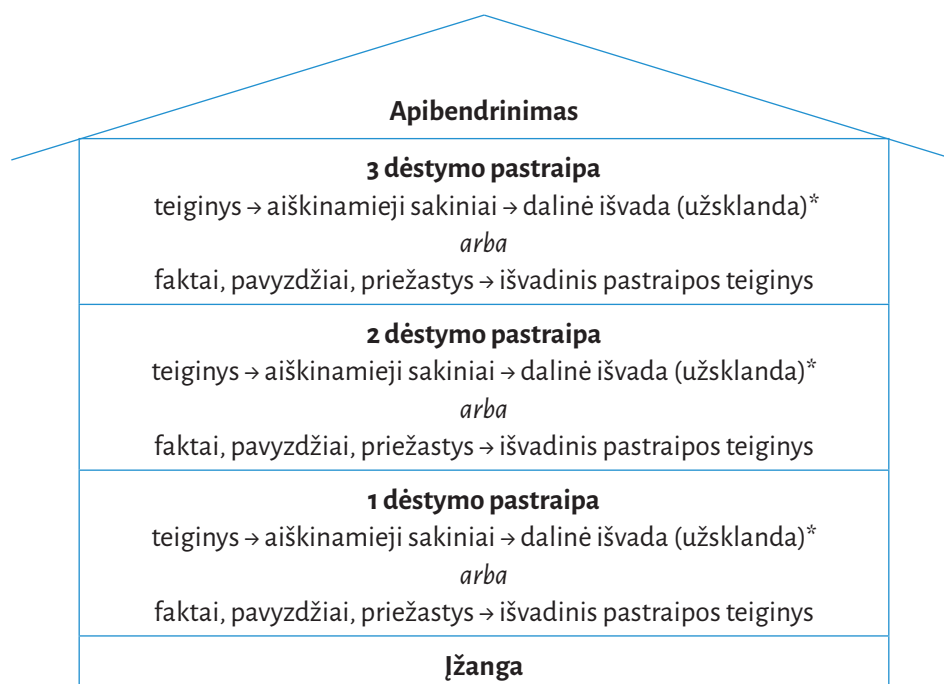
Kartu reikia pripažinti, kad brandos egzaminas daro didžiulę įtaką ir ugdymo procesui – pagal egzamino rašinio vertinimo kriterijus mokiniai mokomi rašinio, vertinami. Todėl, matyt, neatsitiktinai dažnai susidaro įspūdis, kad mokiniai varžomi, spraudžiami į tam tikrus rėmus, primokomi strategijų, klišių, neugdomas jų stiliaus individualumas, savitumas. Taip neturėtų būti. Tam tikras rašinio šablonas, žinoma, yra pravartus mokytojui, norinčiam mokiniams parodyti, kokia yra rašinio struktūra, esminiai reikalavimai, ir mokiniui, kad turėtų supratimą, kaip reikėtų kurti rašinį, kuria linkme kreipti savo mintis. Kūrybiškumas, savas požiūris, stiliaus individualumas visada turėtų būti skatintinas.

2. Keletas metodinių rekomendacijų, kaip mokyti kurti samprotaujамąjį rašinį

Žingsniai, žingsneliai

1. Perskaitykite temą (rašinio pavadinimą) ir pasvarstykite, kas yra temos objektas, apie ką reikės rašyti; jei nurodytas klausimas, reikės į jį atsakyti, jei teiginys, jį reikės pagrįsti, įrodyti.
2. Nuspręskite, koks jūsų požiūris į temos objektą, jį užrašykite (vėliau kiek pakoreguota tai galės būti pagrindinė rašinio mintis).
3. Pasibraukite pagrindinius (raktinius) temos žodžius ir „minčių lietaus“ metodu juos „atsirakinkite“, t. y. pasirašykite sinonimiškų žodžių, minčių, asociacijų, kylančių iš pasibraukto žodžio (rekomenduojama pasinaudoti ir žodynais).
4. Naudodamiesi „minčių žemėlapiu“ metodu raskite kiek galima daugiau sąsajų, ryšių tarp surašytų atskirų minčių, jas sugrupuokite, išskirkite esmines, kurias norėsite išsakyti.
5. Pagalvokite, kuo galėtumėte remtis, norėdami tas mintis pagrįsti. Šalia jų pasirašykite autorius, kūrinius, asmenybes, įvykius, faktus, galimus kontekstus, kitus pavyzdžius, kurie tiktų pagrįsti teiginius.
6. Sugrįžkite prie užrašyto savo požiūrio, jį pakoreguokite. Jei tinka, numatykite galimą oponentą (priešingai manantį), pasižymėkite jo požiūrį, galimus argumentus, apsispręskite, kokiais savais argumentais tą požiūrį atremsite.
7. Formuluokite pagrindinę mintį.
8. Formuluokite teiginius, padėsiančius pagrįsti pagrindinę mintį.
9. Apsispręskite, kuo remsitės, kokiais pavyzdžiais kiekvieną teiginį pagrįsite.
10. Pradėkite rašyti. Parašę atidžiai perskaitykite, patobulinkite ir perrašykite į švarraštį.

Namas – konstruktas, padedantis suvokti, kaip rašyti rašinį

*Jos pastraipoje gali ir nebūti. Svarbu, kad mintis „nenutrūktų“.

Įžanginė pastraipa

- Joje pasakomas teminis sakiny, kuriame vardijama keletas dalykų – tarsi pateikiamas tolesnio dėstymo planas bei galimas teksto skaidymas pastraipoje.
- Įvardijamos temos, problemos, kurios bus svarstomos tekste.
- Kartais pasakoma pagrindinė mintis.
- Įžangoje gali būti pateikta ir analogija (paremta pavyzdžiu, citata ir kt.).
- Nelaikoma klaida, jei įžanginėje pastraipoje klausimu pakartojamas temos pavadinimas, tačiau klausimas turėtų būti formuluojamas siauresnis nei tema.

Tais atvejais, kai negebama įžvelgti ir kelti problemų, nepasirenkama rašinio kryptis, daromos nepagrįstos prielaidos, tuščiažodžiaujama:

Įžangos pastraipos pavyzdžiai (rašinio tema – „Ar atlaidumas – silpno žmogaus bruožas?“)

„[...] Tarp žmonių dažnai galima išgirsti diskusijų, kuriose viena pusė teigia, kad atlaidumas yra stipraus žmogaus bruožas, o kita sako priešingai, kad šis bruožas pasireiškia tik pas silpnus žmones. Kiekvienas turi savo nuomonę, kurią reikia gerbti, tačiau taip pat ir kiekviena nuomonė turi būti pagrįsta. Aš manau, kad atlaidumas yra tvirto ir oraus žmogaus bruožas.“ (Kalba netaisyta)

Dalis rašinių atskleidė puikų mokinių literatūrinį, kultūrinį išprusimą. Gebėjimas suvokti esmę ir matyti visumą lemia darbo kryptingumą. Trafaretinių įžangų kūrybingi mokiniai išvengia rašydami epigrafus, naudodami analogijas, cituodami ar perfrazuodami:

„Gandis yra pasakęs: „Atlaidumas – stipriųjų savybė. Silpnieji niekuomet neatleidžia.“ Norint nagrinėti šią temą, pirmiausia reikėtų apsibrėžti, kas tai yra silpnas žmogus? Mano manymu, tai žmogus be moralinių vertybių ir turintis daug puikybės. Tuomet stiprus žmogus, priešingai, yra moralus ir neišpuikęs. Šiuo rašiniu pabandyčiau įrodyti, kad žmonės, kurie sugeba atleisti, yra stiprios asmenybės, nes jie moka gyventi pagal dorovės principus, yra drąsūs ir pasitiki kitais žmonėmis, jų gebėjimu pasitaisyti.“

Be abejo, nepagrįsti epigrafai, analogijos, su kuriu tekstu nesusijusios citatos tik dar labiau išryškina rašinio rašinio struktūros:

„Mačernis yra pasakęs: „Išmokime gyventi ir dūžtančiose formose“. Mokame supykti, bet atleisti ne visada. Gali pasirodyti, jog atlaidumas – silpno žmogaus bruožas. Žmogaus, kuris nori pasirodyti geras ir kam nors įtikti. Tačiau atlaidumas parodo, ar žmogaus dvasia šviesi. Atlaidumas nebūtinai parodo, kad žmogus silpnas. Atvirkščiai – parodo, kad stiprus, nes mūsų visuomenėje žmonės bėga nuo problemų. Kodėl? Kodėl mes jų nesprendžiame ir paliekame sąžinės graužatį sau ir kitiems.“

Dėstymo pastraipa

Dėstymo pastraipa – rašinio kompozicijos elementas, teksto vienetas, reiškiantis vieną, baigtinę teksto mintį.

- Paprastai pastraipą sudaro keletas sakinių, bet gali sudaryti ir vienas. Vieno sakinio pastraipos dažniausia būna be pagrindinės minties, tačiau atlieka siejimo funkciją ir rodo, kas jau aptarta ir kas toliau bus nagrinėjama.
- Kuriant bet kurio žanro tekstą, pagrindinė mintis skaidoma į svarbiausius teiginius (pagrindinės minties dalis), kurie ją turi pagrįsti. Kiek tekste yra tokių teiginių, tiek turi būti pastraipų. Kiekviena pastraipa turi pagrįsti viso teksto pagrindinę mintį.
- Pastraipos teminis sakinys turi ne tik pasakyti, apie ką bus kalbama pastraipoje, bet ir atskleisti požiūrį į kalbamąjį dalyką, tolesnės minčių eigos linkmę. Jis turi būti vienas ir atitikti visos pastraipos turinį.
- Aiškinamieji sakiniai turi remti arba aiškinti teminio sakinio mintį. Tų sakinių turi būti tiek, kad įrodytų pagrindinį teiginį.
- Apibendrinamasis pastraipos sakinys turėtų kilti ne tik iš teminio sakinio, bet ir iš jo aiškinimo. Jis galėtų būti ir siejimo su toliau einančia pastraipa priemonė. Pastraipa neturėtų „nutrūkti“.
- Visos dėstymo pastraipos logiškai turėtų kilti viena iš kitos. Kiekviena kita pastraipa turi plėsti ankstesnės pastraipos mintis ir nurodyti po jos einančios pastraipos minčių eigą. Jos gali būti rašomos ir kaip skirtingi temos aspektai, todėl nebūtina griežtai sieti.

Dedukcinės pastraipos pavyzdys (rašinio tema – „Apie kokias moralines vertybes svarbu kalbėti šiandien?“)

„Šiais laikais kalbėti apie dorą labai svarbu. Juk be doros – darbštumo, sąžiningumo, supratingumo – neišsivaizduojamas žmonių tarpusavio bendravimas. Taip, reikia pripažinti, kad pastaruoju metu dalis žmonių dažniausiai galvoja, jog svarbiausia yra gražiai apsirengti, patogiai gyventi, gerai uždirbti, smagiai leisti laiką ir apskritai, daryti tik tai, kas teikia džiaugsmą, malonumą. Tai puikiai įrodo šiandienos jaunuolių gyvenimas. Be abejo, yra ir kitokių žmonių, tačiau jų – vis mažiau. Galbūt todėl apie šiandienos jaunų žmonių vertybes pastaruoju metu daug kalbama, diskutuojama. Tik problemų turbūt kėlė ne tik mūsų karta, juk apie dorą („viežlybumą“), jos svarbą žmogui kalbėta jau pirmajame lietuviškame grožiniame kūrinyje, išleistame 1818 metais – poemoje „Metai“. Jos autorius, būrų dainius Kristijonas Donelaitis pats buvo doras žmogus, kunigas ir doros mokė kitus. Kūrinyje peikiami ponai, kurie nori tik skanių dešrų ir svaigaus „reinvynio“, galvoja tik apie save ir savo pilvo gerovę, o kilnesniems dalykams (Dievo pagarbinimui, darbui, būrų atjautai) jų gyvenime nelieta vietos, ką jau bekalbėti apie jų dorą. Turbūt todėl jie poemos pasakotojo ir apdalijami daug pasakančiais epitetais, vadinami „ponpalaikiais“, „didpilviais“, veltėdžiais, būrų skriaudėjais. Ne mažiau piktų žodžių kliūva ir tinginiams, apsilei-

dėliams, girtuokliaujantiems būrams, tai yra „nenaudėliams“ Slunkiui, Pelėdai, Dočiui, Plaučiūnui. Panašių „nenaudėlių“ nesunkiai rastume ir mūsų visuomenėje. Akivaizdu, kad visais laikais žmonės buvo linkę tenkinti savo primityviausius norus. Tad kalbėti apie dorą itin svarbu, nes tik dorų žmonių visuomenė kuria ateitį.“

Indukcinės pastraipos modelis gana paprastas: pirmiausia detalės / pavyzdžiai / fragmentai, paskui jų lyginimas / analizė ir apibendrinimas, o pabaigoje – išvados. Taigi tokio modelio pastraipa teminio sakinio gali neturėti. Jis paprastai būna susijęs su jungiamuoju sakiniu (pasakoma, apie ką bus kalbama dabar arba kaip būsimas pasakojimas ar pavyzdys siejasi su tuo, kas prieš tai kalbėta). Indukcinėje pastraipoje būtinas elementas yra išvadinis pastraipos teiginys.

Indukcinės pastraipos pavyzdys (rašinio tema – „Apie kokias moralines vertybes svarbu kalbėti šiandien?“)

„Pirmajame lietuviškame grožiniame kūrinyje, K. Donelaičio „Metuose“, tie, kurie kems ša skanias dešras ir geria svaigų „reinvynį“, vadinami „ponpalaikiais“, „didpilviais“, veltėdžiais ir būrų skriaudėjais. Juk jie galvoja tik apie save ir savo pilvo gerovę, o kilnesniems dalykams (Dievo pagarbinimui, darbui, būrų atjautai) jų gyvenime nelieta vietos, ką jau bekalbėti apie jų dorą. Ne mažiau pikty žodžių kliūva ir tinginiams, apsileidėliams, girtuokliaujantiems būrams, tai yra „nenaudėliams“ – Slunkiui, Pelėdai, Dočiui, Plaučiūnui. Poemos autorius, būrų dainius Kristijonas Donelaitis pats buvo doras žmogus, kunigas ir doros mokė kitus. Juk dora, žmogaus moralinės vertybės visada buvo svarbios. Tačiau panašių nenaudėlių – girtuokliaujančių, tinginiaujančių, apsileidėlių – nesunkiai rastume ir mūsų visuomenėje. Ko gero, kaip rodo Kristijonas Donelaitis ir šių dienų amoralūs pavyzdžiai, visais laikais žmonės buvo linkę tenkinti savo primityviausius norus, visai negalvodami apie dorą. O kalbėti apie ją šiandien itin svarbu, nes tik dori žmonės kuria ateitį.“

Kaip jau buvo minėta, „Aukštesniojo lygio (7, 6 taškais vertinamame) rašinyje **aspektai turi būti siejami**. Pirmiausia juos sieja tolimasis siejimas – pasirinkta temos nagrinėjimo kryptis, kuri dėstyje plėtojama, išvadose apibendrinama. Artimuoju siejimu – siejamaisiais žodžiais, fraze ar sakiniu – siejamos viena šalia kitos esančios pastraipos arba mintys.

Pastraipų siejimo pavyzdžiai

- Lietuvių literatūroje Justinas Marcinkevičius, panašiai, kaip ir XIX a. lietuvių „tautos šauklys“.
- Maironis, iškelia pareigą – pamatinę kiekvieno žmogaus vertybę; Sunku yra pasirinkti ir dėl to, kad esame atsakingi ne tik už save ir savo likimą, bet ir už kitų žmonių gyvenimą.
- Jeigu Antanas Baranauskas tapatino Tėvynę su gamtos grožiu, tai Jono Mačiulio-Maironio Tėvynė – brangios lietuviui vietos, didingi valdovai, garbinga Lietuvos praeitis.

Samprotavimo siejimo su grožinės literatūros kūrinio argumentu pavyzdžiai

- Tik problemų turbūt kėlė ne tik mūsų karta, juk apie dorą („viežlybumą“), jos svarbą žmogui kalbėta jau Kristijono Donelaičio epinėje poemoje „Metai“.
- Altruizmas buvo svarbus ir lietuvių rašytojos Šatrijos Raganos apysakoje „Sename dvare“.

Apibendrinamojoje pastraipoje padaromos **išvados**. Kadangi išvadų tinkamumą galime pamatyti tik perskaitę visą rašinį, todėl jos aptariamos kartu su metodinėje medžiagoje analizuojamais rašiniais.

Pagrindinė mintis – tai viso rašinio jungtis, centras, „stuburas“. (žr. „Keturių kampų“ modelio pavyzdžius)

- Ją galima tiksliai nusakyti teksto pradžios (įžangos) pastraipoje.
- Kartais ją pravartu paskelbti vėliau, nukelti į pabaigą, suformuluoti kaip išpūdingą išvadą,
- Kartais ją verta paslėpti, tačiau ji turi būti skaitytojui nujaučiama.

Rėmimasis kontekstu

Kaip rodo ugdymo proceso ir kandidatų darbų vertinimo patirtis, mokiniamis vis dar trūksta įgūdžių tikslingai remtis kontekstu, juo remiamasi ne visada tinkamai arba visai nesiremiam. Dažniausiai rašiniuose pateikiama pavyzdžių iš kūrinių kultūrinio, istorinio konteksto ar stengiamasi sieti kūrinius su biografiniu kontekstu, tačiau ne visada tinkamai. Mokiniai reiškia savo požiūrį pasirinkta tema, bet pasitaiko fakto klaidų aptariant lietuvių literatūros raidą, reiškinius ir idėjas. Konteksto faktų klaidos atskleidžia ne tik literatūrinio, bet ir kultūrinio išprusimo spragas, kurių priežastis galbūt yra fragmentiškas literatūros raidos pažinimas. Šiuo aspektu darbuose vyrauja patenkinamas pasiekimų lygis, kai tik nurodoma, bet neaptariama ir neįvertinama, kuo kūriniai, jų kūrėjai reikšmingi Lietuvos kultūrai ir dabarčiai. Apsiribojama nuorodomis *žymiausias, vienas žymiausių, dvidešimtojo amžiaus rašytojas, romantizmo atstovas, modernizmo kūrėjas, dar vienas gerai žinomas* ir pan. Ryškėja tendencija naudotis konteksto „etiketėmis“, nesuvokiant jo reikšmės ir nesistengiant susieti su kūrinio prasmėmis: „XX a. pradžios lietuvių rašytojo humanisto, lyrinės prozos pradininko lietuvių literatūroje Jono Biliūno“, „XIX a.–XX a. lietuvių dramaturgo, prozininko V. Krėvės“ ir pan. (Janickienė A., Šventickienė A. *Mokiniai turėtų atidžiau analizuoti savo rašinių trūkumus*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2014)

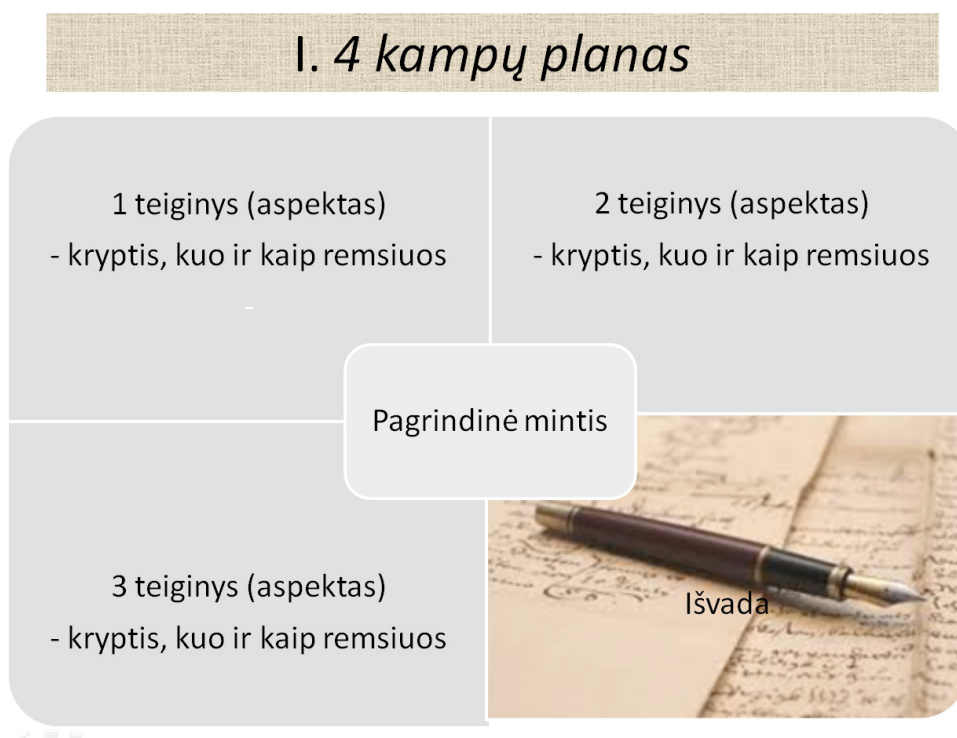
Kai kuriuose darbuose akivaizdžiai persistengiama kuriant įmantrius epitetus ir priedėlius: „Lietuvių novelės klasiko epikos kūrinio pagrindinis veikėjas buvo vienišas ir nelaimingas.“; „Tėvų ir vaikų santykių problema yra vaizdžiai aprašyta džiovininkų kartos atstovo Jono Biliūno psichologinėje novelėje „Ubagas“; „Sprogstančio optimisto“ Juozo Tumo-Vaižganto ir Nacionalinės premijos laureato Justino Marcinkevičiaus veikaluose lietuvis – tai didelės, stiprios dvasios žmogus“; „Ir visuomenės veikėjo tautinio atgimimo laikais J. Tumo-Vaižganto, ir „Tautos poeto“ Justino Marcinkevičiaus kūryboje darbštumas – tai lietuviui charakteriui būdinga savybė.“

Tikslingo ir tinkamo rėmimosi kontekstu pavyzdžiai:

1) „Jeigu Antanas Baranauskas tapatino Tėvynę su gamtos grožiu, tai Jono Mačiulio-Maironio Tėvynė – brangios lietuviui vietos, didingi valdovai, garbinga Lietuvos praeitis. **Maironis gimė tuo metu, kai šalis buvo carinės Rusijos priespaudoje, išgalėjo spaudos draudimas lotyniškais rašmenimis, buvo siekiama bet koku būdu sunaikinti lietuvių kultūrą, o kraštą surusinti.** Galbūt todėl vildamasis sustiprinti tautiečių dvasią, ryžtą priešintis, Maironis savo kūryboje atsigręžia į praeitį, į didingus laikus, kai Lietuva buvo laisva, galinga.“

2) „Tik problemų turbūt kėlė ne tik mūsų karta, juk apie dorą („viežlybumą“), jos svarbą žmogui kalbėta jau pirmajame lietuviškame grožiniame kūrinyje, išleistame 1818 metais – poemoje „Metai“. **Jos autorius, būrų dainius Kristijonas Donelaitis pats buvo doras žmogus, kunigas ir doros mokė kitus.** Kūrinyje peikiami ponai, kurie nori tik skanių dešrų ir svaigaus „reinvynio“, galvoja tik apie save ir savo pilvo gerovę, o kilnesniems dalykams (Dievo pagarbinimui, darbui, būrų atjautai) jų gyvenime nelieka vietos, ką jau bekalbėti apie jų dorą.“

Keturių kampų plano modelis

„Keturių kampų“ plano metodas padeda analizuojamą / nagrinėjamą dalyką pamatyti skirtingu kampu / požiūriu. Šis metodas puikiai tinka ir planuojant rašinį. Padirbėjus prie užduoties temos (suradus temos raktinius žodžius, juos „atsirakinus“ ir t. t.) formuluojama rašinio pagrindinė mintis. Ją rekomenduojama užrašyti lapo viduryje, o skirtinguose kampuose pasirašyti aspektus (teiginius), padėsiančius pagrįsti pagrindinę mintį. Kiekviename kampe prie užrašyto aspekto pasižymima, kuo remiantis (privalomo autoriaus kūrinium (-iais), kito, pasirinkto savo nuožiūra, autoriaus kūrinium (-iais) / kita kultūrine patirtimi) bus pagrįstas teiginys (aspektas).

Viename iš kampų padaromos išvados. Taip susiplanavus akivaizdžiai matyti, ar pasirinkti aspektai (teiginiai) motyvuotai išskirti, ar padeda pagrįsti pagrindinę mintį, ar jie nuoseklūs, svarūs ir pan. Kartu matyti ir argumentų (rėmimosi) tinkamumas: ar jų pakanka, ar jie svarūs, įtikinantys. Toks planas, galima teigti, padės mokiniui kryptingai plėtoti temą / problemą, nenukrypti.

1 pavyzdys

TEMA AR SVARBU PAŽINTI SAVO KRAŠTO ISTORIJĄ?

4 kampų planas

Tik pažinęs krašto istoriją gali suvokti savo tapatybę

(tautos kilmė, tikėjimas, kas rūpėjo protėviams, garbinga praeitis: Maironis)

Savo krašto istorijos pažinimas ugdo meilę Tėvynei, patriotiškumą, kartu ir pilietiškumą.

(A. Kulviečio, Kudirkos ir kt. asmenybė)

Savo krašto istorijos pažinimas ugdo brandų žmogų, o tik tokių žmonių visuomenė kuria ateitį.

Pažinus krašto istoriją gimsta suvokimas, kad laisvė, nepriklausomybė – tai vertybės, kurias reikia nuolat saugoti ir ginti.

(carinės priespaudos laikai; spaudos draudimo laikotarpis; sovietmečio patirtis)

Tik brandžių žmonių – besidominčių savo krašto istorija, vertinančių laisvę ir nepriklausomybę, mylinčių savo gimtąjį kraštą – visuomenė prisideda prie šalies ateities kūrimo.

Ši tema tinkamesnė 11 klasių mokiniams, kai nuo mokslo metų pradžios praėję tik keli mėnesiai ir autorių nagrinėta dar nedaug. Todėl dominuoja gana siaura literatūrinė (kultūrinė) patirtis. Tačiau akivaizdu, kad pasirinkti teiginiai (aspektai) padeda pagrįsti pagrindinę mintį, numatomas rėmimasis irgi tinkamas, tik reikėtų plačiau išplėtoti, kad galima būtų matyti, **kaip** bus remiamasi.

2 pavyzdys

KODĖL GYVENAMA PRISIDENGUS KAUKĖ?

Pagrindinė mintis – „Kaukė dažniausiai prisidengiama tuomet, kai norima apsiginti ar išsaugoti savo tapatumą priešiškoje aplinkoje.“

1 kampas

1 aspektas: Baiminantis, kad svetima aplinka nesužlugdytų, dažnai stengiamasi su ja nesitaikstyti ar net bandoma ją pergudrauti.

Jrodymai:

- A. Škėma. Balta drobulė (Dirbdamas monotonišką, iš proto varantį keltuvininko darbą Garšva užsideda **dirbtinio mandagumo** kaukę; desperatiškai stengiasi **nepasiduoti** progresuojančiai ligai tai ją ignoruodamas, tai kreipdamasis į gydytoją, griebdamasis kūrybos, meilės moteriai.)
- Balys Sruoga. Dievų miškas (Pagrindinis veikėjas **gudriai / ironiškai / šaipydamasis** iš prižiūrėtojų trumparegiškumo, kvailumo stengiasi juos pergudrauti.)
- Sovietmečiu: norint išgyventi, nebūti ištremtam **tyli / slapta rezistencija** – Vasario 16-ąją slapta iškeliamos vėliavos, užrašomi laisvės šūkių (istorinė patirtis, kartu ir kontekstas)
- **Kontekstas:** B. Sruogos išgyvenimai lageryje; A. Škėmos patirtis emigracijoje.

2 kampas

2 aspektas: **Abejingumas** – kaukė, užsidedama norint atsiriboti nuo aplinkinių įtakos / veidmainiškumo.

Jrodymai:

- A. Kamiu. Svetimas (Neapkęsdamas visuomenėje gajų stereotipų ir nenorėdamas su jais taikstyti Merso užsideda **abejingumo** kaukę – ignoruoja ar net priešinasi nusistovėjusioms taisyklėms.)
- Dalies visuomenės **abejingumas**: nedalyvaujant rinkimuose – netikima, kad kas nors galėtų pasikeisti.
- Dalies jaunimo **abejingumas**: apsimetant, kad jiems niekas neįdomu, nerūpi. O iš tiesų jaučiasi nesuprasti, galbūt trūksta ir meilės, dėmesio – socialinė patirtis, kartu ir teminis **kontekstas**.
- Sovietmečiu: **abejingumas** sistemos deklaruojamiems renginiams, garsiems, bet tuštiems šūkiams (demonstracijos, į kurias suvarydavo prievarta ir iš kurių visi šaipydavosi) - kartu istorinė patirtis ir **kontekstas**).

3 kampas

3 aspektas: Baimė nustoti / netekti to, ką turi, verčia žmogų apsimetinėti, veidmainiauti.

Jrodymai:

- Kalderonas. Gyvenimas – tai sapnas. Karalius, patikėjęs žvaigždėmis, įkalina savo sūnų oloje. Bijodamas prarasti savo karalystę ir būti nubaustas, **meluoja, veidmainiauja**; iš tiesų vos jos ir nepražudo.
- Kafka. Metamorfozė. Zamza **perdėtai rūpinasi ir stengiasi įsiteikti** savo šeimai, visai negalvoja apie save, tarsi ne gyvena, o tik dirba dėl kitų. Tai nėra natūralu, tikra.
- Sovietmečiu: nemaža dalis rašytojų, kultūros veikėjų norėdami kurti buvo priversti **pagarbinti** Lenina, Stalina, partiją, tik taip jiems galėjo būti atviras kelias į kūrybą (istorinė patirtis, kartu ir **kontekstas**)

Išvada

- Gyvenimas – sudėtingas dalykas, juk su įvairiomis kliūtimis, priešiška aplinka tenka susidurti dažnam. Žinoma, norėjęsi gyventi be kaukės ir būti savimi, tik, deja, ne visuomet tai nuo žmogaus priklauso. Tačiau svarbiausia, - ne tai, kokią kaukę užsidėsi – abejingumo ar susitaikymo, švento melo ar slaptos kovos, - svarbiausia išlikti žmogumi ir neprarasti pagarbos sau ir orumo.

Rašinio pavyzdžio analizė

AR ŠIANDIEN GARBINGUMAS TEBĖRA VERTYBĖ?

(J. Biliūnas, V. Krėvė, V. Mykolaitis-Putinas)

Garbingumu galima pavadinti tokius girtinus žmogaus bruožus, kaip vyriškumas², pagarba kitam², nesavanaudiškumas², tarpusavio meilė², supratimas ir atsakomybė². Garbingus bruožus buvo stengiamasi puoselėti nuo seno – apie tai mums byloja dar senovėje sukurtas samurajų Garbės ir Moralės kodeksas. Tačiau nūdienė situacija yra kitokia: žmonės labiau linkę siekti karjeros, rūpintis materialine gerove, nuolat skuba, nespėja, o dvasinės vertybės nutolsta į antrą planą¹. Kartu kinta ir požiūris į garbingumą – jis šiuolaikiniam žmogui jau nebėra vertybė.

Visų pirma, akis bado stipriosios lyties atstovų vyriškumo stoka³. Be abejo, su šiuo teiginiu galima nesutikti. Juk yra vyrų, neskaičiuojančių, kiek laiko skirti šeimai, kiek darbui, karjerai, pomėgiams ar kitiems malonumams, suvokiančių, kad turi rūpintis artimaisiais, būti pavyzdys augantiems vaikams ir panašiai. Tik reikia pripažinti, kad tokių mažuma, o tendencijų, bylojančių apie daugelio vyrų negarbingumą, daugėja. Informacinėje pokalbių laidoje „Labas vakaras, Lietuva“ (vedėjai Ž. Vaškytė ir P. Skučas) ne kartą teko girdėti, kad merginos yra dažnai užpuolamos gatvėse siekiant apiplėšti, paniekinti, pasišaiptyti ar net išprievartauti. Be to, netrūksta atvejų, kai vyrai išsigąsta tėvystės atsakomybės ir palieka moterį vieną, todėl tiek daug mūsų visuomenėje yra vienišų moterų^{4a}. Vyriškumo pavyzdys šiuolaikiniams vyrams galėtų būti^{6b} lietuvių rašytojo klasiko⁵ Vinco Krėvės dramos „Skirgaila“ veikėjo Kelerio poelgis. Jis pasirinko verčiau žūti nei užtraukti negarbę mylimai moteriai Onai Duonutei. Pasislepia karste, kad tik niekas nepastebėtų jo, vokiečių riterio, išeinančio iš mylimosios Lydos kunigaikštystės kambario. Skirgailai šią apgaulę perpratus jis užkasamas gyvas^{4b}. Vargiai rastume tokių riterišku vyrų šiandien. Dauguma jų nebėra moters parama ir pasitikėjimo objektai⁷.

Pagarbos senatvei, vyresniajam trūkumas³ – dar viena^{6a} šių laikų visuomenės yda. Nepagarbus elgesys su vyresniaisiais, viešajame transporte stovintys senukai ir sėdintys jaunuoliai, pergrūsti senelių namai^{4a} tikrai ne garbingos visuomenės atspindys. Galbūt šis trūkumas būdingas ne tik mūsų visuomenei. Apie panašius dalykus jau prieš gerą šimtmetį kalbėjo ir^{6b} lietuvių literatūros klasikas⁵ Jonas Biliūnas. Apsakyme „Ubagas“ vaizduojama, kaip veikėjas Petras Sabaliūnas, kadaise buvęs turtingas ūkininkas, doras ir geras žmogus, užauginęs ir ant kojų pastatęs tris vaikus, senatvėje lieka be nieko. Mat viską atidavė vaikams, o šie jį, tiksliau, sūnus, kaip niekam nebetinkamą, išvarė iš namų. Teko seneliui, buvusiam turtingam ūkininkui, drebančia ranka prašyti išmaldos, melsti, kad kas jo pagailėtų ir duotų duonos kąsnelį^{4b}. Apsakymas sukelia gailėstį, kaip ir pasakotojas, pasijuntame kalti dėl to ir mes. O žvelgdami į dabartį greičiausiai surasime dar graudesnių istorijų. Vadinasi, tikrai kažkas mūsų visuomenėje negerai, jei negerbiame senatvės, nemokame užjausti, suprasti⁷.

Be išvardytų trūkumų^{6a}, labiausiai skaudu dėl prastėjančio ryšio tarp pačių artimiausių žmonių, tai yra šeimos narių³. Problemų tikrai daug. Tėvai paprasčiausiai pamiršta, kad vaikui (kaip

tai Irkai, pagrindinei Šatrijos Raganos apsakymo „Irkos tragedija“, sukrėtusio mane dar 8 klasėje, veikėjai) reikia ne pinigų, ne gražių daiktų, o pačių tėvų meilės, laiko ir dėmesio. O kiek dar vaikų, augančių asocialiose šeimose, ar net išvis be tėvų, paliktų vaikų namuose. Kas iš jų išaugs? Nesu su tokiais susidūrusi, tik apie panašius vaikus teko skaityti Vandos Juknaitės kūrinuose. Man jų tikrai labai gaila^{4c}. Džiaugiuosi, kad mano šeima manimi rūpinasi, kad aš jiems svarbi. Aišku, yra ir daugiau pavyzdinių šeimų, kuriose jaučiamas stiprus ryšys, palaikymas. Tokias šeimas skatina burtis Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija, krikščioniškų gausių šeimų bendrija „Ateitis“. Darnios tradicinės šeimos autoritetą patvirtina ir į mano senelių kaimą kiekvieną birželį suvažiuojančios iš visų Lietuvos pakraščių iš čia kilusios kelios kartos^{4a}. Seneliai labai didžiuojasi, kad mūsų giminėje nėra išsiskyrusių šeimų. Ir man jie vis primena, kad ateityje rinkčiausi atsakingai, apgalvotai, kad „nepadaryčiau gėdos savai giminei“^{4d}. Jie, ko gero, turi galvoje tai, kad kiekvienam vaikui geri santykiai šeimoje, meilė, dėmesys yra labai svarbu, nes tik tuomet jis užaugs doras ir garbingas žmogus⁷.

Apibendrinant galima teigti, kad garbingas elgesys šiandienos visuomenėje labai problemiškas⁹. Dažnas mūsų labiau linkęs paisyti savų interesų, paminti garbę, orumą. Tačiau labai norėtųsi, kad tarp žmonių būtų daugiau pagarbos ir meilės, dėmesio vienas kitam⁹. Belieka tikėtis, kad kada nors garbingumas vėl taps vertybe⁸.

Rašinio vertinimas turinio aspektu

Kriterijus	Komentaras
Įžanga	¹ Įvardyta problema. ² Motyvuotai išskirti aspektai.
Teiginiai (aspektai)	³ Pastraipos teiginys.
Argumentavimas, pagrindimas	^{4a} Argumentuojama gyvenimiškais pavyzdžiais. ^{4b} Argumentuojama grožinės literatūros kūrinium. ^{4c} Argumentuojama asmenine kultūrine patirtimi. ^{4d} Argumentuojama asmenine patirtimi
Privalomo autoriaus kontekstas	⁵ Kontekstas tik paminėtas.
Sąsajos	^{6a} Pastraipų siejimas. ^{6b} Samprotavimo siejimas su grožinės literatūros kūrinio argumentu.
Dalinės išvados	⁷ Dalinė išvada pagrįsta*.
Apibendrinimas	⁸ Baigiamosios išvados pagrįstos.
Pagrindinė mintis	⁹ Aiškiai suformuluota.

*Jos pastraipoje gali ir nebūti. Svarbu, kad mintis „nenutrūktų“.

3. Literatūrinis rašinys

Naudinga žinoti

Literatūra: 1. tautos, epochos arba visos žmonijos rašytinių ir spausdintinių kūrinių visuma, raštija; 2. grožinių kūrinių visuma; 3. kūriniai kuriuo nors klausimu. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 370.)

Rašinys: 1. rašomasis mokyklos darbas; 2. parašytas veikalas. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 645)

Paskaitykime: įvairūs šaltiniai apie literatūrinį rašinį

„Rašiniai vertinami kaip kūrybiškiausia mokinių darbų rūšis. Jie suaktualina ir mobilizuoja mokinių gyvenimiškuosius ir literatūrinius įspūdžius, patirtį, skatina mąstyti apie svarbius gyvenimo, literatūros ir meno klausimus. Rašinys – tai ir reikšmingas grožinio teksto (jo dalies, epizodo) savarankiškos analizės būdas, ir nagrinėtos literatūros temos apibendrinimas, taip pat literatūros žinių vertinimo forma. Literatūriniuose rašiniuose mokiniai parodo savo estetinį skonį, literatūrinę nuovoką, grožinio kūrinio suvokimo ir analizės sugebėjimus. Šiuo atžvilgiu jie teikia objektyvios informacijos, kuri padeda pažinti mokinius kaip skaitytojus. Kurdami tekstus mokiniai stengiasi tiksliau, aiškiau išreikšti savo mintis, rasti tinkamą kalbinę formą. Atskleisdami temą, jie pasirenka ne tik leksiką, bet ir sintaksines konstrukcijas, kompoziciją, žanrą, formuoja individualų stilių.

Bet kuris rašinys visada prasideda nuo temos analizės. [...] Temoje glūdi analizuojamo objekto įvardijimas, esminė problema, veikslių programa, individualaus jos įgyvendinimo galimybės. [...] Tad labai svarbu gilinantį kiekvieną žodį surasti temos „raktą“: kuris žodis / žodžiai išreiškia temos esmę, įvardija viso rašinio užduotį (tai reikės įrodyti, pagrįsti, įtikinti, paneigti ir pan.). [...] Svarbu numatyti pasirinktos temos apimtį ir ribas. [...] Prieš pradėdamas rašyti mokinys turi aiškiai įsivaizduoti, *kodėl* jis nori rašyti kaip tik apie tai, *apie ką* jis rašys ir *kaip* rašys. Kitaip tariant, turi suvokti temos ribas, svarbiausią rašinio problemą ir motyvuoti pasirinktą žanrą bei stilių.“ (Ruseckienė L. *Literatūros pedagogikos studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2001)

„Literatūriniais laikomi tokie rašiniai, kuriuose analizuojamas literatūros procesas, grožiniai kūriniai, rašytojų gyvenimo faktai. [...] Literatūriniai rašiniai taip pat galėtų būti smulkiau skirstomi į grynuosius ir mišriuosius. Pirmieji (pvz., „Liudas Vasaris – kunigas, poetas, žmogus“) daugiau ar mažiau panašūs į literatūrinės kritikos straipsnius ar mokslinius referatus. Jų stilius mokslinis, galimi čia ir tam tikri pradžios ir pabaigos trafaretai. Rašant antruosius (pvz., „Kas man patinka J. Degutytės lyrikoje“), reikalingos ne tik literatūrinės žinios, bet ir gyvenimiška patirtis, gebėjimas apibendrinti, literatūrinis skonis. Tai savotiška literatūrinė publicistika [...].

Labai svarbu [...] nuodugniai išanalizuoti kiekvieną temos žodį, išsiaiškinti pagrindinę jos mintį. [...] Rašant literatūrines temas, medžiagos šaltinis – grožinis kūrinys. Mokinys privalo tu-

rėti po ranka ir neskubėdamas jį perversti, prisiminti su tema susijusias vietas, pasiruošti keletą citatų savo teiginiams įrodyti.“ (Šoblinskas A. *Lietuvių kalbos didaktika*. Vilnius: Mokslas, 1987)

„Nuo seniausių laikų pagrindiniais laikomi trys teksto tipai – pasakojimas (kokio įvykio, veiksmo, istorijos pasakojimas), aprašymas (daikto, padaro, žmogaus išvaizdos, gamtos vaizdo), samprotavimas (mintis, mąstymas apie reiškinius, dalykus, jų reikšmę, paskirtį, vertę, esmę). Pagal juos ir mokykliniai rašiniai skirstomi į tris pagrindinius tipus, reiškiamus tradiciniais terminais: pasakojamieji, aprašomieji, samprotaujамieji rašiniai. Jau pradinėse klasėse pradedama nuosekliai mokyti pasakojamųjų, aprašomųjų, o vėliau ir samprotaujамųjų rašinių. Ši tradicija tęsiasi jau nuo prieškarinio (literatūrinio rašinio, kaip lygiaverčio, šioje tipologijoje nėra). [...]

Dar reikia atsiminti, kad ne visada galima griežtai pasakyti, kuriam tipui priskirtinas vienas ar kitas tekstas, nes esama ir mišrių tipų, ne visada galima nubrėžti tikslias jų ribas. [...] Kad ir kokių tipų dar būtų galima išskirti, tarp jų literatūrinio rašinio nėra. [...]

Nors pagal pagrindinius struktūrinius požymius tarp pagrindinių rašinių tipų literatūrinio rašinio nėra, dar nereikia, kad nėra skirtumo tarp sąvokų *samprotaujамasis* rašinys ir *literatūrinis* rašinys.“ (Alaunienė Z. *Struktūriniai teksto tipai ir mokykliniai rašiniai šiandien*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2011)

„Literatūrinio rašinio objektas – literatūra; tikslas – pateikta tema interpretuoti (nagrinėti, analizuoti) autoriaus (-ių) kūrybą. Prie kiekvienos temos pateikiamas sąrašas autorių, iš kurių vieną būtina pasirinkti: valstybiniam brandos egzaminui pateikiami trys privalomi lietuvių autoriai iš Bendrosios programos išplėstinio kurso, mokykliniam brandos egzaminui pateikiami trys privalomi lietuvių autoriai iš Bendrosios programos bendrojo kurso. [...] Valstybinio brandos egzamino literatūriniame rašinyje pasirinktą temą reikalaujama atskleisti analizuojant kūrinius ir jų kontekstus; privalu rašyti apie dviejų autorių kūrybą: vieną autorių pasirinkti iš nurodytų, kitą programinių autorių pasirinkti savo nuožiūra. [...] Mokyklinio brandos egzamino literatūriniame rašinyje pasirinktą temą reikalaujama atskleisti nagrinėjant literatūros kūrinių; pateikiami trys nukreipiamieji klausimai; privalu rašyti apie vieno iš nurodytų autorių kūrybą; galima ją sieti ir su kitais savo nuožiūra pasirinktais programiniais kūrinių. [...]

Literatūrinio rašinio turinio vertinimo kriterijai: temos plėtotė; literatūros kūrinių (-ių) interpretavimas ir siejimas su kontekstu.“ *Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programos* 2 priede pateikti literatūrinio rašinio temos plėtotės ir literatūros kūrinių (-ių) interpretavimo ir siejimo su kontekstu aprašai. Temos plėtotė: „temos supratimas (ar gerai suvokta tema; ar pagrindinė mintis aiškiai suformuluota ir kryptingai, nuosekliai plėtojama; ar įžanga kryptinga, ar išvados pagrįstos); ar individuali temos plėtotė.“ Literatūros kūrinių (-ių) interpretavimas ir siejimas su kontekstu: „kūrinių interpretavimas ir gebėjimas jį vertinti (ar interpretuojamas bent vienas iš nurodytų programinių kūrinių; ar kūriniai interpretuojami tuo aspektu, kurio reikalauja tema; ar interpretavimas ir vertinimas rodo kūrinių supratimą; ar tikslingai remiamasi kontekstais; ar pagrindžiamos kūrinių sąsajos); ar tinkamai vartojamos literatūrologijos sąvokos.“ (*Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programa*, 2011)

Kurį laiką Ugdymo plėtotės centro tinklalapyje buvo skelbiama samprotaujamojo ir literatūrinio rašinio esminių skirtumų lyginamoji lentelė. Ką ji sako apie šiuos du rašinius?

Samprotavimo rašinio ir literatūrinio rašinio lyginimas

Lyginimo aspektai	Rašinio tipai	
	Samprotavimo rašinys	Literatūrinis rašinys
Objektas	Problema.	Literatūros analizė ir interpretacija.
Išėities pozicija	Požiūris į analizuojamą pilietinę, egzistencinę, pasaulėvokinę ir pan. problemą.	Literatūros kūrinių analizavimas ir interpretavimas pateikta tema.
Tikslas	Apsvarstyti keliamą problemą ir pateikti argumentuotas išvadas.	Pateikta tema interpretuoti (nagrinėti, analizuoti) autoriaus (-ių) kūrybą, jos literatūrinę, vertybinę raišką.
Intencija (santykio su adresatu dominantė)	Informuoti – įrodyti – įtikinti .	Informuoti – įrodyti – įtikinti.
Rašomo teksto tipas	Samprotavimas (argumentavimas).	Samprotavimas (aiškinimas).
Tinkamos struktūros	Indukcinė, analoginė, dedukcinė.	Dedukcinė, indukcinė.
Stilius	Publicistinis.	Mokslinis (populiarusis).
Rašymo pobūdis	Galima remtis <i>kultūrine, visuomenine, emocine</i> savo patirtimi.	Asmeninė patirtis tiesiogiai neturėtų būti reiškiamą, bet rašantysis turi turėti savo požiūrį ir jį pagrįsti.
<i>Valstybinio egzamino reikalavimai</i>	Problemos <i>analizę privalu susieti su pasirinkto vieno iš nurodytų autorių kūryba ir literatūriniais (kultūriniais) kontekstais.</i>	<i>Privalu rašyti apie dviejų autorių kūrinius: vieną autorių pasirinkti iš nurodytų, kitą programinį autorių pasirinkti savo nuožiūra.</i>
<i>Mokyklinio egzamino reikalavimai</i>	Analizuojant problemą <i>privalu remtis vieno iš nurodytų autorių kūryba ir literatūriniais (kultūriniais) kontekstais.</i>	<i>Privalu rašyti apie vieno iš nurodytų autorių kūrinius; galima juos sieti ir su kitais savo nuožiūra pasirinktais programiniais kūrinių.</i>
Literatūros kūrinių naudojimas	Dalinis: literatūrinė medžiaga gali būti naudojama problemai pagrįsti (ypač svarstymui „už“ – „prieš“), tačiau vadinamieji literatūriniai argumentai nėra nei vieninteliai, nei pagrindiniai. Pagal grožinės literatūros specifiką jie dažniau atlieka iliustravimo funkciją, t. y. remiantis kūrinių problematika pastiprinami iš esmės jau įrodyti teiginiai (esant dedukcinei struktūrai) arba literatūrinis pavyzdys naudojamas kaip sudominimo priemonė (esant indukciniai ir analoginei struktūrai).	Kūriniai <i>interpretuojami (nagrinėjami, analizuojami)</i> pagal duotą temą; už kūrinio (ir jo konteksto) rašomai temai medžiagos neieškoma.
Kontekstų naudojimas	Galimi du kontekstai: 1) bendras problemos supratimo kontekstas ir 2) literatūros kūrinio kontekstas (pvz., kaip aš suprantu literatūros epochą, srovę, žanrą).	Pasirinktinai aptariamas <i>kultūrinis istorinis, biografinis ar meninis kūrinių kontekstas</i> , reikalingas duotai temai atskleisti.

Apibendriname

Taigi galima daryti išvadą, kad literatūrinis rašinys taip pat yra samprotaujamas rašinys, tik jo objektas – literatūra. Mat literatūrinio rašinio užduotis kreipia mokinį į tai, kad jis analizuotų / nagrinėtų kūrinį lygindamas, ieškodamas ryšių, asociacijų, siekdamas išvelgti kultūros raidos dėsningumus, per juos sudarydamas bendro literatūros ir apskritai kultūros konteksto įspūdį.

Iš mokinio tikimasi, kad jis atsakys į rašinio temos iškeltą klausimą, savo įvardytu aspektu (-ais) analizuos / nagrinės ar lygins dviejų autorių kūrinius, atskleis kiekvieno jų specifiką, pademonstruos analizuojamų / nagrinėjamų tekstų ir jų konteksto išmanymą, aptars, kaip kūrinio raiškos priemonėmis sukuriamas jo prasmė, gebės rišliai ir struktūriškai perteikti mintis, atskleis savo raštingumo ir kalbos vartojimo lygį.

Žinoma, reikia pripažinti, kad jei per egzaminą mokinys turėtų galimybę naudotis kūriniais, tuomet galėtume tikėtis ir brandesnių darbų, gilesnės kūrinį analizės. Tačiau gilesnė ir įvairiapusė kūrinį analizė, atidus tekstų skaitymas ugdymo procese padeda susiformuoti ir tinkamiems mokinių gebėjimams rašyti literatūrinį rašinį.

4. Keletas metodinių rekomendacijų, kaip mokyti kurti literatūrinį rašinį

Žingsniai, žingsneliai

1. Perskaitykite temą (rašinio pavadinimą) ir pasvarstykite, kas yra temos objektas, esminė problema, ko iš jūsų tikimasi.
2. Pasibraukite pagrindinius („raktinius“) temos žodžius ir pasvarstykite, kuris žodis / žodžiai išreiškia temos esmę, įvardija viso rašinio užduotį (tai reikės įrodyti, pagrįsti, įtikinti, paneigti ir pan.).
3. Pasirinkite labiausiai tinkamus temai atskleisti autorius (bent vieną jų privalote imti iš pateikto sąrašo).
4. Užsirašykite mintį, **kodėl** būtent šiuos du autorius (gali būti ir daugiau, tačiau vargiai dėl apibrėžto laiko pavyks giliau paanalizuoti) renkatės – tai bus tarsi jūsų rašinio kryptis, šį sakinį galėsite panaudoti įžangoje.
5. Numatykite temos apimtį ir ribas. Užrašykite sakinį, kuriame atsispindėtų, **kodėl** norite rašyti kaip tik apie tai, **apie ką** rašysite ir **kaip** rašysite.
6. Pasvarstykite, kokius autorių kūrinius analizuosite, prisiminkite jų žanrą, pagrindinius veikėjus, kūrinių motyvus, įvaizdžius, kontekstus, raišką, meninį savitumą – tai, kas padės atskleisti temą.
7. Apsispręskite dėl kūrinį analizavimo, nagrinėjimo (lyginimo) aspektų (padės pasirašytas paaiškinimas, kodėl būtent tokią jų dermę matote). Kūrinius galima lyginti (aptarti panašumus ir skirtumus), gretinti, priešinti, vieno mintis pratęsti kito mintimis, ieškoti analogijų ir kt.

8. Formuluokite pagrindinę rašinio mintį.
9. Formuluokite teiginius (aspektus), padėsiančius pagrįsti pagrindinę mintį. Galutinai nuspręskite, kokius autorių kūrinius analizuodami ir kaip teiginius pagrįsite.
10. Pradėkite rašyti. Parašę atidžiai perskaitykite, patobulinkite ir perrašykite į švarraštį.

Rašinio struktūra

Įžanginė pastraipa. Joje tiktų:

- pristatyti temą, parodyti jos aktualumą literatūroje,
- paminėti autorius, bendrais bruožais (tiek, kiek reikia temai) aptarti jų kūrybą,
- suformuluoti autorių ir jų kūrinių pasirinkimo aspektą (kodėl būtent jie), t. y. apibrėžti nagrinėjimo kryptį,
- iškelti problemą / suformuluoti pagrindinę mintį,
- kalbėti konkrečiai, tik apie temą (objektą) ir kūrinių dermę.

Dėstymo pastraipa – rašinio kompozicijos elementas, teksto vienetas, reiškiantis vieną, baigtinę teksto mintį.

- Pagrindinė mintis skaidoma į svarbiausius teiginius (aspektus), kurie ją turi pagrįsti. Kiek tekste yra tokių teiginių, tiek turi būti pastraipų. Kiekviena pastraipa turi pagrįsti viso teksto pagrindinę mintį.
- Pastraipos teminis sakinys (aspektas) turi pasakyti, apie ką bus kalbama pastraipoje. Jis turi būti vienas ir atitikti visos pastraipos turinį. Indukcinė pastraipa gali neturėti teminio sakinio, joje būtinas elementas yra išvada.
- Aiškinamieji sakiniai turi įrodyti teminio sakinio mintį. Tų sakinių turi būti tiek, kad įrodytų pagrindinį teiginį.
- Apibendrinamasis pastraipos sakinys turėtų kilti ne tik iš teminio sakinio (aspekto), bet ir iš jo įrodymo. Jis galėtų būti ir siejimo su toliau einančia pastraipa priemonė. Pastraipa neturėtų „nutrūkti“.
- Visos dėstymo pastraipos logiškai turėtų kilti viena iš kitos. Kiekviena kita pastraipa turi plėsti ankstesnės pastraipos mintis ir nurodyti po jos einančios pastraipos minčių eigą. Jos gali būti rašomos ir kaip skirtingi temos aspektai, todėl nebūtina griežtai sieti.
- Svarbiausia – pasirinktus autorių kūrinius analizuoti kryptingai. Tai galima padaryti dvejopai: analizuoti / nagrinėti lyginant abiejų autorių kūrinius (ieškant bendrybių ir skirtumų) arba vienoje pastraipoje gali būti analizuojamas / nagrinėjamas vienas autoriaus kūrinys, kitoje – kitas.
- Kiekvienoje pastraipoje reikėtų neįkyriai paminėti, kodėl apie tai kalbama, kokia sąsaja su tema.

Apibendrinimas. Jame reikėtų:

- padaryti su tema susijusias išvadas (tai būtų tarsi visų rašinyje išsakytų argumentų apibendrinimas),
- parodyti, kad pagrindinė mintis tikrai įrodyta,
- pabandyti apibendrinti – ir kas iš to?

Naudingi patarimai rašantiems rašinius

Perskaitykite ir palyginkite dviejų metodologų patarimus rašantiems literatūrinį rašinį. Pasvarstykite, į kuriuos būtina atsižvelgti, dėl kurių svarbumo abejojate.

Adomas Šoblinskas. *Lietuvių kalbos didaktika*. Vilnius: Mokslas, 1987, p. 276–277.

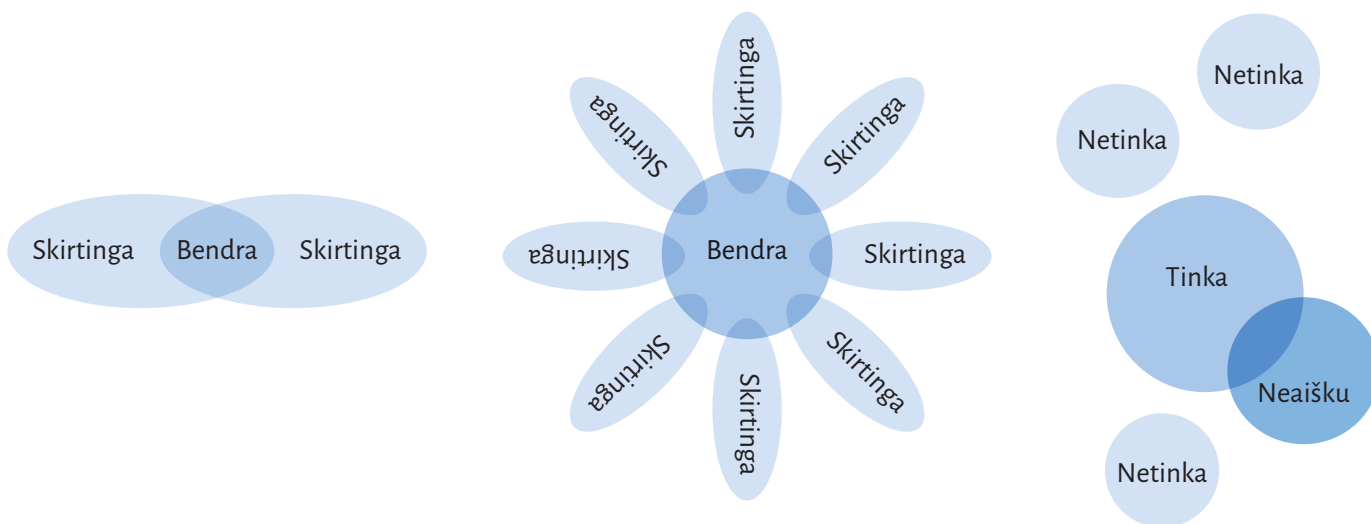
1. Gerai išsiskaityk į rašinio pavadinimą, išsigilink į kiekvieną jo žodį.
2. Nusistatyk loginius temos rėmus.
3. Susidaryk rašinio planą.
4. Popieriaus lapelyje pasižymėk citatas ar faktus, kuriuos planuoji panaudoti rašinyje.
5. Prisimink gražų aforizmą, eilėraščio posmelį, pažiūrėk, ar jis netinka epigrafu.
6. Rašinį pradėk ir baik aforistišku sakiniu.
7. Brangink kiekvieną rašiniui skirtą minutę.
8. Niekada nerašyk apie tai, ko gerai nežinai ir tiksliai neatsimeni.
9. Nepalik nepakeitęs žodžių, dėl kurių rašybos abejoji, ar neperdirbęs sakinių, kurių skyryba tau neaiški.
10. Neišleisk iš akių temos iki paskutinio rašinio žodžio.
11. Stilistinės apdailos metu žiūrėk, kad rašinio kalba neprarastų glaustumo, natūralumo, skambumo.
12. Nepradėk ir nebaik rašinio taip, kaip aną kartą.
13. Venk kalbinės monotonijos, pereinančios į šablonus ir štampus.
14. Visada atsimink, kad rašai ne sau, todėl rašyk įskaitomai ir gyvai.
15. Niekada nepaduok rašinio atidžiai neperskaitęs korektūros.
16. Tikrink rašinį ne tik akimis, bet ir ausimis.

Antano Zobotkos patarimai iš Liudos Ruseckienės knygos *Literatūros pedagogikos klausimai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2004, p. 219–220.

1. Išsigilink į temos formulavimą, išskirk pagrindinius jo žodžius, nustatyk rašinio apimtį ir vedamąją mintį; atsimink, jog svarbiausia – tiksliai ir išsamiai atsakyti į temą.
2. Atsižvelgdamas į rašinio pobūdį (loginis, emocinis), taip pat į savo gyvenimišką patirtį bei polinkius, pasirink tinkamą rašinio formą.
3. Venk šabloniškos ir nuo temos nutolusios įžangos, stenkis joje atskleisti aktyvų savo santykį su rašinio objektu ir iškelti esminius klausimus, į kuriuos turėsi atsakyti dėstyje.
4. Rašydamas nuolat sek planą, nerašyk toje pačioje pastraipoje apie daugelį skirtingų dalykų, kad neatsirastų minties šuolių.
5. Literatūrinę temą stenkis atskleisti analizuodamas kūrinio meninius vaizdus (meniškumo aspektas); vien tik atpasakodamas turinį, neišvengsi seklumos, neatskleisi literatūros, kaip žodžio meno, specifikos.
6. Venk abstrakčių frazių ir tuščios patetikos: rašinyje turi būti pakankamai faktų.
7. Mintis dėstyk savarankiškai ir nuoširdžiai, mažiau galvodamas apie vadovėlį; vidinė šiluma ir tavasis aš – tavo rašinio siela.
8. Citatomis naudokis saikingai, pasirinkdamas tik tas, kurių reikia iškeltiems teiginiams pagrįsti.
9. Rašinio pabaigoje neužmiršk išvadų ir apibendrinimų.
10. Parašytą darbą tikrink du kartus: pirmą kartą skaitydamas nuolat galvok apie temą – gal reikės ką pridėti, išbraukti, sukeisti vietomis. Skaitydamas antrą kartą, tobulink stilių, sakinių konstrukciją, taisyk skyrybos klaidas.

Venno schema

Tai vienas iš grafinių mokomosios informacijos tvarkymo ir mokymosi metodų. Paprastai ši schema susideda iš vieno, dviejų ar daugiau susiliečiančių ir / ar susikertančių apskritimų, rėmelių, stulpelių ir pan. Naudojama subjektams, objektams, reiškiniams, idėjoms ir kt. **išryškinti, atrinkti, palyginti, ieškant bendrų sąlyčio taškų ar kontrastų.** Venno schema puikiai galėtų būti pritaikoma prieš rašant literatūrinį rašinį, t. y. ieškant pasirinktų kūrinių bendrybių, skirtumų, juos lyginant ir pan.

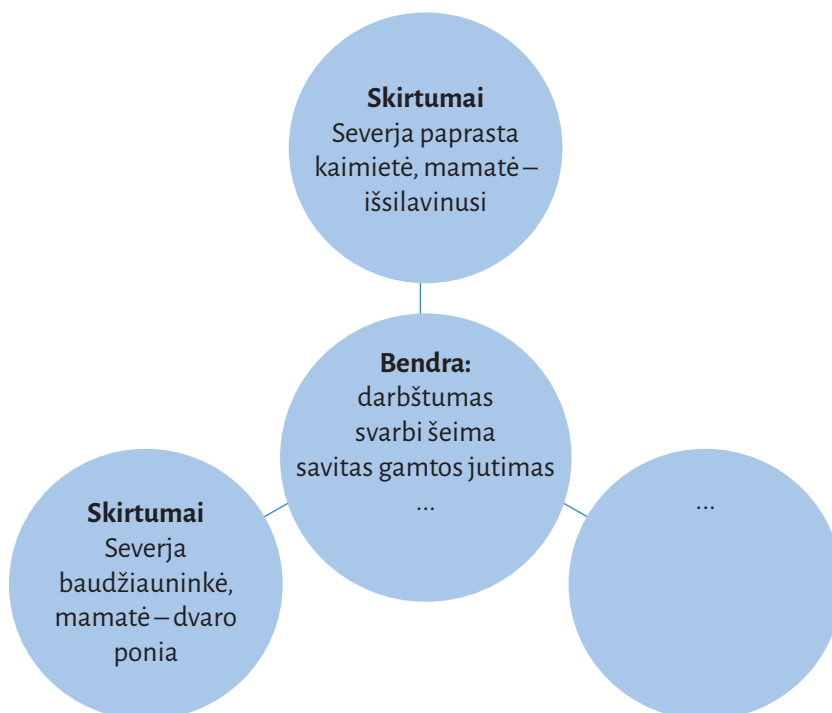
Pavyzdys:

Tema **Kaip vaizduojamos moterys XX a. vidurio lietuvių prozoje?**

Severija (Vaižganto apysakos „Dėdės ir dėdienės“ veikėja)

ir

Mamatė (Šatrijos Raganos apysakos „Sename dvare“ veikėja)

TĖVYNĖS VAIZDINYS ROMANTINĖJE LITERATŪROJE

(A. Mickevičius, A. Baranauskas, Maironis)

Nors XIX a. viduryje sąlygos plėtotis kultūrai nebuvo palankios, suvokta, kad tautą vienija bendra kalba, tradicijos, teritorija. Tėvynė daugeliui tapo savotiškas emocinis ir dvasinis pamatas. Tėvynės vaizdinį rašytojai tapatino su gamtos grožiu² ir garbinga tautos praeitimi². Kaip tik ši tema yra būdinga romantizmo atstovų – Antano Baranausko ir Jono Mačiulio-Maironio – kūryboje¹.

Antano Baranausko – vieno žymiausių Lietuvos romantikų – poemoje „Anykščių šilelis“ Tėvynė – tai gamtos grožis, ryšys su žmogumi³. Poetas, išgirdęs iš dėstytojo, kad lietuvių kalba yra netinkama poezijai, pasipiktinęs ir norėdamas tai paneigti, per dvi vasaras sukūrė poemą „Anykščių šilelis“, kuri dar yra vadinama himnu gamtai⁵. Pasakotojo vaizduotėje atkuriamas šilelio grožis, gyvybingumas, darnos pasaulis, miškas jaučiamas lyg sakrali erdvė. Miško vaizdas kuriamas nuo apačios („minkštučiai samanų patalai ištiesti“, „ūmėdės sutūpę“) iki viršaus („dreba lapais epušės nusigandę“). Poemoje gausu palyginimų, metaforų, paukščių balsų pamėgdžiojimų, gyvenimas miške tiesiog verda: „tai gegutė sukukavo [...], tai medžių lapai sušlamėjo“. Šilo grožis taip pakeri žmogų, jog jis pasijunta tarsi susiliejęs su gamta: „Ar miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojui?“ Anot Baranausko, miško ramybė ir grožis padeda poemos žmogui pamiršti kasdieninius rūpesčius, pažadina kūrybines galias. Miškas vaizduojamas ir kaip materialinės gerovės šaltinis, jis maitinęs, rengęs ir saugojęs žmogų, kuris irgi šilą gerbęs ir mylėjęs. Deja, pasakotojas teigia, jog skirtumas tarp dabarties ir praeities yra akivaizdus: „Miškan, būdavo eini – tai net akį veria / Vat teip linksmina dūšią, ažu širdies tveria“, o dabar vien tik „kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę“, pats miškas lyg „rūmas suiręs“, todėl poemos pasakotojui „ant dūšios labai sunku tapo“⁴. Taigi, Antano Baranausko poemoje „Anykščių šilelis“ atskleidžiamas miško grožis, savitumas, jo svarba, poveikis žmogui, tačiau apgailestaujama, kad visa tai jau praityje⁷.

Jeigu Antanas Baranauskas tapatino Tėvynę su gamtos grožiu, tai^{6a} Jono Mačiulio-Maironio Tėvynė – brangios lietuviui vietos, didingi valdovai, garbinga Lietuvos praeitis³. Maironis gimė tuo metu, kai šalis buvo carinės Rusijos priespaudoje, įsigalėjo spaudos draudimas lotyniškais rašmenimis, buvo siekiama bet koku būdu sunaikinti lietuvių kultūrą, o kraštą surusinti⁵. Galbūt todėl vildamasis sustiprinti tautiečių dvasią, ryžtą priešintis, Maironis savo kūryboje atsigręžia į praeitį, į didingus laikus, kai Lietuva buvo laisva, galinga. Maironio Lietuva tai tėvynės krašto vaizdis (Šešupė, Dubysa, Nemunas), brangios lietuviui vietos (Trakai, Vilnius, Birutės kalnas), kuriomis lyrinis subjektas žavisi: „Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka, / ten mano tėvynė, graži Lietuva“ (Rinkinys „Pavasario balsai“, eil. „Kur bėga Šešupė“). Eilėraštyje „Lietuva brangi“ didžiuojamasi Lietuvos didvyriais, senaisiais valdovais: „Graži tu mano brangi tėvynė, / Šalis, kur miega kapuos didvyriai“. Ne kartą Maironis savo kūryboje pagarbina ir Vytautą Didįjį, kuriam

valdant Lietuva buvo pačiame jėgos ir šlovės zenite. Eilėraštyje „Trakų pilis“ lyrinis subjektas, mintimis grįždamas į Lietuvos praeitį: „Pilis! Tu tiek amžių praleidai garsiai! / Ir tiek mums davei milžinų! / Tu Vytauto Didžio galybę matei, kad jojo tarp savo pulkų“, žadina tautos gyvybingumą⁴. Taigi, Maironio apdainuota Lietuva – gražus, garbingas, didingas kraštas praeityje, kėlęs pasididžiavimą, skatinęs kovoti prieš priespaudą⁷.

Apibendrinant galima pasakyti, kad abu romantikai apie Tėvynę kalba su meile, pasigėrėjimu, idealizuodami, tačiau apgailestaudami, kad visa tai, deja, tik praeityje⁹. Antanas Baranauskas perteikdamas nepaprastai gražų, gyvą, turtingą, savitą Lietuvos mišką, bylojo apie žmogaus ir miško ryšį, artimumo svarbą. Jonas Mačiulis-Maironis lyriškai piešdamas kraštovaizdį, Lietuvos senovę, didingą praeitį liudijo tautos istoriją ir telkė lietuvius XIX amžiaus tautinio sąjūdžio idėjoms įgyvendinti⁸.

Rašinio vertinimas turinio aspektu

Kriterijus	Komentaras
Ižanga	¹ Ižanga motyvuota, pristatyti autoriai; išskirti aspektai. ² Motyvuotai išskirti aspektai.
Teiginiai (aspektai)	³ Pastraipos teiginys.
Kūrinių analizė, interpretavimas	⁴ Kūrinio interpretacija pagrįsta analize.
Rėmimasis kontekstu	⁵ Kontekstas tik paminėtas.
Sąsajos	⁶ Samprotavimo siejimas su grožinės literatūros kūrinio argumentu.
Dalinės išvados	⁷ Dalinė išvada pagrįsta*.
Apibendrinimas	⁸ Baigiamosios išvados pagrįstos.
Pagrindinė mintis	⁹ Aiškiai suformuluota.

*Jos pastraipoje gali ir nebūti. Svarbu, kad mintis „nenutrūktų“.

5. Teksto redagavimas ir tobulinimas turinio, argumentavimo ir sandaros požiūriu

Naudinga žinoti

Tinkamas: 1. atitinkantis reikalavimus, geras; 2. patinkamas. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 846.)

Turinys: 1. knygos, kalbos ar šiaip ko esmė, tema, pagrindinė prasmė; 2. antraščių sąrašas; 3. dydis, iš kurio atimama. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 863.)

Argumentuoti, argumentuoja, argumentavo – grįsti argumentais (argumentavimas). (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 40.)

Argumentas – pagrindžiantis ką teiginys. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 40.)

Sandara – sudaromųjų dalių išsidėstymas, struktūra. (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 2000, p. 674.)

Paskaitykime: šaltiniai apie taisymo ir tobulinimo principus

„Tobulinti tekstą – tai ne pakeisti vieną kitą žodį ar gramatinę formą. Tai visų pirma tvarkyti teksto turinį: medžiagą išplėsti, kitaip struktūruoti arba kai ko visai atsisakyti mąstant apie būsimąjį skaitytoją ir darbo tikslą. Juodraščio skaitymas – svarbiausias, daugiausia laiko užimantis darbas. Tai metas, kai mokomasi reikšti mintis, šlifuoti stilių, ieškoti tinkamo žodžio. Skaitydamas savo darbą gali keisti medžiagos išdėstymą, užsirašyti iškilusius klausimus, pasižymėti vietas, kurias dar reikėtų tobulinti. Taisant tenka pasitikrinti ir gramatikos žinias, pavartyti rašybos ir skyrybos žinytus. Skaityti turi keletą kartų, kiekvienąsyk vis kitaip žvelgdamas į tekstą: siekdamas minties aiškumo, sakinių siejimo, žodžių tikslumo, gramatinio taisyklingumo ieškodamas. Skaitantis tekstą mokinys yra lyg režisierius, vakare peržiūrintis dieną filmuotus kadrus: iš kelių tos pačios scenos dublių jis išsirinks vieną, nors gali būti ir taip, kad jo aktoriams teks vaidinti iš naujo. [...]

Taigi pirmiausia reikia tobulinti turinio ir struktūros dalykus, po to dirbti su fraze, žodžiu, o techninius klausimus pasilikti pačiai pabaigai. Kiek kartų mokinys turėtų skaityti savo darbą, vienos nuomonės nėra. Pavyzdžiui, A. Šoblinkas mano, jog juodraščių mokiniui derėtų skaityti tris kartus: pirmuoju skaitymu išsiaiškinti, ar rašinio turinyje nėra spragų; antruoju įvertinti rašinio stilistinę raišką; trečiuoju – rašinio visumą, sudėti skyrybos ženklus ir pasitikrinti abejojamų žodžių rašybą. Matyt, kiek kartų skaityti, priklausytų ir nuo to, koks tai darbas, ir nuo to, kiek patyręs yra jo tobulintojas. [...]

Kad mokiniai galėtų kuo efektyviau šį darbą atlikti, paprastai yra siūloma dirbti kartu su draugais ir mokytoju. Rašinio tobulinimo veikla yra keturių stadijų: 1) mokinys tobulina juodraščių, 2) garsiai skaito jį savo grupelėje, 3) taiso atsižvelgdamas į draugų komentarus, 4) konsul-

tuojasi su mokytoju. [...] Konsultacijų su mokytoju tikslas – padėti mokiniui pasirinkti, ką taisyti, nurodyti kryptį, o ne pasakyti, ką ir kaip padaryti. [...]

Žinoma, mokytojas turi būti pasirengęs padėti mokiniui, analizuojančiam savo tekstą. Redaguoti nėra lengva. Kartais rašinyje būna prieštaringų minčių arba apskritai neaišku, kas norėta pasakyti. Arba autorius dar nėra apsisprendęs, ką jis norėtų pasakyti. Mokytojas gali padėti mokiniui aiškindamas apie šį procesą ir parodydamas, kaip tai padaryti“. (Nauckūnaitė Z. *Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002)

Pravartu pasinaudoti

Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programos 3 priede aprašyti brandos egzamino užduočių kriterinio vertinimo lygiai (1 lentelėje – turinio) gali padėti ir rašant rašinį – bus aišku, pagal kokius kriterijus vertinami jūsų darbai.

LYGIAI	RAŠINIO TURINYS
III	<p>Tema puikiai suvokta, tekstas nuo pradžios iki galo rodo išskirtinius gebėjimus analizuoti ir apibendrinti. Išanalizuoti svarbiausi problemos / temos aspektai ir jų sąsajos. Tezė atskleista išsamiai – nuo bendro pobūdžio teiginių iki konkrečių detalių (arba atvirkščiai). Pasirinkta tinkama struktūra turiniui perteikti. Teksto struktūra logiška: įžanga kryptinga, išvados pagrįstos; dėmesys sutelktas į tezės įrodymą; išlaikomas tinkamas idėjų ir pagrindimo balansas; nėra nereikalingos informacijos. Rašančiojo požiūris aiškus, esmingai pagrįstas, įtikinamas; kur dera, pristatoma kitokia nuomonė ir su ja polemizuojama, ieškoma tiesos. Parodomas savo įrodymų svarumas.</p> <p>Puikiai suprantamos kūrinių idėjos, nepriekaištingai interpretuojama. Pagrįstai remiamasi kontekstu. Argumentavimas įtaigus, jį sunku atremti. Atskleidžiamas literatūrinis (kultūrinis) išprusimas.</p>
II	<p>Tema suvokta, tekstas aiškus, rodo gebėjimus analizuoti ir apibendrinti, temos plėtotė pakankama. Aptarti reikšmingi problemos / temos aspektai. Pasirinkta tinkama struktūra turiniui perteikti. Pagrindinė mintis aiški, svarbiausi teiginiai išskiriami. Argumentavimas tinkamas, bet gali būti ne visada svarus. Samprotaujama logiškai, tačiau pernelyg abstrakčiai. Gali būti praleidžiami svarbūs niuansai ir / arba daugiau dėmesio skiriama antraeiliams dalykams negu esmei. Gali būti pristatoma kitokia nuomonė, tačiau negebama jos pagrįstai įvertinti.</p> <p>Kūrinių idėjos suprantamos ir tinkamai interpretuojamos. Pakankamai tikslingai remiamasi kontekstu. Išvados iš esmės pagrįstos, rašančiojo požiūris aiškus. Patvirtinamos, iliustruojamos žinomos tiesos.</p>
I	<p>Tema suvokta, tačiau tekstui trūksta prasminių akcentų, aiškumo, kryptingumo. Gali būti kalbama ne iš esmės arba pagrindžiami ne visi teiginiai. Daromos ne visai pagrįstos išvados. Retai aiškinamos priežastys. Įrodymai pateikiami miglotai, pavyzdžiai ne visai tinkami. Ignoruojamas arba paviršutiniškai įvertinamas akivaizdus alternatyvus požiūris. Rašinyje daug pasikartojimų, bet mintys neišplėtojamoms. Argumentavimas sekus, paviršutiniškas, nepajėgiama rasti svarių argumentų. Daug nereikalingų smulkmenų / nukrypimų.</p> <p>Kūriniai bandomi interpretuoti, bet trūksta žinių ir gebėjimų. Kontekstas aptartas, bet ne visada tikslingai. Remiamasi išankstiniu žinojimu.</p>
–	Nepasiekė I lygio.

Apibendriname

Parašyti gerą rašinį iš karto kažin ar įmanoma, todėl ugdymo procese daug dėmesio reikėtų skirti darbui tobulinti, redaguoti. Štai klausimai, padėsiantys kritiškai pažvelgti į savąjį tekstą ir jį patobulinti:

Turinys:

- ar aiškus rašinio tikslas, adresatas,
- ar suprasta tema, problema,
- ar aiški, su tema susijusi pagrindinė mintis, ar ji kryptingai, nuosekliai nagrinėjama.

Argumentavimas:

- ar kiekvienos dėstymo pastraipos teiginiai tikslingi, padedantys įrodyti pagrindinę mintį,
- ar argumentai ir pavyzdžiai įtaigūs, svarūs,
- ar yra kultūrinių (literatūrinių) kontekstų (to reikalauja BEP),
- ar nėra nereikalingos, su tema nesusijusios informacijos,
- ar nedaroma, pasak Z. Nauckūnaitės, vadinamųjų *septynių didžiųjų argumentavimo nuodėmių*:
 1. Minimalus atsakymas į klausimus.
 2. Nesusijusios medžiagos naudojimas.
 3. Kartojimas to, ką pasakė kiti.
 4. Besaikis citavimas.
 5. Neteisingas kitos nuomonės interpretavimas.
 6. Nuomonių reportažas vietoj argumentų.
 7. Aiškių dalykų arba stiprių prieštaravimų ignoravimas.

Struktūra:

- ar laikomasi trinarės samprotavimo rašinio kūrimo struktūros: įžanga – dėstymas – apibendrinimas,
- ar laikomasi pastraipos kūrimo reikalavimų: teminis sakiny (teiginys) – aiškinamieji sakiniai (pagrindžiantys, įrodantys teminį sakinį) – apibendrinamasis sakiny (užsklanda),
- ar tinkama įžanga: patraukianti skaitytojo dėmesį, ne per ilga, joje pasakyta, apie ką bus kalbama (tema), pristatoma problema, nurodytas nagrinėjimo aspektas, kryptis, požiūris ar pagrindinė mintis (ką norime pasakyti),
- ar tinkamas apibendrinimas: lygiavertis įžangai (ne per ilgas ir ne per trumpas), apibendrintos dėstyje išsakytos mintys, dar kartą pabrėžta pagrindinė mintis, nusakyta, kuo ji svarbi, nekartojama to paties, apie ką jau buvo kalbama, nėra naujos informacijos, nebengiama pamokymais, šūkiomis ir pan.

AR SUNKU PASIRINKTI ATSIDŪRUS KRYŽKELĖJE?

(V. Krėvė, B. Sruoga, V. Mačernis)

„Kiekvienam žmogui duota užtekinai jėgų įvykdyti tai, kuo jis yra įsitikinęs“, – berods, taip yra pasakęs Gėtė. Jėgų – galbūt, tačiau nereikėtų pamiršti, kad žmogus – visuomenės narys, ir kas jis bebūtų, privalo paisyti ne tik savo įsitikinimų ar principų. Tuomet tenka rinktis...

Rinktis? Turbūt nustebtų ne vienas. Kodėl? Ogi pirmiausia todėl, kad savo elgesiu gali kitus nelaimingus padaryti ir netgi savąją laimę prarasti^{teiginys}. Paieškoti įrodymų siūlau gyvenimo atspindyje – literatūroje. Pavyzdžiui^{sąsaja}, Vinco Mickevičiaus Krėvės – žymaus lietuvių rašytojo, kūrusio XX amžiaus pradžioje^{kontekstas} – istorinės dramos^{kontekstas} „Skirgaila“ pagrindinis veikėjas. Dramoje vaizduojamas Lietuvos valdovas Skirgaila, gyvenantis sudėtingu šaliai laikui, turintis apsispręsti, kaip elgtis sudėtingoje situacijoje. Skirgaila atsiduria tarp dviejų pasaulių: tarp atsakomybės, proto balso ir jausmų kovos. Trokšdamas išsaugoti Lietuvos laisvę jis sugeba užgniaužti savo jausmus, priima krikščionybę, nors širdyje nori išlikti atsidavęs savo krašto žmonėms ir papročiams pagonis. Nors daug kas valdovui nepritarė ir smerkė, tačiau šis jo poelgis, galima sakyti, buvo protingas, nes Skirgaila numatė, kad tik tokiu keliu pavyks išsaugoti Lietuvą. Tačiau kaip pateisinti Skirgailos elgesį, kai jis pasikėsina į Onos Duonutės laisvę, Kelerio gyvybę? Taip, Skirgaila parodė stiprią valią, liko ištikimas savo principams, tačiau jis nusižengė žmogiškumui. Viename pokalbyje tarp Skurdulio ir Skirgailos, buvo ištarti išmintingi žodžiai: „...svarbiausias gyvenimo uždavinys – išgyventi taip amžių, kad savo darbais nenuskriaustai kitų ir nepriverstai jų kentėti.“

Be abejo, kartais mes patenkame į aplinkybes, kuriomis išsaugoti žmoniškumą labai sunku^{teiginys}. Sakoma, kad būtent tokiomis aplinkybėmis žmogus parodo savo tikrąją prigimtį. Kita vertus, kartais stipri valia ir tvirti principai gali padėti žmogui išverti sunkumus. Pavyzdžiui, susidūręs su žiauriu Štuthofo koncentracijos stovyklos gyvenimu rašytojas Balys Sruoga, kad ir kaip buvo sunku, dvasiškai nepalūžo^{kontekstas}. Gal tai padaryti jam padėjo pasitelktas sarkazmas ir ironija? Ne, manau, išverti jam padėjo žmogiškumas ir tvirti gyvenimo principai. Lagerio žiaurumai, aprašyti romane „Dievų miškas“, šiandieniam žmogui atrodo sunkiai suvokiami. Dauguma kalinių, su kuriais buvo elgiamasi prasčiau nei su šunimis, neištvėrė, ką jau kalbėti apie principingumą. Tie, kuriems pasisekdavo pakliūti į aukštesnes pareigas, tapdavo žvėrimis. „Paaukštintas“ iki raštininko pareigų buvo ir pasakotojas, tačiau jis išliko ištikimas savo principams, neskriaudė kitų. Kartą net atėjęs pas savo viršininką rizikuodamas prašė nesielti taip žvėriškai su kaliniais. Doros ir gerovės principai visada buvo jo širdyje.

Turbūt ne vienam gyvenimo patirties sukaupusiam žmogui norėtųsi paklausti: „O šių dienų jaunimui, ar lengva tinkamai pasirinkti gyvenimo kryžkelėje^{sąsaja}? Nuo ko priklausytų jų pasirinkimas?“ Drįsčiau tvirtinti, kad dauguma mano bendraamžių sugebėtų išlikti orūs, ištikimi savo principams. Tačiau, reikia pripažinti, nemažai yra ir tokių, apie kuriuos rašė Juozas Grušas dra-

moje „Meilė, džiazas ir velnias“ ar Jurga Ivanauskaitė romane „Mėnulio vaikai“. Tokių jaunuolių gyvenime vietos moralinėms vertybėms, deja, liko mažai. Jie žiaurūs, pikti, abejingi vieni kitiems ir aplinkiniams, neturintys gyvenimo tikslo, besiblaškantys po pasaulį, nerandantys savęs, nemylimi ir nemylintys. Sunku suprasti, kodėl jie tokie. Galbūt todėl, kad nepatyrė pakankamai meilės, namų šilumos? Galbūt todėl, kad jų gyvenimas be moralinių vertybių? Mano manymu, žmogus gali jaustis laimingas tuomet, kai jo gyvenimas yra prasmingas, pripildytas meilės ir džiaugsmo. Be abejo, negalima nuvertinti moralinių vertybių, nes praradęs vertybes žmogus, ypač jaunas, praras kartu ir laimę, nes nebežinos, ko siekti, kuo tikėti, ką vertinti, koku keliu eiti, o gyvenimas be moralinių įsitikinimų – baidi tuštuma.

Taigi situacijų, kai reikia rinktis, neišvengia niekas, tačiau visuomet išlieka svarbiausia – nepamiršti žmogiškumo, nepažeisti kito laisvės, gerbti save ir kitus.

Rašinio vertinimas turinio aspektu

Kriterijus	Komentaras
Įžanga	Įžanga tobulintina: reikėtų praplėsti, trūksta krypties, neaišku, ką reikia rinktis.
1-oji pastraipa	Šioje dėstymo pastraipoje teiginys, kad <u>savo elgesiu galima kitus nelaimingus padaryti ir netgi savąją laimę prarasti</u> , tinkamas. Argumentuojama tik grožinės literatūros kūrinium, labai mažai samprotaujama, todėl neišlaikomas idėjų ir pagrindimo santykis. Remiamasi literatūrine patirtimi, ja stengiamasi pagrįsti teiginį, tačiau daugiau linkstama į kūrinio atpasakojimą. Lieka neaišku, dėl ko Skirgailai reikia rinktis, taip pat trūksta aiškesnio pagrindimo, kodėl kėsintasi į Onos Duonutės laisvę, Kelerio gyvybę. Kontekstas tik paminėtas. Baigiamuoju pastraipos sakiniu – citata iš kūrinio – apibendrinama visa pastraipa.
2-oji pastraipa	Ši dėstymo pastraipa pradedama artimuoju siejimu – jungiamuoju žodžiu. Terminu sakiniu (Kartais mes patenkame į aplinkybes, kuriomis išsaugoti žmoniškumą labai sunku.) nusakoma situacija. Argumentuodamas kūrinium iš pradžių samprotauja tinkamai, tik vėliau, nuo sakinio <i>Tie, kuriems pasisekdavo pakliūti į aukštesnes pareigas <...></i> vėl nukrypsta į kūrinio pasakojimą. Tikslingai ir tinkamai remiamasi autoriaus biografiniu kontekstu.
3-oji pastraipa	Šioje pastraipoje mokinys išsikelia probleminį klausimą (<i>O šių dienų jaunimui, ar lengva tinkamai pasirinkti gyvenimo kryžkelėje?</i>), tačiau visoje pastraipoje nukrypstama nuo jo, pradedama kalbėti ne apie tai, sunku ar lengva pasirinkti, o aiškinama, kokie šiandienos jaunuoliai. Rėmimasis grožinės literatūros kūriniais netinkamas, nes autoriai ir kūriniai tik paminėti, nepagrindžiama jų medžiaga (siužetu / veikėjais / menine raiška ir pan.). Kontekstu nesiremiam, bet samprotavimo rašinyje pakanka tik vieno (privalomo) autoriaus. Pastraipa baigiama pavyzdžiais iš kūrinio, padedančiais pagrįsti teiginį.
Apibendrinimas	Baigiamosios išvados turi trūkumą, nes jos neapibendrina viso rašinio.
Pagrindinė mintis	Neaiškiai suformuluota, ją (pasirinkti nėra lengva) galima numanyti iš viso rašinio.

Tobulinti galima ne tik rašinį, bet ir pavienes pastraipas.

Tobulinamos pastraipos pavyzdys

Pastraipos pavyzdys Tema „Kas lemia žmogaus charakterį?“	Rekomenduojama tobulinti
<p>Žlugdantis aplinkinių bei aplinkos poveikis žmogaus individualybei yra gana dažnas. <u>Mes galime pastebėti, kad aplinkinių nuolatinis nepasitenkinimas individu, jo neįvertinimas brandina tam tikrus kompleksus, nepasitikėjimą savimi ir net savęs niekinimą¹. Pavyzdžiui, Vinco Mykolaičio-Putino romano „Altorių šešėly“ pagrindinis veikėjas Vasaris, vaikystėje nuolatos nuvertinamas tėvų, girdėdamas iš jų vien nemalonių nepasitenkinimo žodžius, nuolatos peikiamas, pasidarė labai uždaras ir nevertino savęs, savo pasiekimų, jautėsi menkesnis negu buvo iš tikrųjų². Panašų aplinkinių poveikį patyrė ir³ F.Kafkos apsakymo „Metamorfozė“ veikėjas Gregoras Zamza, turėjęs, kaip ir pats kūrinio autorius⁴, labai neįprastus santykius su tėvu, jo nuolatos niekinamas ir vertinamas tik kaip pinigų gavimo įrankis, vieną rytą pabudo vabalu. Tapęs tuo padaru Gregoras jau negalėjo atnešti naudos šeimai, tad jį tiesiog uždarė kambaryje, stengėsi jo nematyti, net uždarė jo kambario langus, kitaip tariant, atsikratė kaip nereikalingo daikto. Maža to, būtent tėvas kaltas dėl Gregoro mirties: jo mestas obuolys, įstrigęs tarp vabališkų sūnaus šarvų, kurio niekas net neketino ištraukti, baigė Gregoro gyvenimą⁵. Taigi aplinkiniai gali stipriai paveikti veikėją, ypač artimi žmonės, iš kurių yra tikimasi daugiausia paramos, o jei jos nėra, tai gali padaryti neigiamą poveikį individualybei ir jos savimonei⁶.</u></p>	<p>¹ Pakankamai aiškus teminis sakiny (akivaizdu, kad bus kalbama apie šeimos įtaką). Trūksta samprotavimo, visas teiginys pagrindžiamas tik literatūrine patirtimi, todėl neišlaikomas idėjų ir pagrindimo santykis. Rėmimasis grožinės literatūros kūriniais (Vinco Mykolaičio-Putino romanu „Altorių šešėly“²) yra tinkamas, tačiau F. Kafkos apsakymo „Metamorfozė“⁵ pasakojamas turinys ir tik bandoma samprotauti. ³ Sąsaja tinkama. ⁴Kontekstas tik paminėtas. ⁶ Dalinė išvada turi trūkumų (apie paramą, kurios tikimasi, pastraipoje nekalbėta).</p>
<p>Pastaba. Kad būtų aiškiau mokiniam, kaip reikėtų tobulinti pastraipą, siūloma skirtingomis spalvomis pasibraukti / nusispalvinti teminį sakinį, samprotavimą, rėmimąsi grožine literatūra, kontekstą, dalinę išvadą. Tuomet, naudojantis samprotavimo rašinio turinio vertinimo lentelę, įsivertinti visus aspektus ir, atsižvelgiant į trūkumus, darbą patobulinti.</p>	

Patobulinus:

Žlugdantis aplinkinių poveikis žmogaus individualybei yra gana dažnas. Nuolatinis kitų nepasitenkinimas, nevertinimas, paprasčiausias nesidomėjimas brandina tam tikrus individo kompleksus, pasitikėjimo stoką, savęs nevertinimą ar net niekinimą. Jau minėto XX a. lietuvių literatūros klasiko Vinco Mykolaičio-Putino psichologiniame romane „Altorių šešėly“ vaizduojamas pagrindinis veikėjas Liudas Vasaris jau vaikystėje iš tėvų girdėdamas, koks jis esąs menkas, niekam tikęs, toks ir pasijunta. Tėvų nenoras, o gal net nemokėjimas pažinti, suprasti savo vaiką, kuris iš tiesų buvo gilios ir turtingos sielos, turėjo poeto talentą, skatino Liudą Vasarį užsisklęsti savyje, atsiriboti nuo aplinkinių, slėpti savo jausmus ir norus. Dėl uždaro būdo, nenoro nuvilti savo artimųjų pagrindiniam veikėjui gyvenime tenka daug kentėti, sunku apsispręsti, ryžtis eiti tuo keliu, kuriuo pats norėtų. Panašų aplinkinių poveikį patyrė ir žymaus XX a. Vakarų Europos moderniosios prozos autoriaus F.Kafkos apsakymo „Metamorfozė“ veikėjas Gregoras Zamza. Paties

autorius santykiu su tėvu buvo gana įtempti, jis nuolatos jautė griežtą tėvo valią ar net daromą spaudimą, galbūt neatsitiktinai savo kūrinyje pavaizdavo sudėtingus šeimos santykius. Apsakymo pagrindinis veikėjas Gregoras Zamza savo asmeninio gyvenimo neturėjo, tik dirbo, kad išlaikytų tėvus ir seserį, kurie sėdėjo namuose ir visai gerai jautėsi. Šeimai Gregoras nerūpėjo, svarbu buvo tik jo parnešami pinigai, kurių, rodės, vis mažai. Šioje šeimoje supratimo nebuvo, vyravo tik egoizmas, išnaudojimas, absoliutus susvetimėjimas. Tad nenuostabu, kad vieną rytą Gregoras pabudo vabalu. Tokia pagrindinio veikėjo metamorfozė šokiruojanti, tačiau, kai šeimoje nėra supratimo, vyrauja primityvumas ir egoizmas, individuali asmenybė augti negali. Tai patvirtina ir tolesni apsakymo įvykiai. Tapęs vabalu Gregoras jau nebegali atnešti naudos šeimai, tad tiesiog lieka uždarytas kambaryje, visų ignoruojamas, uždažomi net jo kambario langai. O tėvo mestas obuolys, įstrigęs tarp vabališkų sūnaus šarvų, kurio niekas net neketina ištraukti, baigia Gregoro gyvenimą. Taigi literatūra parodo, kaip sunku atsispirti artimųjų poveikiui, kuris būna itin stiprus, galima sakyti, netgi žlugdantis. Tai, be abejo, lemia žmonių uždarumą ir kompleksus.

Užduotis mokiniams

Perskaitykite rašinį, skirtingomis spalvomis pasibraukite / nusispalvinkite teminį sakinį, samprotavimą, rėmimąsi grožine literatūra, kontekstą, dalinę išvadą. Naudodamiesi samprotavimo rašinio turinio vertinimo lentele, įsivertinkite visus aspektus ir, atsižvelgdami į trūkumus, darbą patobulinkite.

Rašinys, skirtas įvertinti

AR MEILĖ SUTEIKIA ŽMOGAUS KASDIENYBEI KILNUMO?

Meilė – tai visais laikais trokštamas ir sunkiai apibrėžiamas jausmas. Kaip bebūtų ji interpretuojama, viena yra aišku – meilė veikia žmogų ir prideda jo kasdienybei spalvų. Juk mylint ne tik pakinta žmogaus kasdienybė, mylint pirmiausia galvojama apie kitus, stengiamasi tobulėti, kartais netgi aukojamasi ar ryžtamasi kilniems poelgiams.

Juk net antikinėje literatūroje vaizduojama, kad viena iš veikėjų, žinodama, jog jos veiksmai nuves į pražūtį, vis tiek pasiėgusi narsiai. Tai Antigonė – Sofoklio dramos „Antigonė“ pagrindinė veikėja. Ši didvyrė pasipriešina valdžiai ir palaidoja savo brolių, nes negali susitaikyti su mintimi, kad jo dvasia neatras ramybės. Savo ryžtu, drąsa panaši ir romantiko A. Mickevičiaus sukurta herojė Gražina: gelbėdama vyro garbę ji apsirengia Liutauro šarvais ir išjoja kovoti su kryžiuočiais. Veikėja žūsta lauko mūšyje, kaip ir Antigonė, įkalinta uoloje. Nors abiejų herojų

Patobulintas rašinys

gyvenimas trumpas, bet jos tampa didvyrėmis ir nusipelno žmonių pagarbos. O šiais laikais ar rastūsi tokių moterų? Kažin, juk šiandien paprastai nebesusiduriama su tokiomis aplinkybėmis, kai draudžiama laidoti artimąjį, kai reikia ginti kovoje jo garbę. Bet ryžtingų moterų irgi netrūksta – ne viena ištvėringai laiko visus „keturis namų kampus“, dirba keletą darbų, kad išlaikytų šeimą, galėtų suteikti vaikams galimybę mokytis ir visapusiškai lavintis, ne viena užima svarbų postą, dirba atsakingą ir daug jėgų reikalaujantį darbą, bet net pavargusi pirmiausia rūpinasi ne savimi, o artimaisiais. Visa tai rodo, kad mylėdamas žmogus dėl savo artimųjų pasiryžęs doriems ir drąsiems poelgiams, tuo jis mūsų akyse ir yra kilnus.

Minėtas moteris (Antigonę, Gražiną) meilė įkvėpė drąsiems darbams. Kita vertus, mylint ir galvojant apie kitą, sugebama net atsisakyti asmeninės laimės, svajonių. Galima ir vėl remtis literatūra. Neoromantiko J. Tumo-Vaižganto apysakos „Dėdės ir dėdienės“ pagrindinis veikėjas Mykoliukas jaučia, kad Severiutė yra jam „skaistesnė už saulę“, be galo artima, kad jeigu jos netektų, jo gyvenime atsirastų didžiulė spraga. Tačiau, net ir labai mylėdamas Severiją, kuri įnešė į jo gyvenimą šviesos, džiaugsmo, atsisako laimės būti kartu su ja, nes suvokia, kad neturi jai ko duoti, neturi jos kur parsivesti. Todėl skaudančia širdimi atiduoda ją Geišei, juk jis tijūnas ir turi savo vietą dvare. Atsisakyti Severijos pastūmėjo ir mintys apie brolio šeimą. Parsivedęs Severiją į namus, kurie ir taip nėra turtingi, apsinkintų broliui gyvenimą, juk jis tik „dėdė“ (Vaižgantas apysakos pradžioje paaiškina, jog kalbės apie tokius dėdes ir dėdienes, kurie anuo laiku reiškė tik tam tikrą socialinį vienetą šeimoje, kai brolis, nesukūręs šeimos, lieka dirbti paveldėjusiojo ūkį šeimoje. Tokio „dėdės“ padėtis yra apgailėtina, nes jis priverstas dirbti tik už menką išlaikymą). Puiku, kad tokių „dėdžių“ šiais laikais nebeliko ir žmogus laisvas rinktis, ką mylėti, su kuo kurti šeimą. Be abejo, materialiniai dalykai išlieka svarbūs, bet tikrai rastume žmonių, gebančių atsisakyti asmeninės laimės ir svajonių dėl artimųjų. Juk mylintis žmogus pirmiausia galvoja ne apie save, o apie kitus, tuo jis ir yra taurus.

Meilė ne tik skatina drąsiai elgtis, aukotis, rūpintis mylimo asmens gyvenimu, bet ir augti. Ir vėl norisi pasiremti literatūra, pasakojančia, kad net nelaiminga meilė padeda žmogui tobulėti kaip asmenybei. Pagrindiniam impresionisto I. Šeiniaus romano „Kuprelis“ veikėjui Gundė buvo gyvenimo prasmė,

todėl, praradęs (500) mylimąją, palūžo ir netgi atsiskyrė nuo žmonių. Tačiau atradęs stiprų ryšį su Dievu ir gamta (tai būdinga impresionizmo srovei), Olesis atrado naujų jėgų gyventi. Nors Gundė jį paliko, jis nesiliovė jos mylėjęs ir apie ją galvojęs. Meilė įkvėpė Kuprelį tobulėti. Jis pradėjo skaityti knygas, domėtis filosofija, projektuoti skraidymo aparatą ir nesiliovė laukęs Gundės. O kas šiais laikais skatina žmogų lavintis? Tenka pripažinti, jog dažniausiai tai suvokimas, jog lavindamasis žmogus galės gauti geresnes gyvenimo sąlygas, kilti karjeros laiptais, o besistengiančių tobulėti dėl mylimo žmogaus kažin, ar rastume. Būtent todėl Olesio pavyzdys galėtų įkvėpti šiuolaikinį sumaterialėjusį žmogų, galvojantį tik apie save, ir kilniems dalykams.

Meilė nepalieka abejingų, ji daro poveikį kiekvienam žmogui. Vienus ji įkvepia drąsiems poelgiams, kitus skatina rūpintis artimaisiais, aukotis dėl jų, ar net tobulėti. Turėtume leisti meilei daryti mus tauresnius semdamiesi pavyzdžių iš literatūros. Juk pateikti literatūros pavyzdžiai parodo, kaip meilė gali praskaidrinti kasdienybę, padaryti ją kilnesnę, o patį žmogų – tauresnį.

Literatūra

- Alaunienė Z. *Struktūriniai teksto tipai ir mokykliniai rašiniai šiandien*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2011.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Janickienė A. *Metodiniai patarimai vertintojams*. „Lituanistų avilys“.
- Janickienė A., Šventickienė A. *Mokiniai turėtų atidžiau analizuoti savo rašinių trūkumus*. *Gimtasis žodis*, 2014, Nr. 2, 3.
- Mikulėnienė D., Koženiausienė R., Marcišauskaitė V., Dobrovolskis B., Navakauskas Č. *Viešoji kalba mokykloje*. Kaunas: Šviesa, 2012.
- Nauckūnaitė Z. *Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002.
- Ruseckienė L. *Literatūros pedagogikos studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2001.
- Ruseckienė L. *Literatūros pedagogikos klausimai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2004.
- Salienė V., Smetona A. *Lietuvių kalba XI–XII klasioms*. Vilnius: Tyto alba, 2004.
- Šoblinskas A. *Lietuvių kalbos didaktika*. Vilnius: Mokslo, 1987.
- Žukas S. *Literatūros teorija. Atidus skaitymas. Literatūros vadovėlis 11-12 klasei. II dalis*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.